

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ
МАРКАЗИ**

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

ТДПУ ҳузуридаги педагог
кадрларни қайта тайёрлаш ва
уларнинг малакасини ошириш
тармоқ маркази директори
_____ Н.Муслимов
“ _____ ” _____ 2015 йил

**МИЛЛИЙ ҒОЯ, МАЪНАВИЯТ АСОСЛАРИ ВА ҲУҚУҚ ТАЪЛИМИ
ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР
модули бўйича**

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Малака ошириш таълим йўналиши: **Миллий ғоя, маънавият асослари ва
ҳуқуқ таълими**

Тузувчи: Ф.ф.н., доц. М.А.Собирова

Тошкент – 2015

МУНДАРИЖА

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ.....	3
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ	14
1-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА УЗВИЙЛИК ВА УЗЛУКСИЗЛИК, РЕСПУБЛИКАМИЗДА УШБУ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ ВА ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ.....	14
2-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР: ЙЎНАЛИШДАГИ ФАНЛАРНИ КОММУНИКАТИВ АСОСДА ВА КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВ АСОСИДА ЎҚИТИШ.....	25
3-мавзу. ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИНГ ЎҚИТУВЧИЛАРИ ВА ОЛИЙ МАЛАКАЛИ ИЛМИЙ-ПЕДАГОГИК КАДРЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ- СИЁСИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИ ДАРАЖАСИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР, ЎҚУВ ФАНИ МАЗМУНИНИ ШУ АСОСДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ВА ЛОЙИХАЛАШТИРИШ.....	40
4-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР.....	51
5-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ	63
6-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА УЗВИЙЛИК ВА УЗЛУКСИЗЛИК.....	80
7-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАР ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИНИ ЛОЙИХАЛАШТИРИШ.....	90
ФАН БЎЙИЧА СИНОВЛАР УЧУН САВОЛЛАР.....	99
ГЛОССАРИЙ.....	101

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Кириш

I. Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитишда замонавий ёндашувлар” модулининг мақсади: тингловчиларнинг педагогик фаолиятга назарий, касбий тайёргарлигини таъминлаш, касбий компетентликни ривожлантириш асосида таълим-тарбия жараёнларини самарали ташкил этиш ҳамда бошқариш бўйича билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштиришга қаратилган.

Тингловчиларни миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими мутахассислиги бўйича кадрлар тайёргарлигига қўйиладиган талаблар, илғор таълим технологияларининг долзарб муаммолари ва замонавий концепциялари, хорижий илмий-амалий тажрибалар, педагогнинг шахсий ва касбий ахборот майдонини лойиҳалаш, филолог кадрларнинг малакасини ошириш сифатини баҳолаш ишлари мазмунини ўрганишга йўналтиришдан иборат.

Модулни ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар:

Модулни ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида тингловчилар:

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари, таълим, миллий ғоя ва маънавият соҳаларини ривожлантириш борасидаги давлат сиёсати ва бошқа қонунчилик ҳамда ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларни;

- **Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларфанларининг методологик базаси;**

- миллий ғоя ва маънавият туркумидаги дарсларни ташкил этишнинг замонавий шакл ва усуллари;

- миллий ғоя ва маънавият таълимини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари;

- миллий ғоя ва маънавият таълимидаги инновациялар;

- миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар;

- миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда мавзуга боғлиқ ҳолда талаба ва талабаларни ўрганиш объектига йўналтира олиш;

- бунда талаба ва талабаларнинг қизиқиш ва индивидуал қобилиятларини ҳисобга олиш;

- уларнинг замонавий дарс жараёнларида ўзларини эркин ва фаол тутати олиши; талаба ва талабаларни билим олиш ва тарбиялаш, ривожлантиришга хизмат қиладиган шакл ва усуллардан фойдалана олиш;

- мутахассислик бўйича замонавий назарий ва методик билимларга эга бўлиши;

- дарс жараёнида турли метод ва усулларни, замонавий технологияларни қўллаш **кўникмаларига эга бўлиши**;
- олий таълим муассасаларидаги ўқув жараёнларини самарали ташкил этиш, илмий, методик ва ташкилий фаолиятни тизимли ривожлантириш, миллий ва хорижий фан ютуқларидан фойдалана билиш **малакаларини эгаллаши** лозим.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарларида жамият ривожини ва таълим–тарбия масалалари”, “Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълимининг тараққиёт йўналишлари ва инновациялари”, “Олий таълим жараёнини бошқаришда қарор қабул қилиш технологиялари” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг соҳага оид компетентлик даражасини ривожлантиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълим самарадорлигини оширишдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар таълим сифатини ошириш, ўқув-тарбия жараёнини модернизациялашда инновацияларнинг ўрни ва уларни мақсадли йўналтиришга оид зарурий билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштирадиган ҳамда олий таълим муассасаси амалиётига кенг татбиқ этадилар.

**“Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими” йўналиши бўйича
“Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини
ўқитишда замонавий ёндашувлар” модулининг тақвимий-мавзулар**

РЕЖАСИ

Т/р	Ўқув модулининг мавзулари	Ҳаммаси	Жами	Жумладан			Мустақил таълим	Профессор-ўқитувчининг Ф.И.Ш.
				назарий	амалий	кўчма машғулот		
1.	Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда узвийлик ва узлуксизлик, республикамизда ушбу фанларни ўқитиш йўналишлари ва долзарб масалалари	4	4	2	2			
2.	Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар: йўналишдаги фанларни коммуникатив асосда ва компетенциявий ёндашув асосида ўқитиш.	4	4	2	2			
3.	Олий таълим тизимида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг ўқитувчилари ва олий малакали илмий-педагогик кадрларнинг ижтимоий-сиёсий компетентлиги даражасига қўйиладиган талаблар, ўқув фани мазмунини шу асосда такомиллаштириш ва лойиҳалаштириш	6	4	2	2	2		
4.	Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар	2	2	2				
5.	Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг долзарб масалалари	4	4	2	2			

6.	Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда узвийлик ва узлуксизлик	4	4	2	2		
7.	Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ўқитувчиларининг педагогик фаолиятини лойиҳалаштириш	6	4	2	2		2
Жами		30	26	14	12		4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда узвийлик ва узлуксизлик, республикамизда ушбу фанларни ўқитиш йўналишлари ва долзарб масалалари (2 соат)

“Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» концепциясининг яратилиши ва шу асосда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг таълим тизимида жорий этилиши, бугунги кунда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни замонавий талаблар асосида ўқитиш, “Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ва ҳуқуқ таълими” йўналишидаги фанларни ўқитишнинг ўзига хосликлари, таълим босқичларида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг долзарб масалалари.

2-мавзу: Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар: йўналишдаги фанларни коммуникатив асосда ва компетенциявий ёндашув асосида ўқитиш(2 соат)

Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни асосида ўқитишда ёндошиладиган асосий тамойиллар ва мазкур фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар, компетенциявий ёндашув ва компетенция тушунчаси, миллий ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг ўқитувчисига қўйиладиган талаблар, ўқитувчининг шахсий хусусиятлари

3-мавзу. Олий таълим тизимида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг ўқитувчилари ва олий малакали илмий-педагогик кадрларнинг ижтимоий-сиёсий компетентлиги даражасига қўйиладиган талаблар, ўқув фани мазмунини шу асосда такомиллаштириш ва лойиҳалаштириш (2 соат)

Олий таълимда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда қуйи таълим босқичлари билан узлуксизликни таъминлаш, барча таълим йўналишларида “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” ҳамда “Маънавият асослари” фанларини ўқитишнинг ўзига хос хусусиятлари,

бўлажак миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ўқитувчилари ва олий малакали илмий-педагогик кадрлар компетентлиги даражасига қўйиладиган талаблар

4-мавзу. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар(2 соат).

Республикамизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ва таълим-тарбия соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар. “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” ва ўсиб келаётган ёш авлодни миллий ғоя руҳида тарбиялашнинг долзарб вазифалари. Талаба ва талабаларнинг БКМ ларини ошириб бориш усуллари

5-мавзу. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг долзарб масалалари(2 соат).

“Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқитиладиган миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ва уларни ўқитишнинг бугунги ҳолати, ечимини кутаётган муаммолар, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларга оид янги адабиётлар таҳлили, талабаларни миллий ғоя тарғиботига йўналтириб бориш омиллари, тарғибот ва ташвиқот тушунчаларининг ўзаро нисбати, маънавий-маърифий ишларда технологияларни қўллаш

6-мавзу. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда узвийлик ва узлуксизлик(2 соат).

Мақтаб таълими. Ундаги асосий мавзу ва материаллар танлови ҳамда талабаларнинг интеллектуал-ақлий ривожланиш имкониятлари. АЛ ва КХКдаги миллий ғоя ва маънавият асослари фанларининг хусусиятлари. Олий таълимда миллий ғоя ва маънавият асослари фанларини ўқитиш таҳлили. Қўшимча адабиётлар билан ишлаш методикаси. Олий таълим тизимида миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими соҳасидаги кадрларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар

7-мавзу. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ўқитувчиларининг педагогик фаолиятини лойиҳалаштириш(2 соат).

“Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқитувчиларнинг педагогик фаолиятини лойиҳалаштириш. Лойиҳа технологияси. “Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқув фанларнинг мазмунини лойиҳалаштириш.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда узвийлик ва узлуксизлик, республикамизда ушбу фанларни ўқитиш йўналишлари ва долзарб масалалари (2 соат амалий).

“Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» концепсиясининг яратилиши ва шу асосда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг таълим тизимида жорий этилиши, бугунги кунда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни замонавий талаблар асосида ўқитиш, “Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишидаги фанларни ўқитишнинг ўзига хосликлари, таълим босқичларида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг долзарб масалалари.

2-мавзу: Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар: йўналишдаги фанларни коммуникатив асосда ва компетенциявий ёндашув асосида ўқитиш(2 соат амалий)

Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни асосида ўқитишда ёндошиладиган асосий тамойиллар ва мазкур фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар, компетенциявий ёндашув ва компетенция тушунчаси, миллий ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг ўқитувчисига қўйиладиган талаблар, ўқитувчининг шахсий хусусиятлари

3-мавзу. Олий таълим тизимида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг ўқитувчилари ва олий малакали илмий-педагогик кадрларнинг ижтимоий-сиёсий компетентлиги даражасига қўйиладиган талаблар, ўқув фани мазмунини шу асосда такомиллаштириш ва лойиҳалаштириш (2 соат амалий).

Олий таълимда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда қуйи таълим босқичлари билан узлуксизликни таъминлаш, барча таълим йўналишларида “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” ҳамда “Маънавият асослари” фанларини ўқитишнинг ўзига хос хусусиятлари, бўлажак миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ўқитувчилари ва олий малакали илмий-педагогик кадрлар компетентлиги даражасига қўйиладиган талаблар, ёш ўқитувчилар билан ишлаш. Ёш ўқитувчиларнинг иш фаолиятида учрайдиган психологик муаммолар.

4-мавзу. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг долзарб масалалари(2 соат амалий).

“Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқитиладиган миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ва уларни ўқитишнинг бугунги ҳолати, ечимини кутаётган муаммолар, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларга

оид янги адабиётлар таҳлили, талабаларни миллий ғоя тарғиботига йўналтириб бориш омиллари, тарғибот ва ташвиқот тушунчаларининг ўзаро нисбати, маънавий-маърифий ишларда технологияларни қўллаш

5-мавзу. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда узвийлик ва узлуксизлик (2 соат амалий).

Мақтаб таълими. Ундаги асосий мавзу ва материаллар танлови ҳамда талабаларнинг интеллектуал-ақлий ривожланиш имкониятлари. АЛ ва КХКдаги миллий ғоя ва маънавият асослари фанларининг хусусиятлари. Олий таълимда миллий ғоя ва маънавият асослари фанларини ўқитиш таҳлили. Қўшимча адабиётлар билан ишлаш методикаси. Олий таълим тизимида миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими соҳасидаги кадрларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар

6-мавзу. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ўқитувчиларининг педагогик фаолиятини лойиҳалаштириш (2 соат амалий).

“Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқитувчиларнинг педагогик фаолиятини лойиҳалаштириш. Лойиҳа технологияси. “Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқув фанларнинг мазмунини лойиҳалаштириш

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1. Ўзбекистондаги барча олий ўқув юртларида “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” ҳамда “Маънавият асослари” фанларининг ўқитила бошланиши вуа бу фанларни ўқитишга қўйиладиган дидактик талаблар.
2. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда инновацион таълим технологияларининг ўрни ва аҳамияти.
3. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда илғор тажрибаларни ўрганиш усуллари.
4. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда муаммоли таълим технологияларининг ўрни ва аҳамияти.
5. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда узвийлик ва узлуксизлик.
6. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда мустақил таълимнинг ўрни.
7. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда фанлараро интеграция.
8. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишдаги муаммолар: уларни бартараф этиш усуллари.
9. Маънавиятнинг умуртқа поғонаси, ўзак томири нима эканлигини талаба ва талаба ёшларга тушунтиришнинг ўзига хос омиллари.

10. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда модернизацияни қўллаш.

11. Маънавий камолотга жараён сифатида ёндошув.

12. Мамлакатимизда амалга оширилаётган янгиланиш ва тараққиёт сиёсатининг асосий стратегик мақсадини талабаларга тушунтириб боришда аксеологик ёндошув.

13. Талабаларни миллий ғоятарғиботига йўналтириб бориш омиллари. “Тарғибот”, “Аксилтарғибот”, “Ташвиқот” тушунчаларининг мазмун ва моҳияти.

14. Миллий ғоя ва миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар дарсларини таҳлил қилиш.

15. Миллий ғоя ва миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг тарғиботини ўқув материаллари ва ўқитиш методларини танлаш принциплари.

Дастурнинг информацион-методик таъминоти

Модуллارни ўқитиш жараёни:

– замонавий методларнинг, педагогик ва ахборот технологияларининг қўлланилишини:

– модуллارнинг барча маърузалари бўйича замонавий компьютер технологиялари ёрдамида мультимедияли тақдимот тайёрлашни;

– амалий машғулотларда педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларидан кенг фойдаланишни;

– тингловчиларнинг илғор тажрибаларини ўрганиш ва оммалаштиришни назарда тутати.

Адабиётлар ва манбалар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари:

1. Каримов И.А. – Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. – Т.: Ўзбекистон, 1996. -364 б.

2. Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т.8. -Т.: Ўзбекистон, 2000. -528 б.

3. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. -Т.: Ўзбекистон, 1994. –160 б.

4. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т.: Ўзбекистон, 1997. –326 б.

5. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин. («Тафаккур» журнали Бош муҳаррирининг саволларига жавоблар). -Т.: Ўзбекистон, 1998. –30 б.

6. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2008, 176 б.

7. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011, -440 б.

8. Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва бкюу келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. – Т.: “Ўзбекистон”, 2015, -304 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.–Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида” ги ПҚ-451-сонли Қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 2 ноябрдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1426-сонли Қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1533- сонли Қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 24 июлдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ–4456-сон Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 28 декабрдаги “Олий ўқув юртидан кейинги таълим ҳамда олий малакали илмий ва илмий педагогик кадрларни аттестациядан ўтказиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги № 365 сонли Қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги “Олий таълимнинг давлат таълим стандарти. Асосий қоидаларни тасдиқлаш тўғрисида”ги № 343 сонли Қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 10 январдаги “Вазирлар Маҳкамасининг “Олий таълимнинг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида” 2001 йил 16 августдаги 343-сон қарорига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги №3-сонли Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПФ-4732-сон Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш чора тадбирлари тўғрисида”ги №242-сонли Қарори.

III. Махсус адабиётлар

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Т.: Молия, 2003. –192 б.
2. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). –Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. –180 б.
3. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). –Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2009. – 160 б.
4. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари – Т.: 2006. – 163 б.
5. Замонавий дарс. / Масъул муҳаррир Ш. Шомансуров – Т.: А. Авлоний номидаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказий институти, 2007. –120 бет.
6. Сайидахмедов Н. Дидактик жараён лойиҳасининг интерфаол методлари. –Т.: Университет, 2005.
7. Миллий ғоя:асосий тушунча ва тамойиллар (қўлланма). – Т.: Янги аср авлоди, 2001 йил.
8. Мустақиллик мафкуриси ва Ўзбекистонда демократик жамият қуришнинг иқтисодий, ижтимоий ва маънавий негизлари. -Т.: Университет, 2001.
9. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Т.: Молия, 2003. – 192 б.
10. Мамашוקиров С. ва бошқалар. Ўзбекистонда янги жамият қурилишининг ғоявий-мафкуравий масалалари. (Ўқув-услугий қўлланма). – Т.: 2004
11. Миллий ғоя:асосий тушунча ва тамойиллар.(дарслик) –Т.: Академия, 2005 йил.
12. Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. Назаров Қ. таҳрири остида. –Т.: Академия нашриёти. 2007.
13. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. Назаров Қ. таҳрири остида. -Т.: Маънавият, 2009.
14. Холиқов И., Лафасов М., Рустамов М., Машарипова Г., Жуманиёзов Х., Рустамова Ф. Миллий ғоя фанидан семинар машғулоти ўтказиш методикаси. -Т.: “EXTREMUM PRESS”, 2011 йил.
15. Отамуродов С. Глобаллашув ва миллий маънавий хавсизликлик. –Т.: Ўзбекистон, 2013 йил.
16. Лафасов М., Холиқов И., Жуманиёзов Х, Тилаев Э., Собирова М., Қодиров Б. Оила маънавияти фанини ўқитиш методикаси. – Т.:ТДПУ, 2013 йил.
17. Холиқов И., Собирова М., Машарипова Г. “Маънавият асослари” фанини замонавий педагогик технологиялар асосида ўқитиш. -Т.: ТДПУ, 2013 йил.

18. Тоҳириён А., Олим С., Маматқулов Д, Жумаев Ш. Миллий ғоя ва маънавият асослари. –Т.: Navro‘z, 2015 йил.

IV. Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали: www.gov.uz
2. www.ziyounet.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
4. www.edu.uz
5. [Infocom.uz](http://infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
6. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
7. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
8. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
9. www.tdpu.uz.

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

1-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА УЗВИЙЛИК ВА УЗЛУКСИЗЛИК, РЕСПУБЛИКАМИЗДА УШБУ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ ВА ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Режа

1. “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” концепсиясининг яратилиши ва шу асосда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг таълим тизимида жорий этилиши.

2. Бугунги кунда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни замонавий талаблар асосида ўқитиш.

3. “Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишидаги фанларни ўқитишнинг ўзига хосликлари, таълим босқичларида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг долзарб масалалари.

Таянч тушунчалар: “Миллий истиқлол ғояси, тамойил, концепсия, узвийлик, узлуксизлик узлуксиз таълим тизими, билим, кўникма, малака.

1-масаланинг баёни: Инсоният тарихий тараққийнинг цивилизациялашган даври бирон-бир жамиятнинг эзгу ғоялар ва мафкурасиз ривожлана олмаслигини тасдиқлаб келмоқда. Ўзбекистон Ўз миллий мустақиллигини қўлга киритгач Президентимиз Ислом Каримов ташаббуси билан Ўзбек халқи ўз олдига озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш каби мақсадларни қўйди. Ана шу мақсадни амалга ошириш, юртимизда демократик тамойилларга асосланган жамиятни барпо этиш эҳтиёжи туғилди. Бунинг учун бизга ёт ва бегона ғоя тажовузига қарши тура оладиган, ҳар томонлама баркамол, комил инсонларни вояга етказиш, бу йўлда ғоявий, мафкуравий бўшлиқ бўлишига йўл қўймаслик, мамлакатимизнинг юксак тараққийини таъминлаш учун миллий истиқлол мафкурасини шакллантиришни тақозо этди.

Бу борада Президентимиз томонидан “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” концепцияси яратиб берилди.

Президентимиз ҳар бир миллатнинг ўз миллий ғояси бўлиши лозимлигини таъкидлаб, “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласи учун сўз боши ёзганларида “Олдимизга қўйган олижаноб мақсад-муддаоларимизга етиш, эски мафкуравий асоратлардан батомом халос бўлиш, ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, бегона ва ёт ғояларнинг хуружидан ҳимояланиш, бундай тажовузларга қарши тура оладиган ҳар томонлама баркамол инсонларни вояга етказиш зарурати халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос янги мафкурани шакллантиришни тақозо этмоқда.

Ўзининг ҳаётини, олдига қўйган мақсадларини аниқ тасаввур қила оладиган, ўз келажаги ҳақида қайғурадиган миллат ҳеч бир даврда миллий ғоя, миллий мафқурасиз яшамаган ва яшай олмайди. Мафкура бўлмаса, ҳар қайси давлат ва жамият, қолаверса, ҳар қайси инсон ўз йўлини йўқотиши муқаррар”,¹ - дея эътироф этган эдилар.

Миллий ғояни яратиш ва уни халқимиз орасида тарғиб-ташвиқ қилиб бориш ишлари мустақилликнинг дастлабки кунларидан бошланган эди. Жумладан, 1993 йил май ойида Президентимиз бир гуруҳ зиёлиларга мурожаат қилиб, бу хусусда тайёрланган концепция асосида Ўзбекистоннинг ўз миллий ғоясини ишлаб чиқиш вазифасини топширди.

1994 йил 23 апрелда Республика Маънавият ва маърифат жамоатчилик маркази ва унинг ҳузурида “Тафаккур” журнали таъсис этилди.

1999 йил 3 сентябрда Республика Маънавият ва маърифат кенгаши ташкил этилиб, унга Республика Бош вазирининг биринчи ўринбосари раис этиб тайинланди.

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов 2000 йил 8 июнда “Фидокор” газетаси муҳбири саволларига берган жавобларида мафкура дунёсида бўшлиққа йўл қўйиб бўлмаслиги, ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатлар, ёвуз ишлар, аввало, мафкуравий бўшлиқ туфайли содир бўлаётганлигини таъкидлаб ўтган эди. “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласи мазмунини халққа, ёшлар тарбияси жараёнига олиб кириш даврини нг долзарб масаласи қилиб қўйилган эди. Бунда аввало 3 жиҳатни ўз ичига қамраб олинди:

1) Миллий дастурнинг асосий мақсади баркамол шахсни шакллантириш. Аслида бу Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг ҳам устувор жиҳатидир.

2) Миллий дастур мақсад ва вазифаларининг амалга оширилиши ҳуқуқий давлат қуриш, тафаккур ва мунозара маданиятини ривожлантириш, шахс ички дунёсини бойитишдан иборатдир.

3) Миллий ғояни ижтимоий онг сифатида шакллантиришни давр тақозо этмоқда.

Шунингдек, Президент Ислом Каримов “Жамиятни бахт-саодатга, буюк ва ёруғ келажакка бошлаб борувчи ягона куч – маънавиятдир” - деган эдилар. Ақл-заковатли, юксак маънавиятли кишилар туфайли жамият янгиланиб, кучайиб, тараққий топиб боради. Ёшлар онгида ғоявий бўшлиқ пайдо бўлишига йўл қўймаслик, уларни миллий истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш ва Ватанимиз равнақиға хизмат қиладиган баркамол авлодни вояға етказиш бугунги куннинг энг долзарб вазифасидир.

Ана шу долзарб вазифаларнинг ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги “Ўқув дастурлари, дарсликлар ва ўқув қўлланмаларни қайта кўриб чиқиш ва янгиларини яратиш бўйича республика мувофиқлаштириш комиссияси”

¹ “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” Т.: Ўзбекистон, 2001.

кенгайтирилган мажлисининг 2000 йил 30 сентябрдаги “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар фанини узлуксиз таълим тизимига жорий этиш ҳақида”ги қарорига кўра 2000-2001 ўқув йилининг 2-чорагидан эътиборан умумий ўрта таълим муассасаларининг ўқув режасидаги 7-9-синфлар учун “Маънавий асослари” ўрнига “Миллий ғоя ва маънавий асослари” ўқув фани жорий этилди. 2000 йил 9 октябрда Халқ таълими, Олий ва Ўрта махсус таълим вазирликлари бу масалани яна бир бор кўриб чиқиб уни ҳаётга жорий қилиш учун зарурий ишларни белгилаб олдилар.

Республика Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академиясининг бир гуруҳ олимларидан иборат “Файласуфлар миллий жамияти” тузилди. Мазкур жамият томонидан “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласи Президентимизнинг сўз бошиси билан 2001 йилда нашр этилди. Мазкур рисолада ғоя ва мафкура тушунчалари, уларнинг тарихий шакллари, ғоя ва мафкураларнинг халқлар ва давлатлар тақдирига таъсири, фалсафий илдизлари илмий жиҳатдан асослаб берилди. Шунингдек, бугунги глобаллашган даврда инсон онги ва қалбини забт этиш учун ғоявий кураш авж олган таҳликали бир даврда мафкурадан кўзланган мақсадлар кенг ёритилди. Муайян муддатда мазкур рисола умумтаълим мактабларининг маънавий дарслари мазмунига сингдириб борилди. Аммо бу илмий -оммабоп рисола бўлганлиги сабабли уни талабалар онгига сингдириш анчайин қийин кечди. Шундан сўнг, 2001 йил 18 январда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “**Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар**” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида”ги Ф-1331-сонли Фармойиши эълон қилинди². Ўша йилдан бошлаб умумтаълим мактабларининг 1-4- синфларида “Одобнома” фани, 5 ва 6 синфларида “Ватан туйғуси” фани, 7,8 ва 9 синфларида “Миллий истиқлол ғояси ва маънавий асослари” фанлари мустақил фан сифатида ўқитила бошланди.

Миллий ғоя тарғиботини кучайтириш, “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” туркумига кирувчи фанлар ўқитувчиларини методик жиҳатдан қуроллантириш мақсадида 2006 йил Президентимизнинг “Аҳоли ўртасида олиб борилаётган маънавий-маърифий ва тарғибот-ташвиқот ишларнинг таъсирчанлиги ва самарадорлигини оширишнинг чоратадбирлари дастури тўғрисида”ги ПҚ-317-сонли қарори эълон қилинди. 2006 йил 25 августда эса Президентимизнинг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги ПҚ-451-сонли қарори эълон қилинди.

Миллий ғоя ва маънавийнинг давлатимизда тутган ўрни ва мақомидан келиб чиқиб, Республикамиз узлуксиз таълим тизимининг умумий ўрта, ўрта махсус ва олий таълим босқичларида асосий фан сифатида узлуксиз

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январда қабул қилинган «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида»ги Фармойиши. «Маърифат» газетаси. 2001 йил 20 январь.

ўқитилиб келинмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида»ги Фармони² асосида узлуксиз таълим тизимини замонавий талабларга жавоб берадиган ўқув-услубий адабиётлар мажмуи билан таъминлашни такомиллаштириш, бу муҳим ишга олимлар ва юқори малакали мутахассисларни жалб этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз таълим тизимини дарсликлар ва ўқув адабиётлари билан таъминлашни такомиллаштириш тўғрисида»ги ҳамда «Узлуксиз таълим тизими учун давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўғрисида»ги қарорлари³, “Мақтаб таълимини ривожлантиришнинг 2004–2009 йилларга мўлжалланган умуммиллий дастури”⁴, Олий ва ўрта махсус ҳамда Халқ таълими вазирлигининг “Умумий ўрта таълим, Ўрта махсус, касб-хунар ҳамда Олий таълим сифати ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 117/18- сонли⁵, “Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида ўқитиладиган умумтаълим фанлари ҳамда олий таълимда давом эттириладиган фанлар дастурлари узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш тўғрисида”ги 6/2, 4/1- сонли қўшма ҳайъат мажлиси Қарорлари⁶, Олий ва ўрта махсус таълими вазирлигининг “Олий таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида” ги 2001 йил 16 августдаги 343-сонли Қарорлари қабул қилинди.

Ушбу меъёрий ҳужжатларга биноан умумий ўрта таълим босқичидаги барча фанлар бўйича давлат таълим стандартлари (ДТС) ва ўқув дастурлари қайта кўриб чиқилди ва такомиллаштирилди, таълим босқичлари ўртасида узвийлик ва узлуксизликни таъминлашга алоҳида эътибор қаратила

² Таълим, тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида // Олий таълим: Меъёрий ҳужжатлар тўплами. –Тошкент: Шарқ, 2001. – Б. 17–52.

³Олий таълим: Меъёрий ҳужжатлар тўплами. 2-қисм.– Тошкент: Шарқ,2003.– 66-70- б.

⁴ Мақтаб таълимини ривожлантиришнинг 2004–2009 йилларга мўлжалланган умуммиллий дастури тўғрисида. –Тошкент: Маърифат, 2004 йил 21 май.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликларининг “Умумий ўрта таълим, Ўрта махсус, касб-хунар ҳамда Олий таълим сифати ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 117/18-сонли қўшма қарори, 2008 йил 30 апрель. – Тошкент, 2008.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликларининг “Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида ўқитиладиган умумтаълим фанлари ҳамда олий таълимда давом эттириладиган фанлар дастурлари узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш тўғрисида”ги 6/2 4/1- сонли қўшма ҳайъат мажлиси қарори, 2010 йил 1 июль. – Тошкент, 2010.

бошланди. Узлуксиз таълим ўзаро мантикий изчиллик асосида боғланган ҳамда соддадан мураккабга қараб ривожланиб борувчи ва бир-бирини тақозо этувчи босқичлардан иборат яхлит тизими – узлуксиз таълим тизими жорий этилди.

“Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” туркумига кирувчи фанларнинг ўқитилишини яхшилаш ҳамда таълим муассасаларини шу йўналишдаги мутахассис кадрлар билан таъминлаш мақсадида республикамиз олийгоҳларида “Миллий ғоя, ҳуқуқ ва маънавият асослари” фани бўйича курслар ташкил этилди. Мазкур фан бўйича “Йилнинг энг яхши ўқитувчиси” кўрик танловлари ўтказила бошланди.

2-масаланинг баёни: Маълумки, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да *“Инсон, унинг ҳар томонлама уйғун камол топиши ва фаровонлиги, шахс манфаатларини рўёбга чиқаришнинг шароитлари ва таъсирчан механизмларини яратиши, эскирган тафаккур ва ижтимоий ҳуқуқ-атворнинг андозаларини ўзгартириши республикамизда амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий мақсади”*³ эканлиги алоҳида таъкидлаб ўтилган.

Президентимиз Ислом Каримовнинг ҳар бир асар, нутқ ва маърузаларида Ватан тақдири, юртнинг тинчлиги, тараққиёти, мустақиллик ва уни мустаҳкамлаш, миллий ғояни ёшлар қалбига сингдириш каби долзарб масалалар илгари суриб келинади. Миллий истиқлол ғоясини яратиш, шаллантириш ва жамиятни бир мақсад йўлида бирлаштирувчи байроқ вазифасини ўташи кераклиги ҳақидаги илғор ғояларнинг муаллифи ҳам юртбошимиздир. Шундай экан, “Миллий ғоя ва маънавият асослари”, “Давлат ва ҳуқуқ асослари”, “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фанларининг методологик асоси биринчи навбатда Президентимиз асарлари бўлиб ҳисобланади. Юртбошимизнинг қуйидаги фикрларида бу масала янада яққол кўзга ташланади:

“Олдимизда турган энг муҳим масала, бу - миллий истиқлол мафкурасини яратиш ва ҳаётимизга татбиқ этишдир. Миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, дилига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини онгимизга сингдириши лозим.

Биз наслимизнинг келажаги – соғлом авлод учун кураш бошладик. Шу ном билан орден таъсис этдик ва махсус халқаро жамғарма туздик. Бу бежиз эмас. Соғлом деганда биз фақатгина жисман бақувват фарзандларимизни эмас, балки маънавий бой авлодни ҳам кўзда тутганмиз. Чунки ҳар тарафлама соғлом авлодга эга бўлган халқни ҳеч қачон енгиб бўлмайди. Буни ҳаммамиз яхши англаб олмоғимиз шарт.

Ягона ва кўпмиллатли хонадонимиз - жонажон Ўзбекистонимиз олдида барчамизнинг фарзандлик бурчимиз борлиги маълум. Муқаддас ўзбек

³ Ўзбекистон Республикаси Кадрлар тайёрлаш миллий дастури //Олий таълим меъёрий хужжатлар тўплами, 1-қисм.- Т.: “Шарк”, 2001. - 19-б.

диёрида яшовчи ҳар бир киши ўзининг ана шу бурчини қалб кўри, ақл-идроки ва истеъдоди билан адо этиши ҳам қарз, ҳам фарздир⁴.

Бизнинг энг улуғ мақсадимиз, энг улуғ ғоямиз, энг улуғ шиоримиз шуки, Ўзбекистоннинг битта йўли бор: мустақилликни мустаҳкамлаб, истиқлолни мустаҳкамлаб – олға юриш.

Янги мафқуранинг асл мазмуни – янгича, эркин фикрлайдиган, мутелик ва журъатсизлик туйғусидан мутлақо холи, мустақил инсонни тарбиялашдир.

Янгича фикрлайдиган фозил инсон, энг аввало, фуқаролик бурчини ҳис этадиган шахс бўлиши даркор. Демократик жамият қуриш учун, демократик тамойилларни тўла қарор топтириш учун, энг аввало, шу мўътабар заминда таваллуд ва тарбия топган шахс, ўзини айнан шу юрт фарзанди деб билгувчи инсон ўз давлати, ўз халқи олдидаги, уни катта умидлар билан тарбия этган, вояга етказган жамият олдидаги бурчини адо этиши керак. Бу гап менга ҳам, сизга ҳам – барчамизга бирдай тегишлидир!

Содда қилиб айтганда, ҳар қайси фуқаро, ҳар биримиз: “Шу давлат, шу жамият менга нима берди?” деб эмас, балки: “Мен ўзим Ватанимга, элу юртимга нима бердим?” деб ўйлашимиз ва шу ақида билан яшашимиз керак⁵.

Нега миллий онг, миллий ғурур, миллий мафқура ҳақида жон куйдириб гапирамиз? Бунинг сабаби шуки, биз Ўзбекистонимизни буюк давлатлар қаторига қўшишга аҳду паймон қилдик. Болаларимизни, йигит-қизларимизни шу ғояга қаттиқ ишонадиган буюк давлат фуқаролари, буюк давлатга муносиб фарзандлар этиб тарбиялашимиз лозим⁶.

Бугунги кунда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни замонавий талаблар асосида ўқитишда энг аввало ёшлар онги ва шуурига ана шу фазилатларни сингдиришга, маънавиятли авлод тарбиясига эътибор қаратиш зарур. Чунки, “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида таъкидланганидек, “маънавият” тушунчаси жамият ҳаётидаги ғоявий, мафқуравий, маърифий, маданий, диний ва ахлоқий қарашларни ўзида тўла мужассам этади”.

Маълумки, миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларфанларининг таълим-тарбиявий вазифаларини назарий ва амалий билимлар тизими асосидагина ҳал этиши мумкин.

Бу илмий дунёқараш, психология, педагогика, дидактика, фалсафа, демократик жамият қуриш, миллий ғоя ва миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларфанларини ўқитиш назарияси, дидактикасини ўз ичига олади. Бироқ биргина назарий билимларнинг ўзи етарли эмас. Ўқитишнинг маълум мазмуни ва ўқитувчиларнинг ақлий фаолияти савияси билан таъсирланадиган у ёки буўқув йўналиши учун энг яроқли усулларини ва қўллай билиш дарсга тайёрланишда ёки дарснинг ўзида юзага келадиган аниқ методик вазифаларни ҳал этишни билиши зарур.

⁴Каримов И.А. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат.Т., Ўзбекистон, 1993. - Б. 203-204.

⁵ Каримов И.А. Биздан озод ва обод ватан қолсин. II жилд. Т., Ўзбекистон, 1996. -Б. 110

⁶ Каримов И.А. Биздан озод ва обод ватан қолсин. II жилд. Т., Ўзбекистон, 1996. -Б. 226.

3-масаланинг баёни: “Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишидаги фанларни ўқитишнинг ўзига хосликлари шундаки, **МИЛЛИЙ ҒОЯ** - муайян миллат ҳаётига мазмун бахш этадиган, уни эзгу мақсад сари-етаклайдиган фикрлар мажмуи. У миллатнинг ўтмиши, бугуни ва истиқболни ўзида мужассамлаштиради, унинг туб манфаатларини, мақсадларини ифодалайди. Миллий ғоя ўз моҳиятига кўра, халқ, миллат тақдирига дахлдор бўлган, қисқа ёки узок муддатда ҳал этилиши керак бўлган вазифалар ва мўлжалларни ҳам акс эттиради. Миллий ғоя миллатнинг миллий ўзлигини англаш билан чамбарчас боғлиқдир.

Миллий ўз-ўзини англаш - ҳар бир миллат (элат)нинг ўзини ҳақиқий мавжуд субъект, муайян моддий ва маънавий бойликларни ифодаловчи эканлигини, ягона тил, урф-одатлар, анъаналар, кадриятлар ва давлатга мансублигини, манфаатлар ҳамда эҳтиёжлар умумийлигини тушуниб етишига миллий ўз-ўзини англаш дейилади.

Миллий ўз-ўзини англаш миллат шаклланишининг нисбий юқори босқичининг мезонидир. Миллат ўзига хос бўлган урф-одатлар, анъаналар, кадриятларни шакллантириши ва ягона давлат асосида бирлашиши мумкин. Юқорида таъкидланган хусусиятлар шаклланмас экан, мамлакат иқтисодий ривожланиши жумладан интеллектуал салоҳияти ривожланиши мумкин эмас. Аммо унинг миллат сифатида ўз-ўзини англаши янада мураккаброк жараён ҳисобланади. Чунки миллатнинг аксарият кўпчилигининг ягона моддий ва маънавий бойликларга эгаллиги ҳиссиётининг шаклланиши, ўзининг жузбый манфаатларидан умуммиллий манфаатларни устувор кўя билиш ҳисси жуда секинлик билан намоён бўлади.

Мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов баён этишича, «Ўзликни англаш деганда мен тарихий хотирани тиклаш, насл-насабимиз ким эканини, кимларнинг вориси эканлигимизни англаб етишни, шундан келиб чиқиб, ўзимизга хос ва мос жамият барпо этишни тушунаман»⁷.

Ўзбекистонда фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш, давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини янада демократлаштириш, аввало, ҳар бир фуқаронинг ва бутун жамиятнинг олий мақсадларини ўзида мужассам этган миллий ғоя атрофида уюшиш, миллатнинг ажралмас қисми эканлигини англаб етишга ҳам боғлиқ. Мамлакатимиз Президентининг фикрича, «Чинакам инсоний фазилатларга эга бўлган... одам демократик неъматларнинг оддий истеъмолчиси эмас, балки уларнинг фаол яратувчиси ва ҳимоячисига айланади... Шундагина инсон ўз мамлакатининг том маънодаги муносиб фуқароси бўла олади»⁸.

Мустақиллик туфайли бир тизимдан иккинчи тизимга ўтиш даврида ўзликни англашнинг ўзига хос кўринишларини англамасдан маънавий юксалиш ва тараққиёт даражасини англаб бўлмайди. Юқсак ривожланган жамият эса ўзлигини англаган шахслардан таркиб топади. Ўзлигини англаган

⁷ Каримов И.А. Т.7. 132-154-бетлар

⁸ Каримов И.А. Асарлар. Т.11. 34-бет

ёки англай бошлаган кишигина шахс даражасига кўтарилади. Демак, ўзликни англаш, аввало, ҳар бир инсоннинг шахси, интеллектуал салоҳияти, алоҳида «мени» билан боғлиқ. Ҳадисда айтилганидек, «Кимки ўзлигини таниса, роббини танийди».

Миллий ўз-ўзини англаш миллатнинг моддий ҳамда маънавий манфаатларини ҳимоя қилувчи ва ривожлантирувчи омил ҳисобланади. У фақат миллий манфаатларни ҳимоя қилиш билан чекланмайди, у миллатни «ҳаракат»га келтиради ва бирлаштириб туради. Хусусан, миллат тараққиёти жараёнида иқтисодий, ижтимоий-сиёсий соҳаларда юзага келадиган муаммоларни ҳал қилишда миллий ўз-ўзини англаш омили миллатни жипслаштиради ва уни умуммақсадлар йўлида ҳаракатга келтиради. У ҳар қандай миллат учун зарур асосий ўзига хос белгилари тизимида етакчи ўринни эгаллайди. Миллий ўз-ўзини англаш миллат абадийлигини таъминлашнинг энг муҳим омилidir. Чунки бу салоҳият миллатнинг ўзига хослигини ва манфаатларини ҳимоя қилиб туради. Хитой файласуфи Шан Ян (мил.авв. 390-338) фикрича, “Нодон халқни бошқариш осон. Тентак одамларни оғир меҳнатга мажбурлаш осон. Ақлли кишиларни эса машаққатли меҳнатга жалб этиш мушкулдир”.

Ўзбек миллати тараққиётида миллий ўз-ўзини англаш жараёни чор империяси ўлкамизни босиб олгандан сўнг ўз мустақиллигимиз учун курашларда, шўролар тизими шароитида ўзликимизни сақлаб қолиш учун бўлган ҳаракатларда намоён бўлиб келди. Мустақилликни қўлга киритганимиздан кейин миллий ўзликимизни англаш икки йўналишда: 1. Собиқ шўролар даврида топталган урф-одатларини, кадр-қимматини, кадриятларини тиклаш ва маънавий меросимизни ўзлаштиришга бўлган ҳаракатларда. 2. Адолат, демократия ва ҳуқуқ устуворлигига асосланган жамият қуриш билан боғлиқ бўлган ислоҳотларни ўтказиш жараёнида юзага келган муаммоларни ҳал қилишдаги умуммиллий ҳаракатларда намоён бўлмоқда.

Миллий ўз-ўзини англаш у ёки бу миллатни ўзга миллатлардан ажралиб кетишига олиб келмайди, балки ўзлигини англаган миллатларнинг маърифатлашган ҳамкорликларининг мустаҳкамланиб боришига хизмат қилади. Шунинг учун мустақиллик шароитида ўзбек халқининг ўз-ўзини англашини ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилгандир. Ўзбек миллатида ўз-ўзини англаш ҳиссини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш ҳозирги куннинг энг долзарб масалаларидан биридир.

Ахборот технологияларини кенг жорий этиш орқали таълим самарадорлигини ошириш, ўқув муассасаларининг моддий-техника ва ахборот базасини мустаҳкамлаш - бугунги кунда таълим босқичларида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг долзарб масалаларидандир.

Бугунги глобаллашув даврида таълим – тарбия жараёнига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари(АКТ) дадил кириб келиши устоз-мураббийлар зиммасига катта маъсулият юкламоқда. Давр билан ҳамнафас

қадам ташлаш замонавий педагоглардан изланувчанлик, ижодкорлик, ўз маҳоратини мунтазам оширишни тақозо этади.

Маънавий – маърифий ишлар самарадорлигини оширишда замонавий усул ва воситалардан фойдаланишда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишда талаба ва ўқитувчи ҳамкорлиги жуда муҳим роль ўйнайди. Талабада бу технологиялардан фойдаланишда замонавий усул моҳиятини ҳис қила олиш қобилияти кучли бўлиши керак. Талабада бу қобилиятни шакллантириш эса мазкур фан ўқитувчиларидан ижодкорлик ва маҳорат талаб этилади.

Бунинг учун қатор ишлар ташкил қилиниши лозим, жумладан:

- таниқли олимлар ва ижодкорлар, шу фан бўйича туман(шаҳар), вилоят йил ўқитувчилари билан учрашувлар;
- янги технологиялардан фойдаланишни йўлга қўйиш;
- академ гуруҳларда замонавий технологияни акс эттирувчи мўъжазгина кўргазмалар ташкил қилиш;
- АКТ имконияти ва қурилмаларидан самарали фойдалана олиши.

Президентимизнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида таъкидланганидек, ҳозирги вақтда ахлоқсизликни маданият деб билиш ва аксинча, асл маънавий кадриятларни менсинмасдан, эскилик сарқити деб қараш билан боғлиқ ҳолатлар бугунги тараққиётга, инсон ҳаёти, оила муқаддаслиги ва ёшлар тарбиясига катта хавф солмоқда ва кўпчилик бутун жаҳонда бамисоли бало-қазодек тарқалиб бораётган бундай хуружларга қарши курашиш нақадар муҳим эканини англаб олмоқда.

Бугунги ахборот-коммуникация технологиялари ҳаётимизнинг ажралмас қисмига айланган кунда, истаган жойда туриб дунёнинг нариги чеккасидаги одам билан мулоқатга киришиш имконияти туғилган. Юртимизда интернет тизими янада ривожланмоқда, асосийси ундан “Истаганингча яша, сенга ҳеч ким хўжайин эмас, сен эркинсан. Хоҳлаганингни қил, истаганинг билан юр” қабилида фойдаланмаслик зарур. Ёшларни “оммавий маданият”нинг “Истаганингча яша, сенга ҳеч ким хўжайин эмас, сен эркинсан. Хоҳлаганингни қил истаганинг билан юр” қабилидаги фикрлар, ғоялар орқали тарғиб қилинмоқда, ўз таъсир доирасини кенгайтириш, кишилиқ онгини бошқарига уринмоқда.

Таълим муассасаларимизда талабаларнинг ахборотга бўлган эҳтиёжини қондириш учун барча шарт-шароитлар яратилган. Президентимиз айтганидек жаҳон ахборот майдони тобора кенгайиб бораётган бир шароитда болаларимизнинг онгини фақат ўраб-чирмаб, уни ўқима, буни кўрма, деб бир томонлама тарбия бериш, уларнинг атрофини темир девор билан ўраб олиш, ҳеч шубҳасиз, замон талабига ҳам, бизнинг эзгу мақсад-муддаоларимизга ҳам тўғри келмайди. Энг аввало ёшларга тўғри билим бериб, уларда кўникма ва малакани тўғри шакллантириб бориш лозим.

Назорат саволлари

1. Нима учун аввалги таълим тизимида узлуксиз таълим-тарбия тизимини ташкил қилиш муаммолари ҳал қилинган эмас эди?
2. Таълим узвийлиги ва узлуксизлигини ҳамда унинг қандай таъминланишини тушунтиринг.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида”ги Ф-1331-сонли Фармойиши қачон эълон қилинди?
4. Республикамиз узлуксиз таълим тизимининг умумий ўрта, ўрта махсус ва олий таълим босқичларида миллий ғоя ва миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар фанларининг асосий фанларсифатида узлуксиз ўқитилиб келинишининг меъёрий-ҳуқуқий асосларини санаб ўтинг...
5. Нима учун Президентимиз асарлари миллий ғоя ва маънавият асослари”, “Давлат ва ҳуқуқ асослари”, “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фанларининг методологик асоси бўлиб ҳисобланади?
6. Хитой файласуфи Шан Ян (мил.авв. 390-338) фикрича, “Нодон халқни бошқариш осон. Тентак одамларни оғир меҳнатга мажбурлаш осон. Ақлли кишиларни эса машаққатли меҳнатга жалб этиш мушкулдир” фикрини изоҳланг...

Тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январда қабул қилинган «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида»ги Фармойиши. «Маърифат» газетаси. 2001 йил 20 январь.
2. Таълим, тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида // Олий таълим: Меъёрий ҳужжатлар тўплами. –Тошкент: Шарқ, 2001. – Б. 17–52.
3. Олий таълим: Меъёрий ҳужжатлар тўплами. 2-қисм.– Тошкент: Шарқ, 2003.– 66-70- б.
4. Мактаб таълимини ривожлантиришнинг 2004–2009 йилларга мўлжалланган умуммиллий дастури тўғрисида. –Тошкент: Маърифат, 2004 йил 21 май.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликларининг “Умумий ўрта таълим, Ўрта махсус, касб-ҳунар ҳамда Олий таълим сифати ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 117/18-сонли қўшма қарори, 2008 йил 30 апрель. – Тошкент, 2008.
6. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликларининг “Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларида ўқитиладиган умумтаълим фанлари ҳамда олий таълимда давом эттириладиган фанлар дастурлари узвийлиги ва узлуксизлигини

таъминлаш тўғрисида”ги б/2 4/1- сонли қўшма ҳайъат мажлиси қарори, 2010 йил 1 июль. – Тошкент, 2010.

7. Каримов И.А. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат.Т., Ўзбекистон, 1993.

8. Каримов И.А. Биздан озод ва обод ватан қолсин. II жилд. Т., Ўзбекистон, 1996.

9. “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” Т.: Ўзбекистон, 2001.

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали: www.gov.uz
2. www.ziynet.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
4. www.edu.uz
5. www.lex.uz
6. www.tdpu.uz.

2-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР: ЙЎНАЛИШДАГИ ФАНЛАРНИ КОММУНИКАТИВ АСОСДА ВА КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВ АСОСИДА ЎҚИТИШ.

Режа:

1. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда ёндошиладиган асосий тамойиллар. Мазкур фанларни ўқитишда замонавий ёндашувлар.
2. Компетенциявий ёндашув ва компетенция тушунчаси.
3. Миллий ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг ўқитувчисига қўйиладиган талаблар. Ўқитувчининг шахсий хусусиятлари

Таянч тушунчалар: ўқитиш тамойиллари, компетенция тушунчаси, компетенциявий ёндашув, халқаро компетенциявий даражалар, давлат таълим стандартлари талаблари, компетенциялар турлари: таянч ва хусусий компетенциялар, йўналиш битирувчиларига қўйиладиган талаблар.

1 – масаланинг баёни: Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитиш жараёнида ҳар бир педагог ўқув юртини специфик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда педагогик фаолиятини талабалар жамоасининг умумий тайёргарликларига индивидуал ва дифференциал ёндошган ҳолда ташкил этмоғи ва амалга ошириб бормоғи лозим. Ёшларимизда миллий ғоя ва миллий мафкура тушунчаларини фаол шакллантириб бориш шубҳасиз уларнинг ғоявий-сиёсий камолотларида алоҳида аҳамият касб этади.

Жамият, маданият ва таълим ривожланаётган, глобаллашув тобора кенг авж олаётган бугунги кунда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда таълимий инновациялар татбиқини яхшилаш, улардан фойдаланиш методикасини ишлаб чиқиш, инновацион фаолиятни ривожлантириш ҳамда ўқитувчиларнинг педагогик фаолиятини инновацион йўналтиришнинг зарурлигини куйидаги ҳолатлар белгилайди.

•Биринчидан, ижтимоий-иқтисодий янгиланишлар таълим сифатини янги, янада юқори босқичга кўтариш зарурлигини тақазо этади. Бунда педагогик янгиликларни яратиш, ўзлаштириш, фойдаланиш ва таълим жараёнига татбиқ этишни ўз ичига олган ўқитувчилар педагогик фаолиятининг инновацион йўналганлиги таълим сиёсатини янгилаш воситаси сифатида намоён бўлади.

•Иккинчидан, таълим мазмунининг инсонпарварлашуви, ўқув предметлари ҳажми ва таркибининг ўзгариши таълимнинг янги ташкилий шакл ва технологияларини таълим жараёнига татбиқ этилишини талаб этади.

•Учинчидан, ўқитувчиларнинг педагогик янгиликларни таълим жараёнига татбиқ этишга бўлган муносабатлари ўзгариб бормоқда. Аввал инновацион педагогик фаолият, асосан юқоридан тақлиф этилган янгиликларни таълим жараёнига жорий этиш билан чекланган бўлса, ҳозир у

танланадиган тадқиқот характериға эға бўлиб бормоқда. Шунинг учун, таълимни бошқариш ташкилотлари фаолиятида ўқитувчилар томонидан таълим амалиётига киритилаётган педагогик инновацияларни таҳлил қилиш ва баҳолаш, уларни ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш учун қулай таълимий шароит яратиш муҳим йўналишга айланмоқда.

Замонавий таълим амалиётида “таълимда инновация”, “педагогик инновация”, “таълимни модернизациялаш” каби атамалардан кенг фойдаланилади. Таълимни модернизациялаш таълим соҳасидаги давлат сиёсати, давлат миқёсида таълимни ривожлантириш стратегияси билан боғлиқ бўлиб, таълим соҳасидаги модернизация масалалари давлат структураларининг ташаббуси билан ечилади. Педагогик инновациялар эса илмий мактабларда, таълим амалиётида ҳамда олим ва педагогларнинг ижодий фаолияти натижасида вужудга келади.

Умумий ўрта таълим муассасаларида инновацион технологиялар асосида таълим жараёнлари сифат ва самарадорлигини оширишнинг назарий ва амалий асосларини аниқлашда “янгилик”, “янгилик киритиш”, “янгиликни”, “инновация”, “инновацион фаолият”, “инновацион жараён”, “инновацион маданият” каби тушунчаларнинг мазмун-моҳиятини изоҳлаш муҳим аҳамиятга эға. Янгилик ҳар томонлама ўйлаб чиқилган, режалаштирилган, ўқув жараёнига мақсадли киритилаётган ҳамда мазкур кўринишда аввал учрамаган янги таълимий амалиёт (янги тартиб, услуб, метод, методология, технология ва б.) ҳисобланади.

Ўқитувчилар педагогик фаолиятининг инновацион йўналганлигини шакллантиришда у ёки бу янгиликларнинг самарадорлигини аниқлаш имконини берадиган бир қатор мезонлардан фойдаланиш лозим.

Педагогик инновация мезонларига қуйидагилар киради:

- янгилик;
- оптималлик;
- юқори натижавийлик;
- инновацияларни оммавий тажрибада ижодий қўллаш имконияти.

Таълим муассасаларида таълим жараёнлари сифат ва самарадорлигини оширишга йўналтирилган педагогик инновациянинг асосий мезони **янгиликдир**.

Шунинг учун, инновацион педагогик жараёнда иштирок этишни истаган миллий ғоя ёки миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларфани ўқитувчиси тақдим этилаётган янгиликнинг моҳияти нимада эканлиги ҳамда янгиликнинг даражасини аниқлаб олиши муҳим ҳисобланади. Чунки баъзи ўқитувчилар учун бу ҳақиқатан янгилик бўлиши, бошқалар учун эса бундай ҳисобланмаслиги мумкин. Шу боис, ўқитувчиларни инновацион педагогик фаолиятга жалб этиш жараёнига уларнинг хоҳиши, шахсий ва индивидуал-психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда ёндашиш керак.

Янгилик қуйидаги босқичларга (даражаларга) бўлинади: абсолют, локал-абсолют, шартли, субъектив, таниқлик даражаси ва қўлланиш соҳаси билан фарқланувчи.

Оптимальлик педагогик инновация самарадорлигини аниқловчи мезон сифатида белгиланган натижага эришиш учун ўқитувчи ва талабанинг сарфлаган куч ва воситаларини белгилайди. Турли ўқитувчилар ўзининг ва талабаларнинг меҳнат интенсивлиги турлича бўлганида бир хил натижага эришишлари мумкин. Таълим жараёнига кам куч ва вақт сарфлаб педагогик инновацияларни татбиқ этиш ва юқори натижаларга эришиш унинг оптималлигидан далолат беради.

Юқори натижавийлик педагогик инновациянинг мезони сифатида ўқитувчилар фаолиятидаги ижобий натижаларнинг турғунлигини белгилайди. Баҳолашдаги технологиялилиқ, натижаларнинг кузатилиши ва белгиланиши, тушуниш ва баён этишдаги бирёқламалиқ таълим-тарбиянинг янги усул ва услубларининг аҳамиятини баҳолашда мазкур мезоннинг муҳимлиги кўринади. педагогик инновациянинг юқори натижавийлик мезонининг қиммати баркамол шахсни шакллантиришни таъминлаш ҳисобланади.

Оммавий тажрибада инновацияларни ижодий қўллаш имкониятлари мезонини педагогик инновацияларни баҳолаш мезони сифатида ифодалаш мумкин. Оммавий педагогик тажрибада инновацияларни ижодий қўллаш алоҳида ўқитувчилар фаолиятининг бошланғич босқичида тасдиқланади. У тажриба-синовдан ўтганидан ва объектив баҳоланганидан сўнг оммавий татбиқ этишга тавсия этилиши мумкин.

Ўқитувчиларни инновацион педагогик фаолиятга тайёрлаш, уларнинг инновацион маданиятини ривожлантиришда ўқитувчиларда қуйидаги элементларнинг мавжудлиги муҳим ҳисобланади:

– ўқитувчиларнинг янгиликларни қабул қилишга тайёрлигини тавсифловчи мотивлар, қарашларнинг мавжудлиги, уларда инновацион йўналганликнинг шаклланганлиги;

– креативлик ва индивидуаллик, фаолиятли ўзини англаш каби ижодий қобилиятларнинг мавжудлиги;

– ўқитувчиларда педагогик маданиятнинг ривожланганлиги;

– ўқитувчиларда анъанавий топшириқларни вариатив услубда амалга оширишни таъминлайдиган технологик компонентнинг шаклланганлиги;

– ўқитувчиларда инновацион жараёнда ўзи ва мазкур жараёндаги ўрни ҳақида адекват тасаввур ҳосил қилишга кўмаклашувчи рефлексиянинг мавжудлиги.

Инновацион маданиятга касбий ҳодиса сифатида қараш мақсадга мувофиқ. Чунки маданият касбнинг хусусияти билан боғлиқ бўлиб, мутахассис қайси соҳада фаолият кўрсатишидан қатъи назар, жамият ҳаётидаги турли соҳаларга, яъни меҳнат, маиший хизмат, дам олиш, таълим ва мулоқат соҳаларига янгиликларни киритади.

Ўқитувчиларнинг **умуммаданий сифатларига** маънавий, фуқаролик сифатлар ва эрудиция (билимдонлик) киради.

Ўқитувчиларнинг юқори даражали самара берувчи янгиликларни таълим жараёнига татбиқ этишга кўмаклашувчи **касбий сифатларига** куйидагилар киради:

- ўқитувчиларнинг ўз предметини билиши;
- технологик маданиятга эгаллиги;
- психологик маданиятининг ривожланганлиги.

Педагогик фаолиятни инновацион йўналтиришнинг асосий омилларидан бири ўқитувчиларда муайян шахсий сифатларнинг ривожланганлиги ҳисобланади. Шунинг учун, ўқитувчиларнинг инновацион маданиятини шакллантиришда унда қандай шахсий сифатлар ривожланган бўлишини аниқлаштириб олиш лозим.

Ишлаб чиқилган умумий ўрта таълим мактаб ўқитувчиларининг инновацион маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш механизмида ўқитувчиларнинг учта шахсий хусусиятлари ажратиб олинди. Буларга куйидаги **шахсий сифатлар** киради:

- ўқитувчиларнинг талабаларга ривожланаётган субъект сифатида муносабатда бўлиши;
- ўқитувчиларда инсоний ўзаро муносабат маданиятининг ривожланганлиги;
- ўқитувчиларнинг ўзига ривожланаётган субъект сифатида қарashi.

Ўқитувчининг инновацион маданиятини куйидаги ўзаро боғлиқ компонентлар йиғиндиси сифатида қараш мақсадга мувофиқдир. Булар, технологик, фаолиятли, коммуникатив, шахсий-ижодий компонентлар.

2– масаланинг баёни: Ҳозирги кунда таълим соҳасида “компетенция”, “компетенциявий ёндашув”, “компетентлилик” тушунчалари фаол қўллана бошлади.

Айтиш жоизки, луғатларда ушбу сўзларнинг маънолари турлича изоҳланади. Жумладан, “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да компетенция сўзига куйидагича таъриф берилади:

“**Компетенция**-(лот. Competere- лаёқатли, муносиб бўлмоқ). 1) Муайян ташкилот ёки мансабдор шахснинг расмий ҳужжатларда белгиланган ваколатлари доираси; ваколат. 2) Шахснинг бирор-бир соҳадан хабардорлик, шу соҳани билиш даражаси”.¹⁸

Русча-ўзбекча таржима луғатларида эса бу сўз куйидагича шарҳланади: “**Компетенция**-1. Бирор киши яхши хабардор, омилкор бўлган соҳа; 2. *юр.* ҳуқуқ (вазифа, иш) доираси.”;

“**Компетенция**-1. Бирор киши яхши хабардор бўлган соҳа ёки масала; 2.Ваколат, ҳуқуқ ихтиёр; **Компетентн/ый,-ая, ое,-тен, -тна**-етарли маълумотга эга бўлган, пухта билимли, яхши биладиган, билимдон, хабардор, омилкор; 2) асосли, эътиборли, мўътабар; 3) компетенцияга, яъни

¹⁸ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4–жилд. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2008. -267-бет.

хуқуққа эга бўлган; ваколатли; **Компетентность-чуқур** билимга эгалик; чуқур билимга асосланганлик, асослилик; хабардорлик, омилкорлик.”¹⁹

Берилган изоҳлар таълим соҳасида компетенция сўзини лаёқат, компетентликни эса лаёқатлилик деб, **таълимга компетенциявий ёндашувни** эгалланган билим, кўникма ва малакаларни ўз шахсий, касбий ва ижтимоий фаолиятларида амалий қўллай олиш лаёқатларини шакллантиришга йўналтирилган таълим йўналиши, деб тушуниш мақсадга мувофиқлигини кўрсатади. Тил таълимида компетенциявий ёндашув таълим олувчиларнинг ўрганаётган тили материалларидан ва олинган ахборотлардан ўз ҳаётий фаолиятида оқилона фойдалана олиш, шу тилда ўз фикрини оғзаки ва ёзма тарзда мустақил ифодалаш ва нутқий вазиятларга мос равишда қўллай олиш кўникма-малакаларини таркиб топтириш, яъни тилни мақсадли равишда амалий қўллай олиш лаёқатини шакллантиришдан иборат.

Компетенциявий ёндашувга асосланган таълим-эгалланган билим, кўникма ва малакаларни ўз шахсий, касбий ва ижтимоий фаолиятларида амалий қўллай олиш лаёқатини шакллантиришга йўналтирилган таълим бўлиб, талабаларда мустақил фикрлаш, фаол фуқаролик позициясига эга бўлиш, ташаббускорлик, ахборот-коммуникация технологияларидан ўз фаолиятида оқилона фойдалана олиш, онгли равишда касб-ҳунар танлаш, соғлом рақобат ҳамда умуммаданий кўникмаларни ҳосил қилади.

Компетенциялар 2 асосий турга: таянч ва хусусий компетенцияларга бўлинади. **Таянч компетенциялар** инсоннинг шахсий, ижтимоий, иқтисодий ва касбий муносабатларга кириша олиш, жамиятда ўз ўрнини эгаллай олиш, дуч келадиган муаммоларнинг ечимини ҳал эта олиш, энг муҳими, ўз соҳаси, касби бўйича рақобатбардош бўла олиш кўникма-малакаларини таркиб топтиришга қаратилади. Шундан келиб чиққан ҳолда, у

1) коммуникатив компетенция:

- жамиятда ўзаро мулоқотга киришиш учун она тилини (ёки бошқа бир тилни) мукамал ўзлаштириш ва мулоқотда самарали фойдалана олиш;

- ўз фикрини оғзаки ва ёзма тарзда аниқ ва тушунарли баён қила олиш, саволларни мантиқан тўғри қўя олиш ва жавоб бериш;

- ижтимоий мослашувчанлик, ўзаро мулоқотда муомала маданиятига амал қилиш, жамоавий ҳамкорликда ишлай олиш;

- мулоқотда суҳбатдош фикрини ҳурмат қилган ҳолда ўз позициясини ҳимоя қила билиш ва суҳбатдошини ишонтира билиш;

- турли зиддиятли вазиятларда ўз эҳтиросларини бошқариш, муаммо ва келишмовчиликларни ҳал этишда конструктив қарорларни қабул қила олиш.

2) ахборот билан ишлаш компетенцияси:

- мавжуд ахборот манбаларидан (*интернет, телевизор, радио, телефон, компьютер, электрон почта ва бошқ.*) фойдалана олиш;

¹⁹ Русча-ўзбекча луғат /ЎзССР Фанлар академияси А.С.Пушкин номли Тил ва адабиёт институти /1-том. . – Т.: Ўзбек Совет Энциклопедияси, 1983. – Б.456.

- медиа воситалардан керакли ахборотларни излаб топа олиш, саралаш, қайта ишлаш, узатиш, сақлаш, хавфсизлигини таъминлаш ва фойдаланишда медиа-маданиятга риоя қилиш;

- маълумотлар базасини ярата олиш, асосийларини танлай олиш ва уларни таҳлил қила билиш;

- кундалик фаолиятда учрайдиган ҳужжатлар билан ишлай олиш.

3) шахс сифатида ўз-ўзини ривожлантириш компетенцияси:

- ўзини шахс сифатида мунтазам ривожлантириб бориш, жисмоний, маънавий, руҳий ва интеллектуал камолотга интилиш;

- ҳаёти давомида ўқиб-ўрганиш, билими, тажрибасини мустақил равишда ошириб бориш;

- ўз ҳатти-ҳаракатини адекват баҳолаш, ўзини назорат қила билиш, ҳалоллик, тўғрилиқ каби сифатларга эга бўлиш;

- ўқиб-ўрганганлари ва ҳаёт тажрибасидан фойдаланган ҳолда кундалик турмушда учрайдиган муаммоларни ҳал эта олиш.

4) ижтимоий фаол фуқаролик компетенцияси:

- жамиятда бўлаётган воқеа, ҳодиса ва жараёнларга дахлдорликни ҳис этиш ва фаол иштирок этиш;

- ўз фуқаролик бурч ва ҳуқуқларини билиши, унга риоя қилиш

- фуқаролик муносабатларида муомала, иқтисодий, ҳуқуқий маданиятга эга бўлиш;

- касбий мавқеининг ўсишига интилиши орқали жамият ва оиласи манфаатлари учун хизмат қилиш, ёрдамга муҳтожларга саховатли бўлиш.

5) умуммаданий компетенциялар

- Ватанига садоқатли, инсонларга меҳр-оқибатли ҳамда умуминсоний ва миллий қадриятларга эътиқодли бўлиш;

- бадиий ва санъат асарларини тушуниш, таъсирлана олиш;

- кийиниш, юриш-туриш ва муомала-мулоқот юритишда маданий меъёрларга ва соғлом турмуш тарзига амал қилиш;

- умумбашарий аҳамиятга эга бўлган қадриятларни билиш ва эъзозлаш;

- ўзгаларга нисбатан меҳр-мурувват, саҳийлик, ўзгаларнинг дунёқараши, диний эътиқоди, миллий ва этник хусусиятлари, анъана ва маросимларини ҳурмат қилиш;

- халқининг тарихий, маънавий ва маданий меросини асраб-авайлаш, жамиятда ўрнатилган одоб-ахлоқ қоидаларига риоя қилиш.

б) математик саводхонлик, фан ва техника янгиликларидан хабардор бўлиш ҳамда фойдаланиш компетенцияси:

- аниқ ҳисоб-китобларга асосланган ҳолда шахсий, оилавий, касбий ва иқтисодий режаларини туза олиш;

- шахсий, ижтимоий ва иқтисодий муносабатларда ҳисоб-китоб билан иш юритиш;

- кундалик фаолиятда турли формула, модел, чизма, график ва диаграммаларни ўқий олиш ва фойдаланиш;

- инсон меҳнатини енгиллаштирадиган, меҳнат унумдорлигини оширадиган ва қулай шарт-шароитга олиб келадиган фан ва техника янгиликларидан хабардор бўлиш ҳамда фойдалана олиш.

Бундан ташқари, таълимда ҳар бир ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида талабаларда, шу фаннинг ўзига хослиги, мазмунидан келиб чиққан ҳолда, соҳага тегишли **хусусий компетенциялар** ҳам шакллантирилади. Жумладан, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда ўрганишда талабалардан **ижтимоий фаол фуқаролик компетенцияси, ахборот билан ишлаш компетенцияси, коммуникатив компетенцияси, шахс сифатида ўз-ўзини ривожлантириш компетенцияси билан бирга социокультурологик, прагматик компетенцияларни** эгаллашлари ҳам талаб этилади.

1. Социокультурологик (ижтимоий-маданий) компетенцияда шу халқнинг миллий хусусиятларини билган ҳолда ёки ўз миллий анъаналари билан таққослаган ҳолда тақдим эта олиш қобилиятини шакллантириш ҳамда сўзловчининг коммуникатив мақсаддан келиб чиққан муайян нутқий вазиятга мос ифода усулини танлаш имкониятини ҳосил қилиш, яъни: ўзбек тилидаги саломлашиш, мурожаат шакллари, муомала одоби меъёрларини кўзда тутати. Ушбу лаёқат талабаларни ўз халқининг бой тарихи, миллий қадриятларини, урф-одатлари ва уларни ўзида акс эттирган бой адабий-бадий мерос билан яқиндан танишиш, уларни ўқиб ўрганиш, шундан келиб чиқиб, халқнинг тарихий, маданий ҳаётига хос муҳим лавҳаларни, жаҳон миллий маданиятига ҳисса қўшган ўзбек халқи вакилларининг ижодий меросини ўрганиш орқали шакллантирилади.

2. Прагматик компетенция миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар бўйича кундалик ҳаётида эгаллаган билим, кўникмалари асосида мустақил равишда мулоқотга кириша олиш қобилиятини, коммуникатив вазиятларда тушунмовчиликлар пайдо бўлганда такроран сўраш, узр сўраш орқали мураккаб вазиятлардан чиқиб кета олиш, ўзаро суҳбатлашиш, суҳбатга қўшилиш, эгалланган билимларнинг амалий имкониятларидан ўринли фойдалана олиш қобилиятини шакллантиришни назарда тутати.

Қайд этилган компетенциялар таълим олувчиларда шахсий, маънавий, ижтимоий, касбий кўникма-малакаларини таркиб топтиришга ва эгаллаган билимларини турли ҳаётий вазиятларда мустақил қўллашга қаратилган лаёқатларини шакллантиришга олиб келади .

Қайд этилган компетенциялар ҳам **умумтаълимий мақсадни**, ҳам **тарбиявий мақсадни** кўзда тутати ҳамда таълим олувчиларда эгалланган билим, кўникма ва малакаларни турли ҳаётий вазиятларда мустақил қўллашга қаратилган **метакомпетенциялар** таркиб топишига олиб келади.²⁰ Бироқ кўзда тутилган провард натижага эришиш учун ҳар бир таълим босқичи битирувчилари учун белгиланган компетенцияларнинг меъёрий даражаси талабларини бажарилишини таъминлаш керак бўлади.

3–масаланинг баёни: «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ғояларини амалиётга тадбиқ этиш Республика таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар муваффақиятини таҳминлаш, таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган ўқитувчи, тарбиячи, ишлаб чиқариш усталарининг маънавий қиёфаси ҳамда касбий маҳоратларига ҳам боғлиқдир.

Шахсни тарбиялаш иши ниҳоятда мураккаб фаолият жараёни бўлиб, жуда қадимдан ушбу фаолиятга жамиятнинг етук кишилари жалб этилгандир. Мазкур ҳолат ёш авлод тарбияси, унинг ташкил этилиши мазмуни нафақат шахс камолоти, балки жамият тараққиётини ҳам белгилашда муҳим аҳамиятга эга эканлигини англатади.

Ўзбекистон Республикасида ўқитувчи кадрларнинг маънавий қиёфаси, ақлий салоҳияти ҳамда касбий маҳоратига нисбатан жиддий талаблар қўймоқда. Чунончи, бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов қуйидагиларни қайд этади: «Тарбиячи – устоз бўлиш учун, бошқаларнинг ақл-идроқини ўстириш, маърифат зиёсидан баҳраманд қилиш, ҳақиқий ватанпарвар, ҳақиқий фуқаро этиб етиштириш учун, энг аввало, тарбиячининг ана шундай юксак талабларга жавоб бериши, ана шундай буюк фазилатларга эга бўлиши керак»¹.

Юқорида қайд этилган фикрлардан бугунги кун ўқитувчиси шахсига нисбатан қўйилаётган талаблар мазмуни англанилади. Замоनावий ўқитувчи қандай бўлиши зарур?

Ўқитувчи (педагог) педагогик, психологик ва мутахассислик йўналишлари бўйича махсус маълумот, касбий тайёргарлик, юксак ахлоқий фазилатларга эга ҳамда таълим муассасаларида фаолият кўрсатувчи шахс саналади.

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонунининг 5-моддаси 3-бандига мувофиқ таълим муассасаларида судланган шахсларнинг педагогик фаолият билан шуғулланишларига йўл қўйилмайди.

Бизнинг назаримизда, замоनावий ўқитувчи қиёфасида қуйидаги фазилатлар намоён бўлиши керак:

1. Ўқитувчи жамият ижтимоий ҳаётида рўй бераётган ўзгаришлар, олиб борилаётган ижтимоий ислохотлар моҳиятини чуқур англаб етиши ҳамда бу борада талабаларга тўғри, асосли Маълумотларни бера олиши лозим.

2. Замоनावий ўқитувчининг илм-фан, техника ва технология янгиликлари ва ютуқларидан хабардор бўлиши талаб этилади.

3. Ўқитувчи ўз мутахассислиги бўйича чуқур, пухта билимга эга бўлиши, ўз устида тинимсиз изланиши лозим.

4. Ўқитувчи педагогика ва психология фанлари асосларини пухта билиш, таълим-тарбия жараёнида талабаларнинг ёш ва психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда фаолият ташкил этиши керак.

¹ Каримов И.А. Буюк келажакимизнинг ҳуқуқий кафолати. – Т.: Шарқ нашриёт-матбаа концерни Бош таҳририяти, 1993, 27-28-бет.

5. Ўқитувчи таълим-тарбия жараёнида энг самарали шакл, метод ва воситалардан унумли фойдалана олиш имкониятига эга бўлмоғи лозим.

6. Ўқитувчи ижодкор, ташаббускор ва ташкилотчилик қобилиятига эга бўлиши шарт.

7. Ўқитувчи юксак даражадаги педагогик маҳорат, чунончи, коммуникативлик лаёқати, педагогик техника (нутқ, юз, қўл-оёқ ва гавда ҳаракатлари, мимика, пантомимика, жест) коидалари чуқур ўзлаштириб олишга эришишлари лозим.

8. Ўқитувчи нутқ маданиятига эга бўлиши зарур, унинг нутқи қуйидаги хусусиятларни ўзида акс эттира олиши керак:

а). нутқнинг тўғрилиги;

б). нутқнинг аниқлиги;

в). нутқнинг ифодавийлиги;

г). нутқнинг софлиги (унинг турли шева сўзларидан ҳоли бўлиб, фақат абадий тилда ифода этилиши); жаргон (муайян касб ёки қ мутахассисликларига хос сўзлар); варваризм (муайян миллат тилида баён этилаётган нутқда ўзга миллатларга хос сўзларни ноўрин қўлланилиши); вулгаризм (ҳақорат қилиш, сўкишда қўлланиладиган сўзлар) ҳамда концеляризм (ўрни бўлмаган вазиятларда расмий сўзлардан фойдаланиш) сўзлардан ҳоли бўлиши, ўқитувчининг нутқи содда, равон ва тушунарли бўлиши керак;

д). нутқнинг равонлиги;

е). нутқнинг бойлиги (ҳикматли сўзлар, ибора ва мақоллар, маталлар ҳамда кўчирма гаплардан ўринли ва самарали фойдалана олиш).

9. Ўқитувчи кийиниш маданияти (содда, озода, бежирим кийиниши), таълим-тарбия жараёнида талабанинг диққатини тез жалб этувчи турли хил безаклар (олтин, кумуш тақинчоклар)дан фойдаланмаслиги, фасл, ёш, гавда тузилиши, юз қиёфаси, ҳатто, соч ранги ва турмагига мувофиқ равишда кийинишни ўзлаштиришга эришиши.

10. Ўқитувчи шахсий ҳаётда пок, атрофдагиларга ўрناк бўла олиши лозим.

Ўқитувчи педагогик мулоқот жараёнининг фаол иштирокчиси сифатида ўзида бир қатор сифатларнинг таркиб топишига эришиши зарур. Чунончи, у энг аввало, мулоҳазали, босиқ, вазиятни тўғри баҳолай оладиган, мавжуд зиддиятларни баратараф этишнинг уддасидан чиқа олиши зарур. Талаба, ота-оналар ҳамда ҳамкасблари билан мулоҳот жараёнида фикрини аниқ ва тўла баён этилишига аҳамият қаратиши мақсадга мувофиқ. Улар билан муносабат жараёнида сўзни салбий ҳолатлар ҳақидаги далилларни келтиришдан эмас, аксинча, талаба (ёки ҳамкасби, ота-оналар)нинг муваффақиятларини эҳтироф этиши, уларнинг янада бойишига ишонч билдириши у билан тиллаша олишига имкон беради. Мулоқот жараёнида ўқитувчининг сўзларидан суҳбатдошига нисбатан хайрихоҳлик, самимийлик, дўстона муносабат сезилиб туриши, шунингдек, имкон қадар кўтаринки кайфиятда бўлиши зарур.

Ўқитувчи шахсининг мазкур талабларга мувофиқ келувчи қиёфаси унинг талабалар, ҳамкасблар ҳамда ота-оналар ўртасида обрў-эҳтибор қозонишини таҳминлайди.

Педагогик маҳоратни эгаллаш йўллари. Ўқитувчи баркамол авлодни тарбиялаш жараёнида иштирок этар экан, нафақат маънавий-ахлоқий маданияти билан атрофдагиларга ўрнак бўлиши, шу билан бирга, педагогик маҳоратини намоён эта олиши, етук педагог сифатида малакали кадрларни тайёрлаш ишига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиши зарур.

Педагогик маҳорат – юксак педагогик тафаккур, таълим-тарбия жараёнига онгли, ижодий ёндашув, методик билимларни самарали қўллаш олиш қобилияти бўлиб, у доимий равишда педагогик билимларни ошириб бориш, янгиликлардан хабардор бўлиш, илғор технологияларни ўзлаштириш асосида таркиб топади. Ёш, шунингдек, таълим муассасасида бир неча йиллик меҳнат стажига эга бўлган ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратга эга бўлишлари ўзини касбий жиҳатдан такомиллаштириш йўлида бир қатор шартларга амал қилиши ҳисобига таъминланади. Улар қуйидагилардан иборат:

1. Мустақил ўқиб-ўрганиш (педагогика фанида рўй бераётган янгиликлар ҳақида Маълумотларни берувчи янги адабиётлар, Интернет материаллари, вақтли матбуот саҳифаларида чоп этилаётган Маълумотлар, шунингдек, илғор технологиялар билан танишиб бориш, уларда илгари сурилаётган ғояларни умумлаштириш, хулосалаш асосида мустақил лойиҳаларни тайёрлаш).

2. Ҳамкасб тажрибали ўқитувчилар фаолиятини ўрганиш (таълим муассасасидан четга чиқмаган ҳолда ташкил этилиб, вақт, шунингдек, иқтисодий нуқтаи назардан самарали саналади. Тажрибали ўқитувчилар фаолиятини ўрганиш улар томонидан ташкил этилаётган машғулотларни кузатиш, таҳлил қилиш асосида амалга оширилади. Бу борада олинган таассуротларни умумлаштириш асосида хулоса чиқариш мақсадга мувофиқдир).

3. Педагог ходимларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш курс (институт)ларида касбий малакаларини ошириш.

4. Доимий равишда илмий анжуманлар (назарий ва амалий конференция ҳамда семинарлар, педагогик ўқиш ҳамда тренинглар)да фаол иштирок этиш.

5. Республика ҳамда ривожланган хорижий мамлакатларнинг етакчи таълим муассасаларида уларнинг иш тажрибаларини ўрганиш (стажировка).

Айни вақтда республикада «Устоз» жамғармасининг ҳомийлигида таълим муассасаларининг ўқитувчилар ривожланган хорижий мамлакатларда бўлиб, уларнинг таълим тизими ва иш тажрибаларни ўрганмоқдалар.

Педагогик маҳоратни эгаллашда гуруҳли ва оммавий тадбирларда иштирок этиш ижобий натижалар беради. Бинобарин, бундай муҳитда ўзаро фикр алмашиш, шахсий мулоҳазаларни бошқалар томонидан билдирилаётган қарашлар билан таққослаб, уларнинг тўғрилиги, ҳаққонийлигига ишонч

ҳосил қилиш, мавжуд билимларни янада бойитиш, хато ёки камчиликларни аниқлаш ҳамда уларни баратараф этиш йўлларини топиш имконияти мавжуд.

Педагогик маҳоратга эга бўлиш таълим-тарбия самарадорлигини тахминлаш гарови бўлибгина қолмай, айтилган вақтда ўқитувчининг жамоадаги обрў-эҳтиборини ҳам оширади, талабаларга унга нисбатан ҳурмат юзага келади.

Касбий маҳоратни ошириш йўлида амалий ҳаракатларни ташкил этиш педагогик фаолиятда йўл қўйилган ёки қўйилаётган хатолардан ҳоли бўлиш, талабалар, ҳамкасблар ҳамда ота-оналар билан муносабатда муваффақиятларга эришиш имкониятини яратади.

Ўз даврларида Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий, Ян Амос Коменский, Лев Толстой, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Абдулла Авлоний ва бошқалар ўз асарларида ўқитувчилик касби, унинг машаққатлари, шунингдек, ўқитувчи шахсида акс этиши зарур бўлган сифатлар хусусидаги қарашларни ёритиш орқали ўзлари ҳам педагогик маданиятга эга эканликларини намоён этганлар. Бинобарин, педагогик жараённинг моҳиятини англамаган, болага нисбатан чуқур ҳурматда бўлмаган шахс таълим-тарбия самарадорлиги ва инсон камолотини тахминловчи фикрга эга бўлмайди. Уларнинг педагогик маданиятлари негизини болани тушуна олиш, унга нисбатан инсонпарвар муносабатда бўлиш, вазиятни тўғри баҳолаш, юзага келиш эҳтимоли бўлган зиддиятларни ўз вақтида бартараф этиш, педагогик фаолиятнинг ҳақлиги, жамият тараққиёти ҳамда педагогик жараёнда талабалар онгига сингдирилаётган эзгу ғояларнинг ҳаёт мавжудлигини тахминлашда қудратли омил (восита) эканлигига ишонч қабилар ташкил этади.

Шуни алоҳида қайд этиш зарурки, бугунги кунда юқорида қайдэтилган сифат ва хусусиятлар педагогларимиз учун етарли дейиш қийин. Айтилган вақтда педагог ва психолог олимлар томонидан ўқитувчилар эгаллаши ва шакллантириши зарур бўлган, замонавий ўқитувчига қўйилаётган талаблар қаторида педагогик қобилиятларга алоҳида аҳамият беришни мақсадга мувофиқ деб топишмоқда. Ўқитувчининг касбий маҳоратини такомиллаштиришдаги баъзи бир қобилияти бўлмаса у бошқаси билан ўрнини тўлдирарди ва бунда ўқув фаолиятига ҳеч қандай тўсиқ бўлмайди. Шу нарса аниқки **педагогик маҳоратнинг** доимий мукаммаллашуви ўқитувчининг ўз мақсадларини, педагогик фаолиятда пайдо бўладиган шахсий имкониятларини (характер хусусиятлари, оғишишлар) англашни тўлиқ тушуниши лозим. Ҳар бир ўқитувчида аввало қуйидаги қобилиятлар шаклланган бўлиши талаб этилади:

Қобилият - бу кишининг бирор фаолиятга яроқлилиги ва шу фаолиятни муваффақиятли амалга оширишдир.

Педагогик қобилият - бу қобилият турларидан бири бўлиб, кишининг педагогик фаолиятга яроқлилигини ва шу фаолият билан муваффақиятли шуғуллана олишини аниқлаб беради.

Узоқйиллар олиб борилган тадқиқотлар, педагогик қобилиятлар мураккаб ва кўп қиррали психологик билимлардан иборатлигини кўрсатиб берди. Ана шу тадқиқот маълумотларидан фойдаланиб, педагогик қобилият тузилишида муҳим ўрин эгаллайдиган қатор компонентларни ажратиш кўрсатиш мумкин.

Дидактик қобилиятлар - бу болаларга ўқув материални аниқ ва равшан тушунтириб, осон қилиб етказиб бериш, болаларда фанга қизиқишуйғотиб, уларда мустақил фаол фикрлашни уйғота оладиган қобилиятдир. Дидактик қобилиятга эга бўлган ўқитувчи зарурат туғилганда қийин ўқув материални осонроқ мураккаброғини соддароқ тушуниши қийин бўлганини тушунарлироқ қилиб талабаларга мослаштириб бераолади.

Академик қобилиятлар - математика, физика, биология, она тили, адабиёт, тарих ва бошқа шу каби фанлар соҳасига хос қобилиятлардир. Қобилиятли ўқитувчи ўз фанини фақат курс ҳажмидагина эмас, балки атрофлича кенг, чуқур билиб бу соҳада эришилган ютуқлар ва кашфиётларни доимий равишда кузатиб бориб, ўқув материални мутлақо эркин эгаллаб унга катта қизиқиш билан қарайди, ҳамда озгина бўлсада тадқиқот ишларини олиб боради.

Кўпчилик тажрибали педагогларнинг айтишларича, ўқитувчи ўз фани бўйича бундай юксак билим савиясига эришиши бошқаларини қойил қилиб ҳайратда қолдириши, талабаларда катта қизиқиш уйғота олиш учун у юксак маданиятли ҳар томонлама кенг билимдон одам бўлиши лозим.

Перцептив қобилиятлар – бу талабанинг тарбияланувчининг ички дунёсига кира билиш, психологик кузатувчанлик, талаба шахсини вақтинчалик, психик ҳолатлари билан боғлиқ, нозик томонларини тушуна билишдан иборат қобилиятлардир.

Нутқ қобилияти - кишининг ўз туйғу ҳисларини нутқёрдамида шу билан бирга мимика ва пантомимика ёрдамида аниқ ва равшан қилиб ифодалаб бериш қобилиятидир.

Ташкилотчилик қобилияти - бу биринчидан, талабалар жамоасини уюштира билиш, унда жамоани жипслаштира олиш ва иккинчидан, ўзининг шахсий ишини туғри ташкил қила олиш қобилиятидир.

Авторитар қобилият - ўқитувчининг ростгўйлик, иродавий уддабуронлиги, ўзини тута билиши, фаросатлиги, талабчанлиги каби иродавий ҳислатлари ҳамда қатор шахсий ҳислатларга шу билан бирга талабаларнинг тарбиясида жавобгарликни ҳис этиш унинг эътиқоди, талабаларга маънавий ва маърифий эътиқодни сингдира олишга ишонч каби ҳислатларга ҳам боғлиқдир.

Коммуникативлик қобилияти - бу болалар билан мулоқотда бўлишга талабаларга ёндошиш учун тўғри йўл топа билишга улар билан педагогик нуқтаи назардан мақсадга мувофиқ ўзаро алоқа боғлашга педагогик тактнинг мавжудлигига қаратилган қобилиятдир.

Диққатни тақсимлай олиш қобилияти - бу қобилият бир вақтнинг ўзида диққатни бир қанча фаолиятга қарата олишда намоён бўлиб, ўқитувчи ишида ғоят муҳим аҳамиятга эгадир.

Юқорида кўрсатиб ўтилган қобилиятлардан ташқари ўқитувчи инсон шахсининг мақсад сари интилиши уддабуронлик, меҳнатсеварлик, камтарлак каби қатор инсоний хислатларга эга бўлиши лозимдир.

Ўқитувчининг касбий фаолияти фавқулодда умумий ва хусусий қобилиятларни талаб қилади.

Касбий-педагогик фаолиятнинг муваффақияти **хусусий педагогик қобилиятларга** боғлиқ бўлади. Педагогик қобилиятларнинг қуйидаги гуруҳлари фарқланади:

- объектга (талабага) нисбатан сезгирлик;
- коммуникативлик – инсонларга юз тутиш, хайрихоҳлик, муомалалик;
- перцептив қобилиятлар – касбий етуклик, эмпатия, педагогик туйғу;
- шахс динамикаси – иродага таъсир эта олиш ва мантиқий ишонтира олиш қобилияти;
- ҳиссий барқарорлик - ўзини бошқара олиш;
- креативлик – ижодий иш қобилияти.

Педагогнинг хусусий қобилиятларига билим, малака ва кўникмаларни эгаллаш фаолияти ва шахсни тарбиялаш қобилияти ҳам тегишлидир.

Ўқитиш, ўрганиш ва ўргатиш бўйича қобилиятларига қуйидагилар киради:

- талабани тушунишни кўриш ва сезиш, бундай тушунишнинг даражасини ва ҳарактерини ўрнатиш қобилияти;
- ўқув материални мустақил танлаб олиш, ўқитишнинг самара берувчи усул ва методларини белгилаш қобилияти;
- материални етарли баён қилиш, унинг барча талабаларга тушунарлилигини таъминлаш қобилияти;
- талабаларнинг индивидуаллигини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш жараёнини ташкил этиш қобилияти;
- ўқитиш жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланиш қобилияти;
- талабаларнинг катта одимлар билан ривожланишини ташкил этиш қобилияти;
- ўзининг педагогик маҳоратини такомиллаштириш қобилияти;
- ўзининг тажрибасини бошқалар билан баҳам кўриш қобилияти;
- мустақил таълим олиш ва мустақил такомиллашиш қобилияти.

Педагогик жараёнга қаратилган педагогик қобилиятларга қуйидагилар киради:

- бошқа инсоннинг ички ҳолатини тўғри баҳолаш, унга ҳамдардлик билдириш, ҳамнафас бўлиш қобилияти (эмпатия қобилияти);
- тақлид қилиш учун намуна бўлиш қобилияти;
- тарбия жараёнида индивидуал хусусиятларни инобатга олиш қобилияти;

- мулоқотнинг лозим топилган услубини, ўз ўрнини топиш, келиша олиш қобилияти;
- ҳурмат қозониш, талабалар ўртасида обрўга эга бўлиш қобилияти.

Педагогик қобилиятлар ичида педагогик мулоқотга бўлган қобилият алоҳида ажралиб туради.

Ўқитувчининг талабалар билан давомий ва самарали алоқаларини ташкил этишни коммуникатив қобилият билан боғлайдилар.

Коммуникатив қобилият – бу педагогик ўзаро алоқалар доирасидаги ўзига хос тарзда намоён бўладиган мулоқот қобилиятидир.

Психологияга оид адабиётларда коммуникатив қобилиятларнинг бир неча гуруҳлари фарқланади:

1. Кишининг бошқа кишини билиши. Бу қобилиятлар гуруҳида кишига шахс сифатида, шахснинг алоҳида қиёфаси, мотиви ва хатти-ҳаракатларига баҳо беришни, кишининг ташқи кўриниши, хулқи ва ички дунёси нисбатига баҳо беришни; савлати, имо-ишора, мимика, пантомимикасини «ўқий» олишни қамраб олинади.

2. Кишининг ўз-ўзини билиши. У ўз билимларини, қобилиятларини ўз характери ва ўз шахсининг бошқа қирраларини ҳамда ташқаридан ва унинг атрофидаги кишилар унга нисбатан қандай баҳо бериши лозим бўлса, шундай баҳо беришни кўзда тўтади.

3. Мулоқот вазиятини тўғри баҳолай олиш. Бу вазиятни кўз атиш, унинг кўпроқ ахборот берадиган белгиларини танлаш ва унга диққатни жалб қилиш; юзага келган вазиятнинг социал ва психологик мундарижасини тўғри идрок этиш ва баҳолаш қобилиятидир.

Назорат саволлари:

1. Кейинги йилларда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишга қандай замонавий ёндашувлар жорий қилинмоқда?

2. “Компетенция”, “компетентлик”, “компетенциявий ёндашув” атамаларининг маъноларини изоҳланг.

3. Компетенцияларнинг турлари ва меъёрий даражаси талаблари ҳақида маълумот беринг.

4. Таълим муассасасида бир неча йиллик меҳнат стажига эга бўлган ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратга эга бўлишлари ўзини касбий жиҳатдан такомиллаштириш йўлида бир қатор шартларга амал қилиши ҳисобига таъминланади. Улар қайсилар?

5. Педагогик қобилият ва дидактик қобилиятнинг моҳиятини тушунтиринг...

6. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда педагогик ва дидактик қобилиятнинг ўрнини изоҳланг...

Тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январда қабул қилинган «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар»

фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимида жорий этиш тўғрисида»ги Фармойиши. «Маърифат» газетаси. 2001 йил 20 январь.

2. Таълим, тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислох қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида // Олий таълим: Меъёрий ҳужжатлар тўплами. –Тошкент: Шарқ, 2001. – Б. 17–52.

3. Олий таълим: Меъёрий ҳужжатлар тўплами. 2-қисм.– Тошкент: Шарқ, 2003.– 66-70- б.

4. Мактаб таълимини ривожлантиришнинг 2004–2009 йилларга мўлжалланган умуммиллий дастури тўғрисида. –Тошкент: Маърифат, 2004 йил 21 май.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликларининг “Умумий ўрта таълим, Ўрта махсус, касб-ҳунар ҳамда Олий таълим сифати ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 117/18-сонли қўшма қарори, 2008 йил 30 апрель. – Тошкент, 2008.

6. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликларининг “Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларида ўқитиладиган умумтаълим фанлари ҳамда олий таълимда давом эттириладиган фанлар дастурлари узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш тўғрисида”ги 6/2 4/1- сонли қўшма ҳайъат мажлиси қарори, 2010 йил 1 июль. – Тошкент, 2010.

7. Каримов И.А. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат.- Т.: Ўзбекистон, 1993.

8. Каримов И.А. Буюк келажакимизнинг ҳуқуқий кафолати. – Тошкент, Шарқ нашриёт-матбаа концерни Бош таҳририяти, 1993

9. Каримов И.А. Биздан озод ва обод ватан қолсин. II жилд. Т., Ўзбекистон, 1996.

10. Русча-ўзбекча луғат /ЎзССР Фанлар академияси А.С.Пушкин номли Тил ва адабиёт институти /1-том. . – Т.: Ўзбек Совет Энциклопедияси, 1983.

11. “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” -Т.: Ўзбекистон, 2001.

12. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4–жилд. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2008.

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали: www.gov.uz
2. www.ziynet.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
4. www.edu.uz
5. www.lex.uz
6. www.tdpu.uz.

3-мавзу. ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИНГ ЎҚИТУВЧИЛАРИ ВА ОЛИЙ МАЛАКАЛИ ИЛМИЙ-ПЕДАГОГИК КАДРЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИ ДАРАЖАСИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР, ЎҚУВ ФАНИ МАЗМУНИНИ ШУ АСОСДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ВА ЛОЙИХАЛАШТИРИШ

Режа:

1. Олий таълимда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда қуйи таълим босқичлари билан узлуксизликни таъминлаш.

2. Олий таълим муассасалари барча йўналишларида “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” ҳамда “Маънавият асослари” фанларини ўқитишнинг ўзига хос хусусиятлари.

3. Бўлажак миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ўқитувчилари ва олий малакали илмий-педагогик кадрлар компетентлиги даражасига қўйиладиган талаблар

Таянч тушунчалар: олий таълим муассасалари, олий таълим муассасалари барча йўналишлари, қуйи таълим босқичлари, классификатор, намунавий дастур, ишчи ўқув дастури, мутахассислик йўналишлари, ихтисослик соҳалари, олий малакали илмий-педагогик кадрлар, компетентлик даражаси

1-масаланинг баёни: Олий таълим республикамиз таълим тизимининг муайян соҳалар бўйича мутахассислар тайёрловчи энг юқори таълим босқичи бўлиб, талабаларни соҳавий, касбий фаолиятига йўналтириш, ҳар бир фанни мутахассислик йўналиши билан боғлаб бориш, талабаларнинг мустақил ўқиб-ўрганиш фаолиятини ривожлантиришга кенг эътибор қаратиш кўзда тутилади. Шундан келиб чиқиб, олий таълимдаги дидактик тамойиллар тизимида илмийлик, онглик, касбий йўналтирилганлик, фаоллик, мустақиллик ва индивидуаллик каби таълимнинг тарбияловчи ва такомиллаштирувчи тамойилларини ўзаро узвий боғлиқликда қўшиб олиб бориш талаб қилинади. “Ёшлар йили” Давлат дастурида “*Таълим ва кадрлар тайёрлаш бутун тизими даражаси ҳамда сифатини тубдан ошириш, мактаблар, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими ва олий ўқув муассасаларидаги таълим стандартлари ва ўқув дастурларини замонавий талабларни ҳисобга олган ҳолда танқидий таҳлил қилиш ҳамда янгिलाш*”¹ вазифаси ўртага қўйилган эди. Ушбу муҳим вазифани амалга ошириш учун, хусусан, олий

¹ “Ёшлар йили” давлат дастури тўғрисида // Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. –Тошкент: Халқ сўзи, 2008 йил 29 февраль.

таълим босқичида берилиши режалаштирилган билимлар таълимнинг узлуксизлик ва ривожлантирувчи тамойиллари асосида қуйи таълим босқичларидан мазмуний узвийликда ўсиб чиқадиган, айни пайтда олий таълим йўналишларига мос, талабанинг келажақдаги касбий фаолияти учун ёрдам берадиган бўлишига эришиш зарур бўлади.

Умумтаълим мактабларида 1,-4 синф “Одобнома” (“Азбука этики”), 5-6-синфлар “Ватан туйғуси” (“Чувство родины”), 7-8-9-синфлар “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари” (“Идея национальной независимости и основы духовности”) фанлари ўқитилади.

Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизими ва олий таълим муассасаларининг бакалаврият босқичида “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” ҳамда “Маънавият асослари”, магистратура босқичида “Миллий ғоя: Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш стратегияси” фани ўқитилади.

Бундан мақсад ўсиб келаётган ёш авлодни ғоявий-мафқуравий тарбиялашдир.

Мафқуравий тарбия - инсон, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият дунё-қарашини шакллантиришга, уларни муайян мақсадларни ифода этадиган ғоявий билимлар билан қуроллантиришга йўналтирилган жараён.

Узлуксиз таълим тизимида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ёшлар онгига сингдиришда қуйидаги масалаларга эътибор қаратиш лозим:

1. Ватанпарварлик туйғусини таркиб топтириш.
2. Миллий урф-одатлар, анъаналарга ҳурмат ҳиссини шакллантириш.
3. Ҳар бир ёшнинг маърифатли ва маданиятли шахс этиб тарбиялашга индивидуал ёндошиш.
4. Миллат руҳи, ғурури ҳамда Ватанга садоқат, умуминсоний кадриятларга ҳурматни шакллантириш.
5. Таълим тизимида Шарқ ва Ғарб давлатларининг таълим-тарбияда эришган ютуқлари билан танишиш ва уларни амалиётга жорий қилиш.
6. Ислом дини таълимоти ва ундаги маънавий-маърифий тушунчаларни талаба-талабаларнинг ёш хусусиятига қараб, дастур ва дарсликларга киритиш.
7. Ҳар бир талаба-талабанинг мустақил фикрлашига ва ижодий изланишига йўл очиб бериш.
8. Талаба-талабаларда интизомлилик ҳамда қатъиятлилик руҳини барқарорлаштириш.

Узлуксиз таълим тизимида миллий ғоя ва мафқурани сингдириш қуйидаги босқичларда амалга оширилишини ҳисобга олиш зарур:

1-босқич. Мактабгача таълим ёшидаги болаларга миллий ғоя ва мафқурани сингдириш;

2-босқич. Умумий ўрта таълим мактаблари талабаларига миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни сингдириш;

3-босқич: Ўрта махсус ва касб-ҳунар таълими тизимида ёшларга миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни сингдириш;

4-босқич. Олий таълим тизимида талаба-ёшларда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни шакллантириш;

5-босқич. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни бўйича педагог ходимларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни тизимли асосда йўлга қўйиш.

Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни талабалар онгига сингдиришда ўқув жараёнини узвийлик-узлуксизлик асосида самарали ташкил этиш йўллари

- фан бўйича билимларни бериш ва тегишли малака ва кўникмаларни ҳосил қилишда замонавий педагогика фани ютуқларини самарали қўллаш;

- дастурда кўрсатилган мавзулар бўйича дарс ишланмаларини яратиш;

- дарсларни ўқитишда, тарбиявий ишларда янги педагогик технологиялар, инновацион усуллардан унумли фойдаланиш;

- талаба-талабаларни аниқ, улар бажара оладиган вазифалар бериш, ижросини назорат қилиш, таъминлаш ҳамда рағбатлантириш;

- фанга нисбатан талаба-талабаларда қизиқиш уйғотиш;

- жорий, оралиқ ва якуний назоратни амалга ошириш учун мавзулар, бўлимлар, боблар бўйича назорат турларини аниқлаш ва улар учун материалларни тайёрлаш;

- билимларни баҳолашда талаба-талабанинг мустақил фикрлаши, ҳаётий мисоллар келтира олиши ёки ўз ҳатти-ҳаракатлари мисолида тушунтира олишига кўпроқ эътибор бериш;

- талаба-талабанинг фан асосида Ватан, миллат ва унинг келажагига бўлган муносабатини унинг ҳатти-ҳаракатларида намоён бўлишига эришиш;

- фанга оид алоҳида аудитория хоналарининг миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитиш талабларига мувофиқ жиҳозланишини таъминлаш;

- ҳар бир мавзунини ёритишда камида битта интерфаол услубни қўллаш ва кўргазмаларни курашларга эга бўлиш;

- маънавий-маърифий тадбирларнинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий жараёнларнинг барча жабҳаларини қамраб олиши;

- талаба-талабаларнинг ҳаётни тўла англашга, бугунги кунни қадрлашга, жамиятнинг етук аъзоси бўлиб етишишга интилишларига кўмаклашиш;

- талабаларбилимларини баҳолашнинг ҳаққонийлигини таъминлаш ва рағбатлантириш.

Француз файласуфи Шамфор Никола Себастиан Рок (1741-1794) фикрича, «Тарбия икки нарсага: ахлоққа ва мулоҳазакорликка таянмоғи керак. Ахлоқ эзгуликка тиргак бўлса, мулоҳазакорлик ёмонликдан асрайди. Агар сиз фақат ахлоққа суянсангиз, анқов ва жавокашларни, фақат мулоҳазакорликка таянсангиз, ўзига пишиқ худбинларни тарбиялаб етиштирасиз»¹, деган эди.

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегиясининг, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини, миллий истиқлол ғояларини ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг устивор йўналишларидандир.

Истиқлол мафкурасини одамлар қалби ва онгига сингдиришда жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олиш, таълим-тарбия, тарғибот ва ташвиқотнинг самарали усул ва воситаларидан оқилона фойдаланиш тақазо этилади.

Таълим-тарбия соҳалари миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг устувор йўналишларидандир.

Бунда қуйидаги вазифалар кўзда тутилади:

- таълим муассасаларида болалар ва талабаларнинг ёшига мос равишда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни сингдиришда дифференциал педагогик-психологик дастурни яратиш;
- Кадрлар тайёрлаш миллий дастури асосида талабаларонгида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларсини шакллантириш ишларини узлуксиз тарзда олиб бориш;
- Ўқув дастурлари, дарслик ва қўлланмаларда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ғояларини теран акс эттириш;
- Мактаб, академик лицей, касб-хунар коллежи, институт ва университетларда мафкуравий тарбияни бугунги кун талаблари даражасига кўтариш;
- Педагог кадрларнинг мафкура борасидаги билимларини чуқурлаштириш.

2-масаланинг баёни: Маълумки, олий таълим муассасалари олий таълим йўналишлари классификаторида қайд қилиб ўтилган ихтисослик соҳалари бўйича мутахассислар тайёрлайди. Олий таълим муассасаларида ўқитиладиган фанлар умумметодологик, яъни гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар, умумкасбий, мутахассислик ва танлов фанлари ўқув блокларига ажратилади ва олий таълим ўқув режасига биноан ҳар бир фаннинг ўқув соати аниқ белгилаб берилади. Ушбу тақсимот қанчалик пухта, чуқур ҳисоб-китоб асосида тузилганига қарамай, айрим фанларни режалаштиришда таълим йўналиши хусусиятлари тўлиқ ҳисобга олинмаган ҳоллар ҳам мавжуд. Чунки ҳар бир фандан бериладиган билим ва малакаларни мутахассислик фанларига ҳам боғлаб ўтиш зарурати ушбу блокдаги ўқув фанлари бўйича тузиладиган ўқув дастурларининг мутахассислик йўналишларига мувофиқ тузилишини ва соат тақсимоти ҳам шундан келиб чиққан ҳолда белгиланишини тақозо этади.

Олий таълимнинг ҳар бир йўналиши ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, бу ўқув материални танлаш ва таълим услубиётини белгилашда, албатта, ўз аксини топади. Лекин барча йўналишларда умумий биринчи-ижтимоий-гуманитар фанлар блокига киритилган. Ана шу фанлар блокада Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар ҳамда Миллий ғоя ва маънавият

туркумига кирувчи фанлар фанлари ҳам ўқитилади. Ўқув режасига биноан ушбу блокдаги ўқув фанлари барча олий ўқув муассасаларида бир хил ҳажмда ўқитилиши режалаштирилган. *“Таълим амалиёти ва назариясининг вазифалари турлича бўлгани ҳолда объект, материал ва манфаатлар умумийдир-ушбу объектнинг қурилишини яқунлашдир”* деб ёзган эди Г. А. Золотова.²

Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонуни ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001-йил 18-январдаги “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани дастурларини яратиш ҳамда амалиётга жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-1331-сонли Фармойиши ҳамда 2006-йил 25-августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги ПҚ-451-сонли ва 2014-йил 6-февралдаги “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишга қаратилган кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-2124-сонли Қарорида кўрсатилган вазифаларни амалга ошириш, миллий ғояни талаба-ёшлар қалбига сингдиришда таълимнинг барча соҳаларини қамраб олиш учун “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фанини ўқитиш самарадорлигини ошириш, бўлғуси мутахассис кадрларнинг миллий ғоя ва маънавий туркумига кирувчи фанлар борасидаги билимларини чуқурлаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Барча таълим босқичлари, айниқса олий таълим муассасалари мафкуравий тарбиянинг асосий ўчоқларидир. Уларнинг барчасида амалга ошириладиган мафкуравий таълим жараёнида, барча намунавий ва ишчи ўқув дастурлари, ўқув қўлланмалари ва дарсликлар, кўшимча адабиётларда қуйидаги омиллар устивор аҳамият касб этиши лозим:

- Ватан туйғусини шакллантириш;
- она тилимизга муҳаббат уйғотиш;
- миллий кадриятларга ҳурматни кучайтириш;
- эзгулик тимсоли бўлган аёлни улуғлаш;
- оилани ватанпарварлик ҳиссини тарбиялашдаги ролини кўрсатиш;
- маҳалланинг демократия дарсхонаси ва ўз-ўзини бошқариш мактаби эканини тушунтириш;
- умуминсоний кадриятларнинг миллатлараро тотувлик, бағрикенглик, дунёвий илмларга интилиш ва илғор маданиятни шакллантириш воситаси эканини уқтириш;
- диннинг дунёвийлик билан қарама-қарши эмаслигини англатиш;
- маърифатнинг шахс интеллектуал салоҳиятини оширишдаги имкониятлари кенглигини исботловчи;

² Золотова Г. А. Некоторые вопросы синтаксической теории и обучение к русскому языку // Проблемы учебника русского языка как иностранного. Синтаксис. – Москва: Русский язык, 1995. –С. 35.

-тарихнинг, мафкуранинг фалсафий асосини яратишдаги аҳамиятини очиб бериш;

-хукукий маданият соғлом дунёқарашнинг муҳим омили экани тўғрисидаги маълумотларни кўпайтириш.

Бу ишлар миллий ғоя фанининг маъно мазмуни ва уларни ўқитиш технологияларини такомиллаштиришни, ёшларни мустақил фикрли бўлишга, ижобий ўзгаришларга бефарқ бўлмаган, чуқур билимларга интилиб яшашга ўргатишни тақазо этади. Таълим жараёнида ижтимоий тренинг машғулотларининг миллий менталитетга мос шаклларида самарали фойдаланиш тарихий ва маданий меросни чуқур ўрганиш билан бир қаторда илғор, замонавий билимлар эгаси бўлишга интилишнинг ошишига туртки бўлади. Таълим муасасаларида яратилган ўқув қўлланмаларидан тортиб, синфлар ва аудиторияларгача барчасини мафкуравий таълим берувчи ижтимоий рекламалар билан қуроллантириш мақсадга мувофиқдир. Ёшлардаги соғлом дунёқараш ва илмга иштиёқни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашда хомийлик ва васийлик ташкилотлари имкониятларидан тўла фойдаланиш ва шу орқали жамият кенг қатламлари вакиллари таълим-тарбияни такомиллаштириш ишига сафарбар этиш зарур. Дунёвий илмларни мукамал билиш дарилик белгиси эмаслигини ҳар бир ёшнинг теран англаб етиши муқаддас ислон динимизнинг иймон-эътиқодга, инсоф-диёнатга чорловчи кучини янада оширади. Энг муҳими-мамлакатимизда қабул қилинган «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ҳар томонлама баркамол, билимли, малакали ёшларни вояга етказишнинг жамиятимиз томонидан қабул қилинган тарихий ҳужжати эканини тушунтириш ва уни амалга оширишга бутун кучни сафарбар этиш зарур.

3-масаланинг баёни: Маълумки, миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими таълим йўналиши бўйича бакалаврларнинг тайёргарлик даражасига қуйидаги умумий ва касбий талаблар қўйилган:

а) умумий талаблар:

– дунёқараш билан боғлиқ тизимли билимларга эга бўлиши; гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар асосларини, жорий давлат сиёсатининг долзарб масалаларини билиши, ижтимоий муаммолар ва жараёнларни мустақил таҳлил қила олиши;

– ватан тарихини билиши, маънавий миллий ва умуминсоний кадриятлар масалалари юзасидан ўз фикрини баён қила олиши ва илмий асослай билиши, миллий истиқлол ғоясига асосланган фаол ҳаётий нуқтаи назарга эга бўлиши;

– табиат ва жамиятда кечаётган жараён ва ҳодисалар ҳақида яхлит тасаввурга эга бўлиши, табиат ва жамият ривожланиши ҳақидаги билимларни эгаллаши ҳамда улардан замонавий илмий асосларда ҳаётда ва ўз касб фаолиятида фойдалана билиши;

– инсоннинг бошқа инсонга, жамиятга, атроф муҳитга муносабатини белгиловчи ҳуқуқий ва маънавий мезонларни билиши, касб фаолиятида уларни ҳисобга ола билиши;

– ахборот йиғиш, сақлаш, қайта ишлаш ва улардан фойдаланиш усулларини эгаллаган билиши ўз касб фаолиятида мустақил асосланган қарорлар қабул қила олиши;

– тегишли бакалаврият йўналиши бўйича рақобатбардош умумкасбий тайёргарликка эга бўлиши;

– янги билимларни мустақил эгаллай билиши, ўз устида ишлаши ва меҳнат фаолиятини илмий асосда ташкил қила олиши;

– битта хорижий тилни эркин сўзлашув даражасида эгаллаган бўлиши;

– соғлом турмуш тарзи ва унга амал қилиш зарурияти тўғрисида илмий тасаввур ҳамда эътиқодга, ўзини жисмоний чиниқтириш **уқув ва кўникмаларига эга бўлиши лозим.**

Бакалавр:

• таълим йўналиши бўйича олий маълумотли шахслар эгаллаши лозим бўлган лавозимларда мустақил ишлашга;

• тегишли бакалаврият йўналиши доирасида танланган мутахассислик бўйича магистратурада олий таълимни давом эттиришга;

• кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш тизимида кўшимча касб таълими олиш учун тайёрланади.

б) касбий талаблар:

– миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими фанларининг фан соҳаси сифатида шаклланиши, мазкур соҳалар бўйича олимларнинг концепция ва илмий ёндашувларини билиш;

– ҳуқуқшуносликка оид асосий масалаларни ечиш;

– миллий ғоя, халқимизнинг миллий урф-одатлари, анъана ва қадриятлари, маънавий-маърифий ва ҳуқуқий меросни авайлаб асраш, манбалар хусусиятларини билиш;

– миллий ғоя, маънавият ва ҳуқуқ соҳаларининг жамиятдаги ўрни, уларнинг ҳуқуқий асосларини билиш;

– миллий ғоя, маънавият ва ҳуқуқшунослик тарихига оид манбаларни мустақил ўрганиш ва уларни;

– миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълимининг ўзига хос тузилиши ва услубларини, соҳага оид адабиётларнинг библиографик ҳамда тарихий таҳлилини амалга ошириш, амалда қўллаш;

– жаҳонда юз бераётган замонавий ижтимоий-сиёсий жараёнларда маънавий-маърифий омилнинг ўрнини аниқлаш ва тўғри хулоса чиқара олиш;

– интернет тармоғидан ахборотларни олиш, сақлаш, қайта ишлашнинг асосий усуллари ва воситаларига эга бўлиш;

– ахборотларни тўғри истифода этиш асосида мафкуравий иммунитетини шакллантириш *қобилиятларига эга бўлиши лозим.*

Бўлажак миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ўқитувчилари ва олий малакали илмий-педагогик кадрлар компетентлиги даражасига қўйиладиган ана шу талаблардан келиб чиққан ҳолда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда кўйидаги педагогик масалалар эътибор қаратиш муҳим аҳамият касб этади:

1. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнифанини ўқитишга ижодий ёндашиш зарур. Хусусан, мамлакатимиз тараққиётига хос далиллар, халқимизнинг тарихи, миллий-маънавий ва умуминсоний қадриятларга асосланиш, оддий ҳаётдан олинган мисолларни қўллаш ижобий натижа беради.

2.Фанни ўқитишда асосий манба сифатида Президент Ислон Каримов асарларига таяниш ва халқимизнинг оғзаки ижодиёти намуналари, Ватанимизнинг бой тарихий меросига мурожаат қилиш орқали миллий ғоянинг негизларини тушунтириш зарур. Талаба ва талабаларда миллий қадриятларни ўрганиш, уларни асраб-авайлаш, миллий қаҳрамонларимиз, улуғ аждодларимиз ҳаётига қизиқиш уйғотиш, улардан ўрнак олишга эҳтиёж уйғотиш лозим. Талаба-ёшларда узоқ ва яқин ўтмиш тўғрисида бир томонлама, ўта содда, нотўғри тасаввур ҳосил бўлишидан сақланиш жуда муҳимдир.

3.Фанни ўқитишга ўта илмий ёндашиш ёки уни меъёрдан ортиқ содалаштиришга, “насихатгўйликка”, мавсумийликка берилиб кетишдан сақланиш керак. Ютуқ ва муаммоларни чуқур таҳлил этиш, ёшларнинг ўзини уларга жавоб топишга қизиқтириш, муҳокамаларда эркин иштирок этишини таъминлаш керак. Профессор-ўқитувчининг шахсий ибрати, таълим ва тарбия бирлигига амал қилиши ўта муҳимдир.

4.Миллий ғояга расмиятчилик билан ёндашмаслик, уни бир андозага солиб қўймаслик керак.

5.Миллий ғоя ва маънавиятнинг моҳиятини ўргатишда фикрлар хилма-хиллиги демократик ҳаёт тарзининг таркибий қисми эканини талабаларга етказишга алоҳида эътибор бериш зарур.

6.Мафкуралар ўртасидаги кураш кескинлашган тарихнинг ҳозирги глобаллашув палласида вайронкор ғоялар, информацион хуружлар таъсирининг кучайиши барча давлатларда ҳам ҳалокатли оқибатларга, бунёдкор ғояларнинг тантанаси эса жамиятни тараққиётга олиб боришини тарихий мисоллар билан исботлаш зарур.

7.Талабалар бугунги ўтиш даврига хос қийинчиликларнинг илдизларини, эски тузумга хос боқимандалик кайфиятидан қутулишнинг осон кечмаётганини англаши, бундан халос бўлиш учун эса одамлардаги онг ва тафаккур ўзгаришига, уларда ўз имкониятларига таяниш, ташаббускорлик, фидоийлик туйғуси шаклланиши зарурлигини чуқур идрок этишлари лозим.

8.Талаба ва талабаларнинг диққатини миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг ҳаётбахш жиҳатларига қаратиш, унинг келажакка

йўналтирилган, халқимизни пировард мақсадлар йўлида бирлаштирадиган мақсадлар билан суғорилган назария эканини уларнинг онгига сингдириш лозим. Мақсад ёш авлоднинг бугунги таҳликали дунёда оқ билан қорани фарқлайдиган кишилар бўлиб етишишига қаратилган бўлиши зарур. Бу борадаги ишларда узилиш бўлмаслиги, тасодифийликка, мавсумийликка йўл қўйилмаслиги, хўжакўрсинга иш қилинмаслиги, бундай салбий ҳолатлар рўй берганда зудлик билан уларнинг олдини олиш лозим.

9. Дарс бериш жараёнида, маънавий-маърифий тадбирларда ҳаётдан, замондошларимизнинг кундалик фаолиятдан, турли соҳаларда қўлга киритилаётган ютуқлардан мисоллар келтириш билан ёшларнинг фанга қизиқишини ҳосил этишга эришиш мумкин. Бунда оммавий ахборот воситалари хабарлари, жойлардаги уруш ва меҳнат фахрийлари, замонамиз қаҳрамонлари, ижодкор ёшлар билан учрашувлар, ўқитишнинг янги технологияларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Улуғ педагоглар таълим натижасида фақат билимлар ҳажми ҳамда кўникма ва малакалар кенгайиб қолмасдан, балки шахсий сифатлар ҳам шаклланишини айтганлар. Жумладан, таълимнинг вазифаси талабаларга маълумот беришдагина эмас, балки уларда адолатпарварлик, ишонч, эътиқодлилиқ, мардлик, тиришқоқлик, фойдали ишга, ўрнатилган хулқ-атвор қоидаларини бажаришга ўргатишда ҳам, деб билинган. Зеро, таълимнинг тарбияловчи функциясини билмаслик – оғир юкни енгил кўтарувчи ричагни қўлдан чиқаришга ўхшайди. “Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларфани ёшларни бунёдкор ишларга ғоявий тайёрлайди, уларнинг миллий дунёқарашини, соғлом эътиқодини, мустақил фикрларини шакллантиради. Фаннинг ҳар бир мавзуси миллий мафкуранинг у ёки бу таркибий қисмини ўргатади. Ўрганилган, ўзлаштирилган асосий тушунча ва тамойилларнинг эртага ҳаётда қўлланилиши (ишга тушиши) озод ва обод Ўзбекистонни ривожлантиришда ҳар бир ёш ўзбекистонликка руҳ, ишонч беради. Шунинг учун ҳам талаба-талабанинг “Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар дарсликларида ёзилган матнни қайта ҳикоя қилиб бера олиши бизнинг пировард мақсадимиз эмас. Миллий ғоя ва маънавиятга оид билимлар талаба онгида қайта ишланиши, талаба бу ғоялар ҳақида ўйлаши керак. Ана шундагина миллий ғоялар ҳар бир ўзбекистонлик йигит-қиз дунёқарашининг марказига, ҳатти-ҳаракатларининг рағбатига айланади. Буюк келажакка мустаҳкам ишончни пайдо қилади. Чунки, эътиқод фаол ижодий ёндашувда синалиб, тобланади. Шунинг учун ҳам нафақат билим, балки ғоявий кўникма ва малакани шакллантиришга алоҳида эътибор бериш керак. Ана шунда миллий ғоя талаба-ёшлар орзусини Ўзбекистон халқи орзулари билан бирлаштиради, бунёдкор ишларга чорлайди.

Талаба-ёшларни миллий ғоя ва маънавият йўналишида мустақил тадқиқот методлари – кузатиш, эксперимент ўтказиш, адабий манбалар билан ишлаш, муаммоларни мустақил аниқлаб, кўтариб чиқиш, муаммоли вазиятларни ечишга ўргатиб бориш зарур. Зеро илм – инсон тафаккурига тартиб, тизимлилиқ бахш этади. Бу эса пировард натижада ёшларда илмий

дунёқарашнинг шаклланишига замин яратиб, уларнинг қалбига диний ақидапарастлик, “дунё фуқаролари”, “рангли инқилоб” “оммавий маданият” мафқуралари қарашларининг кириб боришига тўсиқ қўяди.

Бу фанларни ўқитишда унга ижодий ёндашиш зарур. Хусусан, мамлакатимиз тараққиётига хос далиллар келтириш, халқимиз тарихи, миллий-маънавий ва умуминсоний қадриятларга асосланиш, талаба-талабанинг кўз ўнгида юз берган ва юз бераётган оддий воқеа-ҳодисаларни мисол сифатида қўллаш ижобий натижа беради.

Назорат саволлари:

1. Олий таълим босқичида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда узлуксизликнинг таъминланиши ҳолати ҳақида маълумот беринг.

2. Олий таълимнинг қуйи таълим босқичларидан фарқли хусусиятлари ҳақида тушунча беринг.

3. Барча ОТМларда миллий ғоя фанини ўқитилишининг режалаштирилишида қандай муаммоли жиҳатлар бор?

4. Сизнингча, ОТМларда миллий ғоя фанининг ўқитилиши ҳозирги кун талабларига жавоб берадими?

5. Бўлажак миллий ғоя ва маънавият соҳаси ўқитувчилари малакаларига қўйилган талаблар даражаси ҳақида фикрингизни билдиринг.

6. Илмий-педагогик кадрларнинг миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлардан компетентлик даражаси қандай бўлиши керак деб ўйлайсиз?

Тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январда қабул қилинган «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимида жорий этиш тўғрисида»ги Фармойиши. «Маърифат» газетаси. 2001 йил 20 январь.

2. Таълим, тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида // Олий таълим: Меъёрий ҳужжатлар тўплами. –Тошкент: Шарқ, 2001. – Б. 17–52.

3. Олий таълим: Меъёрий ҳужжатлар тўплами. 2-қисм.– Тошкент: Шарқ, 2003.– 66-70- б.

4. Мактаб таълимини ривожлантиришнинг 2004–2009 йилларга мўлжалланган умуммиллий дастури тўғрисида. –Тошкент: Маърифат, 2004 йил 21 май.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирлиқларининг “Умумий ўрта таълим, Ўрта махсус, касб-ҳунар ҳамда Олий таълим сифати ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 117/18-сонли қўшма қарори, 2008 йил 30 апрель. – Тошкент, 2008

6. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликларининг “Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида ўқитиладиган умумтаълим фанлари ҳамда олий таълимда давом эттириладиган фанлар дастурлари узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш тўғрисида”ги б/2 4/1- сонли қўшма ҳайъат мажлиси қарори, 2010 йил 1 июль. – Тошкент, 2010.

7. Каримов И.А. Ўзбекистон: Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат.Т., Ўзбекистон, 1993.

8. Каримов И.А. Буюк келажакимизнинг ҳуқуқий кафолати. – Тошкент, Шарқ нашриёт-матбаа концерни Бош таҳририяти, 1993

9. “Ёшлар йили” давлат дастури тўғрисида // Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. –Тошкент: Халқ сўзи, 2008 йил 29 февраль.

10. Золотова Г. А. Некоторые вопросы синтаксической теории и обучение к русскому языку // Проблемы учебника русского языка как иностранного. Синтаксис. – Москва: Русский язык, 1995. –С. 35.

11. 5111600-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими бакалавриат таълим йўналишининг давлат таълим стандарти. – Т.: 2014.

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали: www.gov.uz
2. www.ziyounet.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
4. www.edu.uz
5. www.lex.uz
6. www.tdpu.uz.

4-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР

Режа:

1. Республикамизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ва таълим-тарбия соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар.

2. “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” ва ўсиб келаётган ёш авлодни миллий ғоя руҳида тарбиялашнинг долзарб вазифалари.

3. Талаба ва талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини ошириб бориш усуллари

Таянч тушунчалар: миллий ғоя, маънавият, таълим-тарбия, билим, кўникма ва малакалар.

“Бу дунёда фақат бир муаммо бор – одамларга ҳаётдан маънавий қониқиш ҳиссини қайтариш керак. Маънавий бойликсиз қалб тошга айланур... Комилликка йўналтирилган дидни тарбияламоқ лозим”

(Антуан де Сент Экзюпери)

1-масаланинг баёни: Ўзбекистоннинг мустақилликни қўлга киритиши ижтимоий-маънавий ҳаётда ниҳоятда жиддий янгиланишларни юзага келтирди. Жумладан, таълим тизими мутлақо янгича асосларда ривожлана бошлади. Таълим мазмуни ўзгарди. “Таълим тўғрисида”ги Қонун, “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” бу янгиланишларнинг қонуний асослари вазифасини адо этди. Ижтимоийлик, синфийлик, партиявийлик сингари уйдирма асослар ўрнига бадиий адабиётнинг ўзига хос хусусиятларига, яшаш шаклига мос ва муносиб бўлган методология юзага келди.

Мустақиллик қўлга киритилгач мустақилликнинг аҳамияти ва моҳиятини ғоявий – мафкуравий воситалар орқали халқнинг онгига етказиш, уларни истиқлолни мустаҳкамлаш учун фидойилик билан меҳнат қилишга сафарбар қилиш ҳаётий эҳтиёжга айланди. Ана шундай шароитда Ўзбекистон мустақиллигининг ташаббускори И.А.Каримов биринчилардан бўлиб жамиятда маънавий покланишни амалга ошириш, эски ақидалардан ҳоли бўлиш зарурлигини, шу асосда миллий ғоя ва мафкурасини яратиш лозимлигини пайқади ва куннинг долзарб вазифаси қилиб қўйди. Бу масалада Президентимиз 1992 йил 2 июлда Олий Кенгаш X сессиясида қилган маърузасида алоҳида ўқтириб ўтди.

Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг биринчи назарий асоси Президентимизнинг 1992 йили нашр этилган «Ўзбекистон ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» асари ҳисобланади. Шунингдек Президент Конституциямизнинг бир йиллигига бағишланган тантанали йиғилишида (1993 йил 7 декабр) нутқ сўзлаб, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни миллий эҳтиёж даражасига кўтариш зарурлигини таъкидлади. Барчанинг диққат-эътиборини ана шу муҳим масаланинг ҳал этилишига

қаратди ва «Мафкуравий масалани ҳал этмасдан, уни амалга тадбиқ этмасдан туриб, Конституция белгилаб берган мақсадларга эришиш, ўз олдимиздаги қўйилган талабларга жавоб бериш мушкул бўлади. Миллий мафкурани онгимизга сингдирувчи амалий дастурни йўлга қўймоқ керак» деган фикрни илгари сурди.

Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши ва истиқлол ютуқларини мустаҳкамлаш ҳақидаги сиёсий, илмий, назарий, тарихий, фалсафий ва диний қарашлар мажмуи, халқни келажакка ишонч, эътиқод руҳида тарбияловчи назарий ва амалий қурол, барча тоифа кишиларини шу мақсад йўлида бирлаштирувчи ғоят қудратли маънавий омил ҳисобланади.

Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларнинг асосий моҳияти қуйидагилардан иборат:

- халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, руҳиятига, тилига, динига мос қарашлар асосида одамлар онгига келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини сингдириш;

- миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларси орқали халқимизда ўзининг қудрати ва ҳимоясига суянган ҳолда, умуминсоний қадриятларга асосланиб, жаҳон ҳамжамиятида, илғор давлатлар орасида тенг ҳуқуқли ва муносиб ўрин эгаллашга интилиш ҳиссини тарбиялаш;

- соғлом, маънавий бой, комил авлодни шакллантириш.

Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар негизини ватанпарварлик, эркинлик, миллий ифтихор, инсонпарварлик, байналминаллик ва шу каби бошқа хусусиятлар ташкил этади.

Демак, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўз моҳияти ва негизларига кўра мустақилликни мустаҳкамлашга, барча имкониятларимизни буюк мақсад сари йўналтиришга қаратилган.

Ўзбекистон жамиятининг миллий мафкураси халқимизнинг асосий мақсад-муддаоларини ифодалайдиган, унинг ўтмиши ва келажagini бир-бири билан боғлайдиган асрий орзу-истакларни амалга оширадиган ғоялар тизимидир.

Миллий мафкура кенг халқ оммасининг манфаатларини, мақсад ва идеалларини ифода этади. «Миллий мафкура, ўз мазмун-моҳиятига кўра Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий тараққиётига хизмат қилади, барча сиёсий партиялар, гуруҳ ва қатламларнинг – бутун халқимизнинг умумий манфаатларини ифодалайди».

Мафкура – миллий ўзликни англатувчи кучдир. Миллий мафкуранинг асосий таянч нуқтаси ҳам ана шунда. Миллий ўз-ўзини англаш деганда ҳар бир миллат (элат)нинг ўзини ҳақиқий мавжуд субъект, муайян моддий ва маънавий бойликларни ифодаловчи эканлигини, ягона тил, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар ва давлатга мансублигини, манфаатлар ҳамда эҳтиёжлар умумийлигини тушуниб етишга айтилади.

Ҳар бир кишининг жамият ҳаётидаги фаолияти, юрти, миллати, ўзи ва оиласи олдидаги бурч ва маъсулиятини қай даражада ҳис этаётгани ва

бажараётганини белгилайдиган маънавий мезон ҳам миллий истиқлол мафкурамизнинг мазмунини ташкил этади.

«Янги мафкуранинг асл маъноси – деб ёзади Президентимиз, эскича ақидалардан ҳоли бўлган, мустақил ва янгича фикрловчи кишиларни тарбиялашдан иборатдир. Бусиз жамиятни демократик тараққиёт йўлига олиб чиқиб бўлмайди. Мустақилликка эришганимиздан сўнг биз сохта мафкуранинг якка ҳокимлигидан қутулдик. Маънавиятни, мафкурани зуғумлардан озод қилиб, эркин фикрга, миллий тафаккурга кенг йўл очдик. Эндиги асосий вазифа кишиларимизнинг мустақил фикрлашга ўрганиши, ўзига ишонч ортиб боришидир. Чунки тафаккур озод бўлмаса онг ва шуур тазйиқдан, қулликдан қутилмаса инсон тўла озод бўла олмайди».

Шу сабабли ушбу фанни узлуксиз таълимнинг барча бўғинларида ўқитиш йўлга қўйилган.

Узлуксиз таълим тизимида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни талабалар онгига сингдиришда фан мазмунига қўйиладиган талаблар

Кишилиқ жамиятининг ривожланиши энг аввало, келажак авлоднинг ким бўлиб етишиши, уларнинг билим савияси, маданияти ва саломатлигига боғлиқдир. Шунингдек, уларнинг онги ва шуурида истиқлолимиз, эришган ютуқларимиз, миллатимиз ҳақида кенг тушунчаларни ҳосил қилиш долзарб вазифа ҳисобланади.

Ҳар бир талаба ўз ягона ватани Ўзбекистон экани, у билан фахрланиши, миллий ғурурли бўлиб вояга етиши, Ватанни асраш миллий бурч экани, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ фаровонлиги учун ҳалол меҳнат қилиши, яхши ўқиши, ҳунар ўрганиши орқали ҳар бир шахс ўзининг моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириши, халқимиз нуфузини оширишга муносиб ҳисса қўшиши мумкинлигини тушуниб етмоғи зарур.

Бунинг учун узлуксиз таълим тизими босқичларида талаба-талабаларга миллий ғояни сингдиришда фан мазмунини қуйидаги тарзда ёритиб бориш мақсадга мувофиқ:

Хитой мақолларининг бирида шундай дейилади: “Инсоннинг қўлига бир дона балиқ бер – у бир кун тўқ бўлади, унга балиқ тутишни ўргат – у бутун умри давомида тўқ юради”⁹. Демак, бир иш қилиш учун шу ишни қандай қилиб яхшироқ ва натижалироқ тарзда амалга ошириш мумкин деган саволга жавоб излаш мақсадга мувофиқ бўлади. Бизнинг ҳолатимизда бу саволга адабиёт ўқитиш методикаси фани жавоб беради.

2-масаланинг баёни: “Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш юзасидан республика комиссияси ташкил этилади, бу комиссиянинг зиммасига дастурни бажаришга доир барча ишлар ва тадбирларни ташкил этиш ҳамда мувофиқлаштириш, шу жумладан қуйидаги вазифалар юкланади:

-ўрта умумий таълимга эга бўлган талабаларни академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари тизими билан тўла қамраб олиш тадбирларини, бу

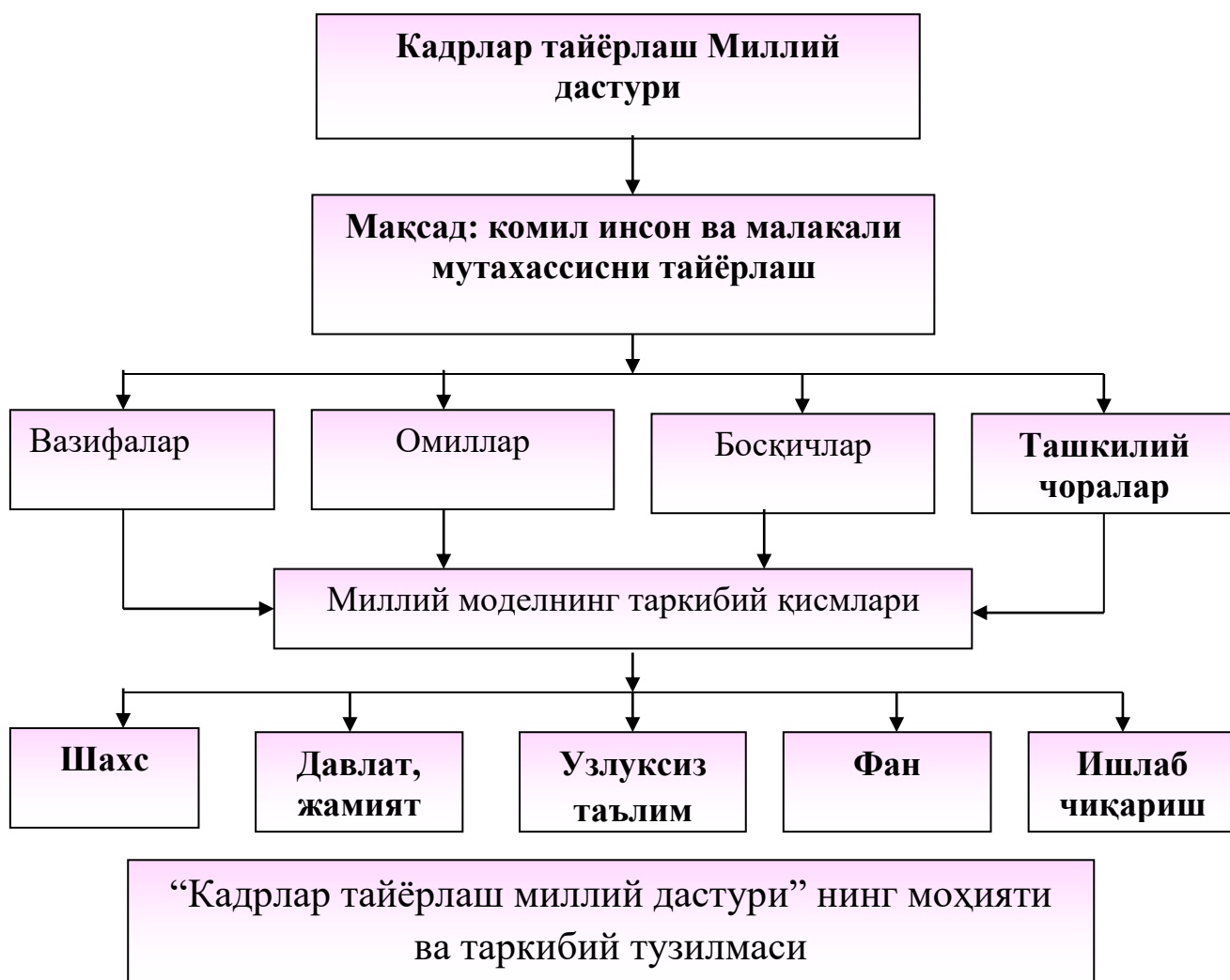
⁹ Айзерман Л. Пятьдесят лет спустя. Статья первая. – // Литература в школе, 2006, № 6, с.25 (25-28).

тизимни ҳудудларнинг демографик, жўғрофий хусусиятлари ва кадрларга бўлган эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда жойлаштириш, унинг моддий-техника асосини яратиш;

-академик лицей ва касб-ҳунар коллежларида ишлайдиган ўқитувчилар ва педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш учун таълим муассасаларини ташкил этиш ҳамда уларни самарали ишлашини таъминлаш;

-олий таълим муассасалари тизимини Миллий дастур талабларига биноан ислоҳ қилиш, бу борада тегишли давлат таълим стандартларини яратиш ва жорий этиш...”

Кадрлар тайёрлаш миллий дастуридан

Ўзбекистондаги олий таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотлар стратегияси мамлакатимиз амалиёти ва маҳаллий анъаналарини ҳисобга олган ҳолда илғор хориж тажрибасидан ижодий фойдаланишга асосланади. Ўзбекистон ҳукумати мустақил давлатлар ҳамдўстлиги маконида биринчи бўлиб мамлакатда таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш дастурини амалга оширди.

Дастур ижросининг биринчи босқичи (1997 — 2001 йиллар)да кадрлар тайёрлаш тизимининг мавжуд ижобий салоҳиятини сақлаб қолиш асосида мазкур тизимни ислоҳ қилиш ва ривожлантириш учун ҳуқуқий базани ҳамда кадрларни тайёрлаш, илмий-услубий, иқтисодий шарт-шароитларни яратиш борасида улкан ишлар олиб борилди.

2001 — 2005 йиллар давомида ҳаётга изчил татбиқ этилган иккинчи босқич Миллий дастурни тўлиқ рўёбга чиқариш, меҳнат бозорининг ривожланиши ва реал ижтимоий-иқтисодий шароитларни ҳисобга олган ҳолда унга аниқликлар киритишдан иборат бўлди.

Учинчи босқич (2005 ва ундан кейинги йиллар)да Ўзбекистонда кадрлар тайёрлаш бўйича тўпланган тажрибаларни таҳлил этиш ва умумлаштириш асосида, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш истиқболларига мувофиқ ҳолда тизимни такомиллаштириш ишлари давом эттирилмоқда.

Юртбошимиз 2010 йилда бўлиб ўтган БМТ саммити Мингйиллик ривожланиш мақсадларига бағишланган ялпи мажлисидаги нутқида инсоният тараққиётини таъминлайдиган муҳим масалалардан бири — таълим-тарбия соҳасида Ўзбекистонда олиб борилаётган кенг кўламли ишлар ва унинг натижаларини алоҳида таъкидлади. Жумладан, мамлакатимизда ҳар йили таълим учун сарфланаётган харажатлар ялпи ички маҳсулотнинг 10-12 фоизини ташкил этаётгани (дунёнинг энг илғор мамлакатларида бу кўрсаткич 3-5 фоиздан ошмайди), Кадрлар тайёрлаш миллий дастури муваффақиятли амалга оширилгани ҳамда 12 йиллик мажбурий таълим жорий этилгани мажлис иштирокчиларида катта қизиқиш уйғотди.

Бугунги кунда мактаб таълими мамлакатда яшаётган асосий миллатлар эҳтиёжларини инобатга олган ҳолда етти тилда — ўзбек, қорақалпоқ, рус, қозоқ, қирғиз, тожик ва туркман тилларида олиб борилиб, 9+3 схемаси бўйича ноёб 12 йиллик умумий бепул таълим тизимининг жорий этилди.

Ҳозирги кунда республикамиз халқ таълими тизимида 5215 та мактабгача таълим муассасаси, 9779 та умумтаълим мактаби, 303 та мусиқа ва санъат мактаби, 432 та болалар ва ўсмирлар спорт мактаби, 211та «Баркамол авлод» маркази, 5 та педагогика институти ҳамда 16 та малака ошириш институти самарали фаолият кўрсатмоқда.

Айни пайтда халқ таълими тизимида 410654 нафар ўқитувчи-педагог фаолият кўрсатиб келмоқда. Жорий йилда педагогика йўналишида таълим берадиган олий ўқув юртлари тақсимотига кўра, 7065 нафар ёш мутахассис халқ таълими соҳасида иш бошлади.

Албатта, таълим сифатини яхшилаш бевосита ўқитувчиларга боғлиқ. «Йилнинг энг яхши ўқитувчиси» танлови бугунги кунда соҳада хизмат қилаётган ходимларнинг билим савиясини баҳолаш мезонларидан бирига айланди. Ўтган йиллар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, мазкур баҳсда иштирок этиш истагида бўлганлар сони йилдан-йилга ортиб бормоқда. Кўп йиллик иш тажрибасига эга бўлган педагог билан бир қаторда шижоатли ёшларимизнинг ҳам унда қатнашаётгани қувонарли ҳол. 2006 йилдан бери мазкур танловда

2000 га яқин педагог иштирок этган бўлиб, уларнинг 137 нафари ғолибликни кўлга киритди.

Мактабларимизда соғлом муҳитни яратиш, таълим сифатини оширишда муассаса директорининг ўрни янада ошириш мақсадида «Йилнинг энг яхши мактаб директори» танлови жорий этилди. Унда илғор, ташаббускор ва ижодкор раҳбарларнинг тажрибаси чуқур ўрганилиб, оммалаштирилмоқда, бошқаларга ўрнак сифатида кўрсатилмоқда.

Юртимиз шаҳару қишлоқларида қад ростлаётган янги ишлаб чиқариш корхоналари, замонавий лойиҳалар асосида қурилаётган маданий, ижтимоий-иқтисодий соҳа объектлари, тураржой бинолари билан бир қаторда, ҳар бири ўзига хос такрорланмас қиёфага эга таълим-тарбия муассасалари чинакам маърифат, маънавият масканлари сифатида ўлкамизга кўрку тароват бахш этиб турибди. Улардан жой олган энг сўнгги туркумдаги компьютер синфлари, зарур ўқув-методик адабиётлар, турли хил лаборатория ускуналари, спорт иншоотлари фарзандларимизнинг илм-фан ютуқларини ўзлаштириши, маънан ҳамда жисмонан баркамол бўлиб улғайишига хизмат қилмоқда. Президентимизнинг «Бизнинг ишларимизга кимки баҳо бермоқчи бўлса, бугунги ёшларимизга, уларнинг онги ва дунёқарашига боқсин» дея комил ишонч билан айтган сўзлари замирида қисқа муддатда амалга оширилган шу улкан бунёдкорлик ишлари турибди. Халқимиз мусиқа ва санъат бобида бой меросга эга.

Эндиликда умумтаълим мактабидаги 9 йиллик ўқишдан сўнг талабалар кейинги 3 йил давомида ихтисослаштирилган касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейларда таҳсил олиб, уларнинг ҳар бири меҳнат бозорида талаб қилинадиган 2-3 мутахассислик бўйича касб-ҳунарларни эгаллайди. Бу талабаларга иқтисодиётнинг энг истиқболли ва кўлами кенгайиб бораётган соҳаларида касб-ҳунар кўникмаларига эга бўлиш имконини беради. Ўтган йиллар давомида ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимида 1500 дан зиёд янги ўқув даргоҳлари қуриб битказилди, шундан 143 та академик лицей, қолгани эса касб-ҳунар коллежи ҳисобланади. Халқаро экспертларнинг эътирофи этишича, мамлакатимизда ўрта-махсус таълим тизимининг моддий-техник базаси жаҳон андозалари даражасида шакллантирилган. Ҳар бир коллежда устахоналар, компьютер ва лингофон синфхоналари, фан лабораториялари, ҳаттоки қишлоқ хўжалиги техникаси ва асбоб-ускуналари ҳам бор. Жаҳон тажрибасидан маълумки, 15-20 йил ичида ҳеч қайси давлатда таълим тизимида бундай катта ютуққа эришилмаган.

Бунда ҳар бир битирувчи мажбурий таълимдан сўнг ўз хоҳишига кўра, олий ўқув юртлирида ўқишни давом эттириши ва бакалавр ҳамда магистр даражасини олиши мумкин.

Ҳозирги кунда республикамизда 58 та олий таълим муассасаси мавжуд. 2 та академия, 20 та университет, 36 та институт ва 6 та хорижий ўқув юрти филиаллари фаолият кўрсатиб келмоқда. Тошкент шаҳрида 26 та олий таълим муассасаси, 6 та хорижий давлат ўқув юрти филиаллари бор. Айни пайтда республикамиздаги талабалар сони 256025 нафар. Уларнинг 37,5

фоизини қизлар ташкил этади. Бакалавриятнинг кундузги бўлимларида 242298 нафар, магистратурада эса 13417 нафар талаба таҳсил оляпти. Шу жумладан, махсус сиртки бўлимларда 310 нафар талаба бор.

Ўқитишнинг барча босқичларида ўқув дастурларининг изчиллиги ва ўзаро мувофиқлиги таъминланмоқда. Ўқув дастурларида умумий ва кўшимча таълимнинг интеграциялашуви, шунингдек, ўқитиш мазмун-моҳиятини реал ҳаётий эҳтиёжларга максимал даражада яқинлаштириш кўзда тутилган бўлиб, халқаро стандартлар, замонавий илм-фан ва техника ютуқлари, амалга оширилаётган институционал ва таркибий ислоҳотларнинг устувор йўналишлари, ўқитишнинг барча шакллариининг интеграциялашувини инобатга олган ҳолда, ўқув дастурлари, дарсликлар ва ўқув қўлланмалари, ўқитиш методикаси мунтазам такомиллаштирилиб борилмоқда.

Мамлакатимизда узлуксиз таълимни тубдан ислоҳ қилиш таълим тизимини модернизациялаш, демократлаштириш ва инсонпарварлаштириш жараёнлари билан узвий боғлиқдир. Шу маънода, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг 2012 йил 24 июлдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида” ПФ–4456-соли Фармони, 2012 йил 5 сентябрдаги “Корея Республикаси Ҳукуматининг грантини жалб қилган ҳолда “Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети ва Тошкент давлат шарқшунослик институтида электрон кутубхоналарни ташкил этиш” лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ 1815 сонли Қарори мамлакатимизда умумий ўрта таълимни ривожлантириш, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими самарадорлигини ошириш, унинг меҳнат бозори билан алоқасини кучайтириш, олий таълим тизимини юксалтириш, таълим жараёнига ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш, олий таълим тизими ҳамда илм-фан ҳамкорлигини кучайтириш ва узлуксизлигини таъминлаш, таълим муассасаларининг илмий-методик, инновацион-тадқиқотчилик ва маънавий-маърифий фаолиятига сифатли ахборот-кутубхона хизмати кўрсатиш мақсадида доимий амал қиладиган ва янгилаб бориладиган ўқув-методик, таҳлилий-статистик ресурслар электрон базасини яратиш, замон талаби дея таъриф берган чет тилларни ўрганиш, ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда чет тилларни ўқитиш тизимини тубдан қайта кўриб чиқиш ва кучайтириш борасидаги ишларда дастуриламал бўлмоқда.

“Миллий дастурни амалга ошириш мақсадида:

Миллий дастурнинг йўналиш ва босқичларини амалга оширишнинг аниқ механизмлари, муддатлари, ижрочилари, молиявий ва ресурслар таъминоти ифодаланган ечим ва чора-тадбирлар тизими ишлаб чиқилади...”

“...оммавий ахборот воситаларини жалб этган ҳолда, кадрлар тайёрлаш миллий модели рўёбга чиқарилишини таъминлаш масалалари юзасидан семинарлар ва конференциялар ўтказиш орқали Миллий дастурни принципиал ёндошувлари ҳамда асосий қоидаларини кенг қўламда тушунтириш ишлари олиб борилади...”

3-масаланинг баёни: Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларни ўқитишда ўқитувчидан алоҳида маҳорат, билим, ижодкорлик талаб этилади.

Мавзулар далиллар аниқ мисол турли ривоят, ҳикоят, воқеалар баён этилиши мақсадга мувофиқдир. Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларни ўзлаштиришда замонавий педагогик технологияни, педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб уларга қуйидагилар киради:

- талабанинг дарс давомида бефарқ бўлмасликка мустақил фикрлаш, ижод этиш ва изланишга қизиқтириш;

- талабаларнинг ўқув жараёнида билимга бўлган қизиқишларини доимий равишда бўлишни таъминлаш;

- талабанинг билимга бўлган қизиқишини мустақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндашган ҳолда кучайтириш;

- педагог ва талаба талабанинг ҳамиша ҳамкорликдаги фаолиятини такомиллаштириш.

Педагогик технологиянинг асосий негизи бу ўқитувчи ва талаба-талабанинг белгиланган мақсаддан кафолатланган натижага ҳамкорликда эришишлари учун танланган технологияларга боғлиқ деб ҳисоблаймиз, яъни ўқитиш жараёнида мақсад бўйича кафолатланган натижага эришишда қўлланиладиган ҳар бир таълим технологияси ўқитувчи ва талаба ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил эта олса ҳар иккаласи ижобий натижага эриша олса, жараёнида талаба талабалар: мустақил фикрлай олсалар, ижодий ишлай олсалар, излансалар, таҳлил эта олсалар, ўзлари хулоса қила олсалар, ўзларига, гуруҳга, гуруҳ эса уларга баҳо бера олса, ўқитувчи эса уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит ярата олса, бизнинг фикримизча ана шу ўқитиш жараёнининг асоси ҳисобланади.

Талабалар қуйидаги таълим принципларини билишлари ва уни амалиётда қўллаш олишлари шарт: мазмун, метод, оғзаки (вербал), ёзма тест шакллари, амалий (семинар), маъруза, лаборатория. Воситалари: компьютер, киноскоп, кодоскоп, киноаппарат, видеомагнитофон, дисплей, тарқатма материал, усул, чизмалар, ёзмалар, ёзма материаллар, пед технологиялар.

Ҳар бир дарс, мавзу, ўқув предметининг ўзига хос технологияси бор, яъни бу мақсадга йўналтирилган, олдиндан лойҳалаштирилган ва кафолатланган натижа беришга қаратилган педагогик жараёндир.

Жараён: ўқитувчи талаба-талаба. Мақсад: мазмун – метод – шакл – восита – натижа.

Мақсадни амалга ошириш ва кафолатланган натижага эришиши, ҳам ўқув ҳамкорликдаги фаолияти ҳамда улар қўйган мақсад, танланган мазмун метод, шакл воситага яъни технологияга боғлиқ.

Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг асосий вазифаларидан бири талабаларда асосий тушунчаларни шакллантиришдир.

Тушунча – бу предмет тўпламларининг муҳим, умумий белгилари тўғрисидаги фикрдир. Тушунча талабаларда предмет ва ҳақиқий олам қодисаларининг ҳиссий образлари бўлган тасаввурларни умумлаштириш асосида вужудга келади.

Масалан: маънавият, маърифат тушунчалари орқали идрок қилиш билан талабалар маъно, билим, рух тўғрисида аниқ тасаввурга эга бўладилар.

Бу тушунчаларнинг ранг – баранг хоссаларини эътиборга олиб, бу тасаввурларни таққослаб талаба унинг умумий, муҳим хоссаларини умумлаштиради.

Бу мисолдан кўринадики, тушунчаларнинг шаклланиш усулларида бири қаралаётган предметлар тўпламига мос бўлмаган ҳар хил белгиларни чиқариб ташлаб, умумий, муҳим, белгиларни сақлаб қолишдан иборатдир.

Бу тушунчалар орасида боғланиш тушунчалар таърифида унинг яқин тури ва кўриниши фарқларини кўрсатиш билан ифодалаш мумкин.

Масалан: маънавият, маърифат тушунчаларининг шаклланишидан ташқари фанлараро муносабатни аниқлаш ҳам муҳимдир.

Масалан: аниқ тушунчалар қаралаётган объектлар орасидаги муносабатларни ўрнатиш билан шаклланади. Маънавият, маърифат, маданият, миллий истиқлол ғояси, миллий ғоя, мафкура, ахлоқ, тушунчаларига умумийлик сифатида қаралади.

1. Талабаларнинг ўқув фаолиятига раҳбарлик қилиш.

Дарсда ўқитувчи талабаларни ўқитади, талабалар эса ўқийди деган фикрни бошқа сўзларда қуйидагича ифодалаш мумкин: талабалар ўқув, малака ва билимларни эгаллайдилар, ўқитувчилар эса билимни эгаллаш жараёнига раҳбарлик қиладилар.

Бу раҳбарлик ўқитувчининг талабалар ўқув фаолиятини ташкил қилишдан иборат бўлади. Бунинг учун ўқитувчи керакли материал танлайди, уни маълум кетма-кетликда жойлаштиради, талабаларга билим манбаларини тавсия қилади, талабаларнинг ўзлаштириш бўйича фаолиятини ташкил этади, билимни ўзлаштириш жараёни қандай ўтишини назорат қилади.

Талабаларнинг билимларни ўзлаштириш жараёни қийин жараёндир. Буни мураккаб тушунчаларнинг вужудга келишини ҳаққоний англагандагина тўғри тушуниш мумкин.

Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларни ўқитиш билимлар ва унинг ҳақиқатлиги бизнинг атрофимизда турган нарсаларнинг мавжудлигига, уни кузатиш ва тажрибаларга боғлиқ эмас, кузатиш ва тажриба бизга тушунчаларнинг ҳосил бўлишига майл бағишлайди. Лекин ҳақиқатни тасаввур қилишга асосан тушунчалар биздан ташқаридаги нарсаларнинг хоссаларини акс эттиради. Космос тушунчаси ёки фазовий олам тушунчаси биздан ташқаридаги нарсаларнинг хусусиятларидан келиб чиққан.

Тушунчаларнинг вужудга келишини бундай тушуниш ёш, мактаб талабаларининг ташқи олам объектларига хос бўлган фазовий шакл, микдорий муносабатларни ўрганишларини тарбиялайди ва ташқи олам

хақидаги, космос хақидаги тушунчаларнинг шаклланишида асос бўлиб хизмат қилади.

Шундай қилиб, талабалар мавжуд билимларни, ўзларининг катта шахсий тажрибаларида мустақил муносабатнинг таъсири бўлган холда эгаллайди.

Ўқитувчи талабаларнинг билимларини аниқлайди, уларни тўлдиради ва шу пойдеворга янги билимларни ўзлаштиришни ташкил этади. Янги билимларни бундай эгаллаш, янги факт ва тушунчаларни кузатиш асосида мустақил ишлаши, шунингдек, кишилар томонидан ишланган билимларни эгаллаш билан олиб бориш мумкин. Бунда янги билимларни эгаллаш янги ва олдинги билимлар орасидаги таърифланган тушунчалар ва янги фактлар орасидаги қарама-қаршиликларни ҳал қилиш асосида боради. Тушунчалар талаба онгида ўзгаришсиз қолмасдан улар шаклан ўзгаради, ривожланади.

Масалан: ўқув ва ҳаётдаги амалий тажрибалар асосида предметларни таққослаш, солиштириш шунингдек, болалар асосий белгиларни ўзлаштириб олади. Шундай қилиб, талабаларнинг ўқитувчи раҳбарлигида билимларни эгаллаш жараёнини қуйидагича ифодалаш мумкин:

-талабаларнинг шахсий ҳаётини тажрибаси ва олдин эгаллаган билимлари
-мактабда ташкил қилинган тажриба: кузатиш, лаборатория ва бошқа амалий ишлар

-тўпланган тажриба, китобларда босилган билимлар. Билимларни ўқув – амалий ва ҳаётини – амалий ишларда қўллаш

-ўқитувчи ва талабалар фаолияти орасидаги мослик.

Талабаларнинг билим олишлари ва ўқитувчининг унга раҳбарлигини қуйидагича кўрсатиш мумкин.

Ўқитувчининг фаолияти:

1. Талабаларнинг билимини сўраш, суҳбат, ҳисоблаш, амалий топшириқлар бериш асосида талабалар билимини аниқлаш.

2. Кўргазмали қурол ва воситаларни намойиш қилиш ва кузатишни ташкил қилиш.

Суҳбат тушунтиришларни боғланган холда билимларни баён қилиш, китоб билан ишлашни уюштириш.

Талабаларнинг ўқув – амалий ва ҳаётини – амалий ишларини ташкил этиш.

Сўраш ва амалий ишларни бажариш бўйича топшириқ бериш йўли билан талабалар билимини текшириш.

Талабалар фаолияти:

1. Ўқитувчи саволларига жавоб бериш, ёрдамида топшириқлар бажариш.

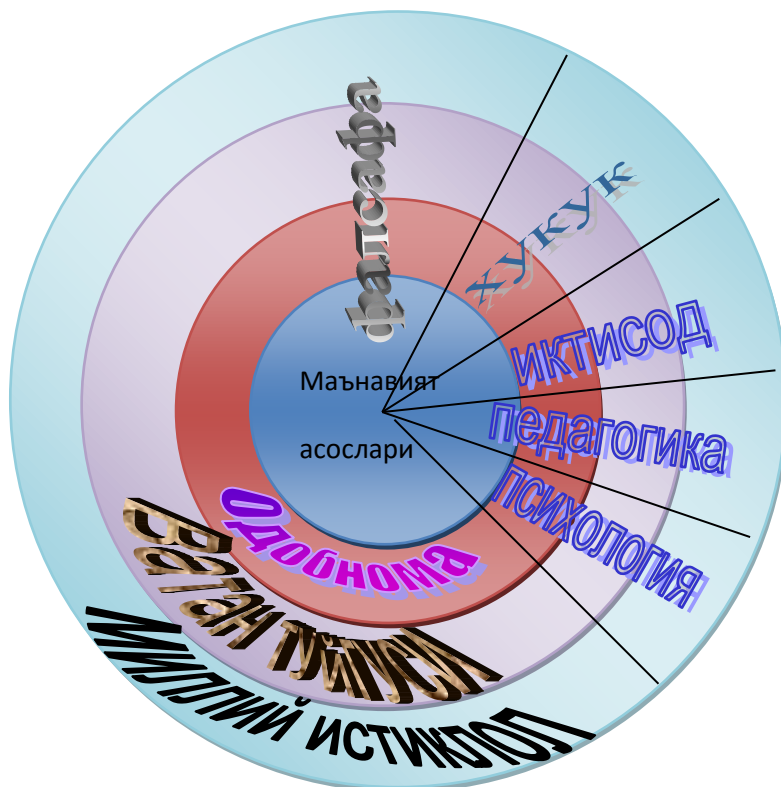
2. Тавсия қилинган объектлар устида кузатиш, таҳлил, синтез, таққослаш, умумлаштириш, дедуктив хулосалар чиқариш.

3. Ўқитувчининг баёнини тинглаш, китоб ўқиш, фактларни умумлаштириш ва эслаш.

4. Эгалланган билимларни амалий ишларни бажаришга қўллаш, олдин эгалланган билимларни ўзгарган шароитда қўллаш.

5. Ўқитувчининг саволларига жавоб бериш, амалий ишларни бажариш.

Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларни ўқитиш борасида бир қатор фанлар орасидаги алоқадорлик.

Ушбу дарсларида билимларнинг шундай пухта пойдеворини қўйиш керакки, бу пойдевор устига бундан кейинги таълимни узлуксиз давом эттириш мумкин бўлсин.

Назорат саволлари

1. Узлуксиз таълим тизимида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни талабалар онгига сингдиришда фан мазмунига қандай талаблар қўйилган?
2. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг мазмун ва моҳиятини изоҳлаб беринг...
3. Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг қандай мақсад ва вазифалари мавжуд?
4. Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларни ўқитиш методикасининг-чи?
5. Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларнинг жамият ҳаётидаги ўрни ҳақида нималарни айта оласиз?
6. И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида миллий ға ва маънавият нисбати ҳақида андай фикрлар илгари сурилган?

Тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Кадрлар тайёрлаш миллий дастури.-Т.: 1997 йил.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, Халқ таълими вазирликларининг “Умумий ўрта таълим, Ўрта махсус, касб-ҳунар ҳамда Олий таълим сифати ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 117/18-сонли қўшма қарори, 2008 йил 30 апрель. – Тошкент, 2008
3. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: Маънавият, 2008.–176 б.
4. Замоनावий дарс. / Масъул муҳаррир Ш. Шомансуров – Т.: А.Авлоний номидаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказий институти, 2007. – 120 бет.

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали: www.gov.uz
2. www.ziyonet.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
4. www.edu.uz
5. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
6. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
7. www.tdpu.uz.

5-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Режа:

1. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг бугунги ҳолати, ечимини кутаётган муаммолар.
2. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларга оид янги адабиётлар таҳлили.
3. Талабаларни миллий ғоя тарғиботига йўналтириб бориш омиллари, маънавий-маърифий ишларда технологияларни қўллаш зарурати.

Таянч тушунчалар: анъанавий ва ноанъанавий дарслар, миллий ғоя тарғиботи, талабаларни миллий ғоя тарғиботига йўналтириб бориш, тарғибот, аксил тарғибот, ташвиқот, маънавий-маърифий ишлар, технология.

1-масаланинг баёни: Таълим-тарбия жараёнида дарснинг ўрни ва аҳамияти мутлақо бошқача. Ҳар ҳолда қадимги дидактика мутахассислари бир соатлик дарсни яхши бир асар дейишгани бежиз эмас. Талаба учун у янги билим ва маълумотлар олишнинг энг асосий ва битмас-туганмас қайнар булоғидир. Дарс фақат билим олишнинг манбаигина эмас. Айни мана шу педагогик жараён давомида талаба билим олишга оид кўникма ва малакалар тизимига эга бўлиб боради. Ўзининг дунёқарашини кенгайтиради. Шу жараёнда унинг ўзини ва ўзлигини кўрсатиш учун муҳим ижтимоий-педагогик шароит ҳозирланади. Демак, у шахс сифатида шакллана бошлайди. Ушбу ҳолатлар ўқитувчи зиммасига жуда катта бурч ва масъулиятни юклайди. У келажакда шу жамиятнинг барча талабларига мос ва муносиб бўлиб ўсиши керак бўлган ёш авлод тақдирида энг муҳим ролни адо этади.

Мамлакатимизда таълим-тарбия жараёнини қайта қуриш, такомиллаштириш ва ривожлантириш жараёни узлуксиз ва мунтазам тарзда давом этмоқда. Буларнинг орасида дарс ва уни ташкил этиш, унинг самарадорлик даражасини ошириш, дарсни талаба учун энг қизиқарли, фойдали ҳамда ўзлигини намоён этадиган энг муҳим воситалардан бирига айлантириш сингари масалалар мавжуд.

Бунга қандай эришилади? Унинг сирү асрорлари нималардан иборат?

Бунинг биринчи ва энг асосий шарты ўқитувчи шахси билан боғлиқ. Токи ўқитувчи ҳар доимгидек моҳир ташкилотчи, билимдон етакчи, меҳрибон устоз, билимларни ўз вақтида тегишли шаклда етказиб берувчи асосий манба, шакл ва усуллар тизимининг эгалланишига мос ва муносиб йўлни кўрсатиб берувчи йўлбошчи, талабанинг асосий таянчи ва маслаҳатгўйи бўлмас экан таълим-тарбия жараёнига оид муваффақият ва ютуқлар ҳақида гапириш ортиқча бўлади. Халқимизда бир мақолнинг икки хил шакли оммалашган. Улардан бирида “Устоз – отангдан улуғ”, бошқасида “Устоз – отангдек улуғ” дейилади. Уларнинг ҳар бири ўзига хос талқинга эга.

Кўпинча ўқитувчини артистга ўхшатишади. Бу тўғри гап. Аммо ўқитувчи артистга ўхшайди дегани унинг артист бўлиши керак дегани эмас.

Машхур кашфиётчи ўқитувчи Ильин шундай дейди: “Артистларга ўхшашдан чўчиманг. Биз ўзимизни намойиш этмаймиз. Биз ўзимизни бағишлаймиз. Дарс деган ижтимоийлик, оммавийлик, ошкоралик ва инсонийлик сабоқларидир”.

Бугун таълим муассасалари олдидаги асосий вазифа баркамол авлодни тарбиялашдан иборат. Баркамол авлод қирраларининг асосийлари эса глобаллашув жараёнидаги ижтимоий-маънавий муҳитда эркин ҳаракатлана олиш, рақобатбардошлик муҳитида ўзини йўқотмаслик, аксинча, жамиятдан ўзининг муносиб ўрнини топа билиш, маънавий жиҳатдан юксак мақомни эгаллаш, шу йўл билан ўзлигини кўрсатиш ва жамиятга тегишли тарзда наф келтиришдан иборатдир.

Бола шахсининг шаклланишида дарс асосий ўрин тутар экан, демак, мана шу дарс жараёнини интенсивлаштириш ҳам асосий ўрин тутати. Бу нима дегани? Бунинг оддий ва соддагина талқини шундан иборатки, дарс талабаларни фикрлайдиган, чуқур мушоҳада қиладиган, ўқув жараёнига нисбатан қизиқишларини оширадиган, улардаги мустақил ва ижодий ишлаш руҳини шакллантирадиган жараёнга айланиши лозим.

Бунинг учун эса дарснинг барча таркибий қисмлари орасидаги алоқадорлик кучайтирилиши, хусусан, унинг шакл ва методларидан бошлаб ташкилий шакллари, унинг талаба шахсини фаоллаштиришга йўналтирадиган жиҳатларигача эътиборда тутилиши керак. Билимларни тайёр ҳолда бериш тамойили ўрнига талабанинг ўзи мана шу билимларни эгаллашга интиладиган шароитни яратиш, самара берадиган янгиликлар тизимини муносиб тарзда шакллантириш бу йўлдаги асосий вазифаларимиздан биридир.

Дарс: унинг анъанавий ва ноанъанавий шакллари

Ҳозирги таълим-тарбия жараёнидаги энг асосий шакл дарсдир. У анъана тарзида бугун ҳам ўз нуфузини пасайтиргани йўқ. Фақат унинг мазмунида жиддий янгиланишлар бўлаётганини ҳеч ким инкор эта олмайди. Маълумки, дарсга қўйиладиган умумдидактик ҳамда ҳар бир фаннинг ўз хусусиятларидан келиб чиқадиган талаблари мавжуд. Уларни умумпедагогик, методик, психологик, адабий ва лисоний талаблар тарзида гуруҳлаштириш мумкин. Миллий ғоя ва маънавият дарсларининг шакл, кўринишлари ҳам ниҳоятда хилма-хиллашиб бораётгани объектив жараён сифатида эътироф этилади. Мана шу ҳолатнинг ўзиёқ уларга тайёргарлик кўришининг ҳам ўзига хос хусусиятлари борлигини назарда тутати.

Замонавий янги шакл ва усуллар, дарс типлари осмондан тушгани йўқ. Уларнинг асосий қисми анъанавий дарс шакллариининг замонавийлаштирилиши, уларга янгилик элементларининг кўпроқ киритилиши, энг муҳими эса уларнинг мақсадга мувофиқ тарздаги янгиланишлари билан алоқадор. Илгари ҳам дарсларга, уларнинг таркибий қисмларига айрим ўзгариш ва қўшимчаларни киритишга, уларнинг мазмунини бойитишга бўлган уринишлар бўлган эди. Буни инкор этиш ўринли бўлмайди. Шунга қарамай, бу уринишларнинг мунтазам бўлмаганини, кўпроқ тасодифийликка ассланганлигини, муайян тизим

шаклига киритилмаганини, мақсад ва вазифалар билан янгилик мазмунининг уйғунлашмаганини ҳам эътироф этишга тўғри келади.

Анъанавий дарсларнинг ҳам, ноанъанавий дарсларнинг ҳам асл ўзагини, туб моҳиятини унинг мақсади ташкил этади. Мақсаднинг дарс типига, шаклига, таркибий қисмлари орасидаги боғланишларнинг зичлиги ва мустаҳкамлигига мос ва муносиблиги унинг самарадорлигига қафолат беради, аксинча ҳолатларда эса бундай самарадорликка кўз тутиш эртақдан бошқа нарса бўлмайди. Бошқача қилиб айтганда дарс самарадорлигининг асосий омили талабаларнинг билиш фаолиятини ташкил этиш билим моҳияти ва уни эгаллашга қаратилган шакл ва усуллар бирлигидан иборат бўлиши керак. Шундагина қўйилган мақсаднинг аниқ натижаси ҳақида гапириш мумкин бўлади. Тасаввуримизнинг ойдинлашиши учун айрим мисолларни келтириш жоиз кўринади:

2-масаланинг баёни:Маълумки, ўрта умумтаълим мактаб талабалари учун мўлжалланган “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари” фани дарсликлари мазмуни ва вазифаси жиҳатидан мафкуравий адабиётлар ҳисобланади. Илмий нуқтаи назардан мафкуравий адабиётлар икки турга яъни:

- Мутахасислар (бевосита мафкуравий иш билан шуғулланувчилар)га мўлжалланган адабиётларга;

- Номутахасис яъни, кенг омма (жумладан, талабалар)га мўлжалланган адабиётларга бўлинади.

Мазкур турдаги адабиётлар бир биридан ҳам шакл ҳам мазмун жиҳатдан фарқланади. Биринчи турдаги адабиётлар мутахасислар (бевосита мафкуравий иш билан шуғулланувчилар)га мўлжалланганлиги учун уларда *ғоя, ғоянинг турлари, бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси ва бу манзаранинг яқин келажакдаги ўзгаришлари тўғрисидаги илмий прогнозлар, мафкура ва унинг тузилиши ҳамда муайян ғояни кишилар онгига сингдириш методлари* аниқ, равшан баён этилади. Иккинчи турдаги адабиётлар эса номутахасис яъни, кенг омма (жумладан, талабалар)га мўлжалланганлиги учун ҳам уларда *ғоя, ғоянинг турлари, мафкура ва унинг тузилиши ҳамда муайян ғояни кишилар онгига сингдириш методлари* аниқ, равшан баён этилмайди (!). Аксинча бундай маълумотлар яширин тарзда, ўта методик усталик билан ўқув адабиётга жойланадики, натижада бу маълумотларни қабул қилиш кенг омма яъни, номутахасис (жумладан, талаба)лар учун қийинчилик туғдирмайди.

Ўз ўзидан иккинчи турдаги адабиётларни яратилишига қандай ёндашиш керак деган табиий савол туғилади? Айтиш лозимки, биринчи турдаги адабиётларга қараганда иккинчи турдаги адабиётларни яратиш анча мураккаб жараёндир. Унда аввало, аудитория жойлашган макон(ҳудуд), аудиториянинг менталитети, ёши, қизиқишлари ва бошқа шу каби жиҳатлари инобатга олинishi ва шундан кейин, дарслик мавзулари танланиши ҳамда ишланиши лозим. Мавзулар баёнига келганда қуруқ маълумот берувчи қисмларни чиқариб ташлаш ва мавзу баёнини “**ғоя демасдан ғояни –**

сингдириш” тамойилига асосланган ҳолда яратиш лозим. Бу дегани, юқорида айтганимиздек, талабалар (яъни, мутахасис бўлмаганлар) га мўлжалланган ўқув дарсликларида *ғоя, ғоянинг турлари, мафкура ва унинг тузилиши ҳамда ғояни кишилар онгига сингдириши йўллари ва усуллари* ҳақида тўхталмасдан, аксинча бу дарсликларни талабалар ёши ва қизиқишларига мос мавзулар киритилиши (шу мавзулар ичига албатта бунёдкор ғоялар сингдирилган бўлиши) мақсадга мувофиқдир.

Ўрта умумтаълим мактабнинг 7, 8, 9-синф талабалари учун мўлжалланган “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари” фани дарсликлари¹⁰ (ўйлашимизча ўқитувчи, мутахасислар учун эмас) талабалар учун мўлжалланган бўлиб, у иккинчи турдаги адабиётлар сирасига киради. Лекин, дарсликлар мазмунида кўпроқ яширин тарзда берилиши, сингдирилиши лозим бўлган жиҳатлар ошқора, қуруқ маълумот баёни сифатида бериб ўтилган. Масалан: 8-синф дарслигини оладиган бўлсак унда Миллий мафкурамизнинг бош ва асосий ғоялари сонма сон саналиб, ҳар бири алоҳида мавзу сифатида танланган ва бу мавзуларга тегишли маълумотлар очиқ, ошқора тарзда баён этилган. Бу ҳол ҳар учала дарсликда ҳам мавжуддир. Бизнингча бу дарсликларнинг методик камчилиги бўлиб, бу “**ғоя демасдан ғояни – сингдириш” тамойилига** зид келади.

Дарсликлардаги ўнгланиши мумкин бўлган камчиликларни бизнингча куйидаги йўллар билан бартараф этиш лозим:

- “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари” фани дарслиklarини мафкуравий адабиётлар сифатида қараб уларни икки турга яъни, мутахасислар (яъни, шу фан ўқитувчилари)га мўлжалланган адабиётларга ва номутахасис (яъни, талабалар)га мўлжалланган адабиётларга бўлиш лозим;

- Мутахасис ўқитувчилар учун алоҳида “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари” фани бўйича методик қўлланма (*синф дарслиklarига мос ва синфлар кесимида*) яратилиши ва унда мавзулар очиқ, ошқора баён этилиши, мавзуга мос методлар келтирилиши ҳамда иложи борича ҳар бир мавзу бўйича видео, мултимедия махсулотлари дискка жойлаб, шу қўлланма ичда ўқитувчига етказилиши керак;

- Талабаларга мўлжалланган ўқув дарслиklarида иложи борича *ғоя, ғоянинг турлари, мафкура ва унинг тузилиши ҳамда ғояни кишилар онгига сингдириши йўллари* ҳақида тўхталмасдан, Миллий ғояни сингдиришга йўналтирилган “*муаммоли вазиятлар тахлили*”, “*мунозарага йўналтирилган воқеалар матни*”, “*мустақил ўқишга мўлжалланган матнлар*” каби маълумотларни киритиш лозим.

¹⁰**Қаранг:**М.Қаршибоев, С.Нишонова, О.Мусурмонова, Р.Қўчқоров. “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари”, 7-синф. Тошкент., “Маънавият” 2011.

Р.Қўчқоров, С.Нишонова, О.Мусурмонова, М.Қаршибоев. “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари”, 8-синф. Тошкент., “Маънавият” 2011.

О. Мусурмонова, Муртазо Қаршибоев, Раҳмон Қўчқоров. “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари”, 9-синф. Тошкент., “Маънавият” 2011.

- Талабаларга мўлжалланган ўқув дарсликлари мавзуга дахлдор фото суратлар (фақат ижобий, чиройли суратлар билан эмас балки, инсон тубанлашувининг оқибатларини кўрсатиб берувчи расмлар) билан бойитилиши мақсадга мувофиқдир.

“Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари” дарслиklarини тайёрланишига юқорида айтиб ўтилган жиҳатларга эътибор қаратилиши мазкур дарслиklarни янада мукамаллашувига, янги авлод дарслиklarини вужудга келишига олиб келади. Ўқитувчиларга ҳам талабаларга ҳам мўлжалланган қўлланма ва дарслиklarни яратилиши “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари” дарсини илмий ва методик жиҳатдан сифатини ошишини таъминлайди. Бу эса, талабаларни ғоя ёки мафкура тўғрисидаги маълумотларни куруқ эшитишдан кўра, ғоя тушунчасини, унинг кучини, бугунги дунёдаги мафкуравий жараёнларни ҳамда бу жараёнларда қандай йўл тутиш лозимлигини жонли мушоҳада билан англаш имконини беради.

3-масаланинг баёни: Ҳозирги даврда глбаллашув жараёнида билимлар мажмуаси ва ахборотлар, турли хил адабиётлар шу қадар кўпайиб кетдик, уларни маълум ажратилган соатда ўзлаштириб олиш қийин. Шу сабабли энг зарур билимларни эгаллаш учун ўқитишнинг турли хил технологиялари ва методлари юзага келмоқда уларни саралаб турмушда қўллаш асосий вазифадир.

“Ўқитиш технологияси” тушунчаси илк бор 1970 йилда ЮНЕСКО конференциясида янгради. Шу ташкилот томонидан нашр қилинган “Яшаш учун ўқиш” номли маърузада юқоридаги атама таълимий жараённи модернизациялашда ҳаракатлантирувчи куч сифатида аниқланди. “Қандай ўқиш керак?” номли маърузада эса биринчи марта унга таъриф берилди. Унда ўқитиш технологияси информацион инқилоб натижасида пайдо бўлган ва дидактикада фойдаланадиган инсон ўртасида алоқа (мулоқот) усул ва воситалари йиғиндиси сифатида тавсифланади.

Ўзбекистонда педагоглар Н.Сайидахмедов, У.Толипов, У.Нишоналиев, А.Очилов, Н.Азизхўжаевалар ўқитиш технологияси муаммолари билан шуғулланиб, бу соҳага муносиб ҳисса қўшиб келмоқдалар. В.П.Беспалько, М.В.Кларин, Н.В.Кузьмина, В.А.Сластенин, Т.Шопаваленько, А.Монахов, Д.Блок, Б.Блум, Т.Гильберт, Р.Майдтир каби чет эллик тадқиқотчилар хизматини ҳам эътироф этиш зарур. Албатта, олим ва мутахассисларнинг қарашлари бир-бирига мос келмаслиги табиийдир. Баъзилари ўқитиш технологиясини педагогика фани сифатида қарайди.

Замонавий педагогикада ўқитиш технологиясининг асосий тавсифи сифатида унинг тизимлилиги, илмийлиги, қайта тикланувчанлиги, қўшилувчанлиги, самарадорлиги, сифат ва мотивлашганлиги, алгоритмлашганлиги, ахборотлилиги, нусха олиш имконияти, янги шароитга кўчириш мумкинлиги каби жиҳатларига эътибор қаратилади.

Ўқитиш технологияси илмий асосланган дидактик жараён лойиҳасини амалга оширувчи ва юқори даражадаги самарадорлик, ишончлилиқ ва қафолатга эга натижаларга молик педагогик фаолиятдир.

Ўқитувчининг бу борадаги фаолияти мезонлари қуйидагиларда намоён бўлади:

- мақсаднинг аниқлиги ва уни ташхис этиш мумкинлиги;
- ўрганилаётган мавзуга оид назарий ва амалий масалалар ва уни ечиш усулининг тизимли тарзда тақдим этилиши;
- мавзуларнинг кетма-кетлиги, мантиқийлиги, босқичма-босқич баён этилиши;
- ўқув жараёнининг ҳар бир босқичида иштирокчиларнинг ўзаро ҳаракат усуларининг кўрсатилиши;
- ўқитувчининг энг самарали ўқитиш воситаларидан фойдаланиши;
- ўқитувчи ва атлабалар фаолиятининг мотивацион таъминланиши бу жараёнда уларнинг шахсий касбий фнксияларининг ноиюён бўлиши (эркин танлаш, криативлик, баҳслашув ва ҳ.з.)

Шундай қилиб ўқитиш технологияси деганда дидактик масалалар ечимига йўналтирилган ёки олдиндан лойиҳаланган педагогик жараёни амалиётга режали ва изчил тадбиқ этидиган педагогнинг кетма-кетли ўзаро боғлиқ ҳаракатлари тизими тушунилади. Таъкидлаш жоизки, ўқитиш технологияси нафақат дидактик жараёнинг ўзи сифатида балки унинг педагог фаолиятининг лойиҳалаш натижаси сифатида ҳам қаралиши мумкин.

Педагогик нашрларда ўқитиш методларини фаол ва пасив гуруҳларга ажратиш мавжуд. Агар ҳар бир метод белгиланган муайян мақсадни ечишда ўз ўрнида ишлатилса шубҳасиз фаолдир. Педагогик технологиялар ҳам талабалар фаоллигининг юқори даражасини таъминлаш асосида олдиндан белгиланган мақсадга эришишга қаратилади шу боисдан бу қисимда педагогик амалиёт учун нотаниш бўлган чет эл дидактикасига оид методлар ҳақида фикр юритилади.

Американинг “Street law” (кўча қонуни) дастури бугунги кунда кўплаб давлатлар томонидан асрга олинган ва таълим жараёнига ўрнашиб қоляпти. Бунга сабаб дастурдан ўрин олган юзлаб ўқитиш методларининг фаолиги жозибалийлиги ва таъсирчанлигидир. Улар ёрдамида талабалар ўз фикрларини эркин ифодалаш ахборотларни танқидий қабул қилиш, жамоада ишлаш ўз мавқеини мустаҳкамлаш, фикрларни ҳимоя қилиш, ҳақ-хуқуқларини англаб етиш каби имкониятларга тезда эга бўлади. Ўқитувчи эса дидактик жараёнда бу методлардан оқилона фойдаланмоғи мавзу бўйича ўқув элементларини мураккаблиги ва вақт муддатига қараб ўзлаштирмоғи лозим. Қуйида “Street law” дастуридаги баъзи методлар билан танишашиз.

Кластер (ахборотни ёйиш) усули

Бу усулнинг асосий вазифаси ўрганилаётган объект – талабалар фаолиятини, Педагогик воқеликни қисмларга ажратган ҳолда ўзлаштиришга йўналтиради. Унда кўп вариантлийлик асосида тушунча ва ҳодисаларнинг ўзаро ички ҳамда ташқи боғланишларини аниқлаш кўникмаларини шакллантиради, мавзу бўйича фикр-мулоҳазаларни эркинлаштиришга ёрдам беради.

Мавзу бўйича кластерларин тузиш, ўқув мақсадига қараб, босқичма-босқич ҳаракатланишни тақозо этади, охири оқибатда якуний натижа янги билимларни ўзлаштириш, фикрлар ҳилма хиллигини яхлитлаш асосида қўлга киритилади.

Кластер усулидан фойдаланиш учун ўқувчиларни кичик гуруҳларга (3-5) ажратиш талаб этилади. Ҳар бир гуруҳда мавзуга оид ўқув элементлари танланади бунинг учун аудиторияда дарслик, ўқув қулланмалари, маъруза матнлари ва бошқа ахборот манбалари бўлиши лозим. Ўқитувчи алоҳида ўқув элементларини ўзлаштириш учун 15-20 дақиқа вақт ажратади.

Кластер тузиш босқичлари:

1. Аудитория ёзув тахтасига кичик гуруҳлар сонига қараб ватман (чизмачилик қоғози) осилади (калит) сўзлар ўқитувчи (айрим ҳолларда талабалар) томонидан ёзилади.

2. Мавзу бўйича ўқув элементларига тегишли фикрлар (қонун, факт, тезис, ҳодиса, жараён, натижа) аниқ феъл билан ифодаланган ҳолда қоғозга ёзилади.

3. Асосий тушунча ва ғоялар ўртасидаги алоқадорлик чизмада кўрсатилади.

4. Кичик гуруҳлардаги барча ўқувчилар ўз вариантларини қоғозга ёзишади.

5. Фикрлар шажараси умумлаштирилади ва якуний хулосалар қайд этилади.

6. Ўқитувчи талабалар фаолиятини назорат қилади ва объектив баҳолайди

Мисол учун Б.Блумнинг “Ўқув мақсади таксономияси” мавзуси бўйича кластер тузиш кетма-кетлигини келтирамиз:

1. Блум таксономияси аниқланган ўқув фаолияти соҳалари (ЎЭ № 1)

- когнетивли; (билиш соҳаси)
- аффектив (ҳаяжонли, қадриятли) соҳа;
- Психомоторли соҳаси;

2. Блум таксономиясини тузишда таяниладиган тамойиллар (ЎЭ № 2)

- амалий, психологик, мантиқий, объективлик.

3. Когнетив соҳа бўйича ўқув мақсадлари таксономияси (ЎЭ № 3)

- билиш, англаш, қўллаш, тахлиллаш, синтезлаш, баҳолаш.

Бу мисолда 3 та калит сўз келтирилади улар ўз навбатида тегишли ўқув элементларини қамраб олиши ўқувчилар томонидан аниқланади. Ҳар бир ўқув элементига оид тушунчалар мазмунан кетма-кетлик сақланган ҳолда ватман қоғозга ёзилади ва фикрлар ёйилмаси чизмаси яратилади.

Синквейн (ахборотни йиғиш) усули

Методни қўллаш жараёнида ўқувчилардаги тарқоқ ахборотли жараёнлар аста секин босқича-босқич йўналтирилган жараёнга айлантириб борилади. Яъни ўрганилган билимларни мавзунинг ўрганиш давомида ўрганилди. Муайян воқелик тўғрисида яқдил фикрга келинади. Бунинг учун ўқувчиларда беш имконият мавжуд бўлади яъни синквейн бешқатордан

иборат ўзига ҳос “оқшеър” (қофиясиз) бўлиб, ўрганилаётган мавзуга оид тушунчалар (ҳодисса, жараён, воқеа) қатъиян кетма-кетликда ёзиб чиқилади. Синквейн орқали ўқувчилар ўз фикрларини тўплаш ихчам ифодалаш мулоҳазаларни синтезлаш ва мавзу бўйича тўғри хулосаларни такомиллаштиришга ўрганишади.

Синквейн тузиш тартиби:

1. Биринчи қаторда мавзуга оид бош ғоя (таянч тушунча) бир сўз (от) билан қайд этилади.

2. Иккинчи қаторда бош ғоя икки сифат билан ифодаланади.

3. Учинчи қаторда мавзуга оид тушунчалар уч сўз билан баён қилинади.

4. Тўртинчи қаторда мавзуга оид фикр (назария, факт)лар тўртта сўздан иборат бўлиши лозим.

5. Сунгги қаторга мавзу моҳиятини ойдинлаштирадиган (ёки маъно жихатидан яқин бўладиган) битта сўз ёзилади бу кетма-кетликни қуйидаги чизиқлар бўйича лойиҳалаш мумкин.

1. _____ топшириқ

2. _____

3. _____

4. _____

б. _____ натижа

Одатда синквейн мавзу бўйича бирор муаммоли вазиятли ечиш ёки алоҳида ўқув элементларини мукаммаллаштиришда талаба тафаккурини чархлаш учун тузилади агар биринчи қатордаги мавзу сўз туркуми – от орқали ифодаланса, иккинчи қаторда топшириқнинг муҳим ҳоссаларни белгиловчи бир жуфт сифатни ўқувчи ўйлаши кўп вариантли жавоблардан энг мақулини олиши лозим.

Ақлий ҳужум усули

Дарс жараёнда “Ақлий ҳужумдан” мақсадли фойдаланиш ижодий андозасиз тафаккурлашни ривожлантириш манбаи ҳисобланади. Ақлий ҳужумни уюштириш содда бўлиб, ундан таълим мазмунини ўзгартириш жараёнида, ишлаб чиқариш муаммоларини ечимини топишда ҳам фойдаланиш мумкин. Дастлаб гуруҳ йиғилиб, улар олдига муаммо қўйилади. Бу муаммо ечими тўғрисида иштирокчилар ўз фикрларини билдиришади бу босқичда ҳеч кимнинг ўзгалар ғоясига ҳужум қилиши ёки баҳолашга ҳаққи йўқ. Демак, ақлий ҳужумда қисқа вақтда ўнлаб ғояларнинг юзага чиқиш имкониятлари мавжуд бўлади. Аслида ғоялар сони мақсад эмас, улар муаммо ечисми учунгина асос бўлади. Бу методлар шартларидан бири қатнашувчиларнинг ҳар бири ташқи таъсирсиз фаол иштирокчи бўлиши керак.

Шундай қилиб, ақлий ҳужум қоидаларини қуйидагича белгилаш мумкин:

- олға сурилган ғоялар баҳоланмайди ва танқид остига олинмайди;
- иш сифатга эмас, сонга қаратилади, ғоялар қанча кўп бўлса, шунча яхши;

- исталган ғояни мумкин қадармукамаллаштириш ва ривожлантириш мумкин;
- муаммо ечимидан ғоялар ҳам қўллаб-қувватланади;
- барча ғояларнинг асосий мавзулари (фаразлари) ёзиб олинади;
- “ҳужум” вақти аниқланади ва унга риоя қилиниши шарт;
- саволларга қисқача (асосланмаган) жавоблар бериш кўзда тутилади.

Вазифаси. “Ақлий ҳужум” қийин вазиятдан қутулиш чораларини топишга, муаммони чегарасини кенгайтиришга, фикрлар хилма-хиллигига эришишга ва тафаккур доирасини кенгайтиришга имкон беради. Энг асосийси, муаммони ечиш жараёнида ижодий ҳамкорлик кучайиб, гуруҳ (аудитория) янада жипслашади.

Объекти. Қўлланиш мақсадига кўра, бу метод универсал ҳисобланиб, тадқиқотчиликда (янги муаммони ечишга имкон яратади), ўқитиш жараёнида (ўқув материалларини тезкор ўзлаштиришга қаратилади), фикрни мустаҳкамлашда (ўз-ўзини бошқариш асосида фаол фикрлашни шакллантиради) асқотади.

Қўлланиш усули. «Ақлий ҳужум» иштирокчилари муаммо бўйича мулоҳаза-таклифларни билдиришлари мумкин. Айтилган фикрлар ёзиб олинади. Метод самараси фикрлар хилма-хиллиги билан тавсифланади ва улар танқид қилинмайди, қайтадан ифодаланмайди. «Ақлий ҳужум» тугагач, энг яхши таклифлар бирлаштириб, муаммони ечиш учун зарурлари танланади.

«Ажурли арра» усули

«Ажурли арра» методи тезилиш жиҳатидан қуйидагиларни ўз ичига олади:

- 1. Топшириқни бўлиш:** топишириқ ва матнли материаллар бир нечта асосий қисмларга бўлинади.
- 2. Бирламчи гуруҳлар:** гуруҳ аъзолари мавзунини олгач, эксперт ҳисобланади.
- 3. Эксперт гуруҳлари:** мавзуга оид ўқув топшириқлари бўлган талабалар уни муҳокама қилиш, бажариш учун эксперт гуруҳига бирлашади.
- 4. Бирламчи гуруҳлар:** талабалар ўз бирламчи гуруҳларига қайтадилар ва эксперт гуруҳларда ўрганганларини ўқитишади.

«Мунозара» усули

Бу метод ёрдамида ўқувчи-талабаларга маълум мавзу бўйича ахборот етказилади, мунозара учун танланган мавзунини талабалар «штурм» қиладилар, натижада, унга оид маълумотни атрофлича ўрганилади.

Мунозарани ўтказиш методикаси

1. Мунозара олиб боровчи – бошловчи (ўқитувчи) мавзунини танлаб, иштирокчиларни таклиф этади.
2. Бошловчи иштирокчиларга «Ақлий ҳужум» топшириғи қоидаларини тушунтиради:

- «хужум»дан мақсад – муаммо ечимига оид вариантларни кўпроқ таклиф этиш;
- ўз билимингизни умумлаштириб, эътиборни муаммо ечимига қаратиб, фикрлар билдириш. Билдирилган ғоялар умумий фикрга зид бўлса-да, ҳеч бир рад этилмайди;
- бошқа иштирокчилар ғояларини ҳамқўллаб-қувватланг;
- таклиф этилганларни баҳолаш билан кейинроқ шуғулланасиз.

3. Бошловчи котиб тайинлайди ва у айтилган барча ғояларни ёзиб боради. Муҳокама вақтида сўзга чиқувчилар аниқланиб, мунозарада барча иштирокчилар қатнашади, ўз фикрларини ифодалаш имкони берилади. Агар бирор киши томонидан уни ўтказиш қоидалари бузилса, бошловчи уни холисона ҳал қилади. Биринчи босқич янги ғоялар пайдо бўлгунча давом этаверади.

4. Бошловчи иштирокчиларининг танқидий тафаккури «чархланиши» учун қисқача танаффус эълон қилади. Кейин иккинчи босқич бошланади. Иштирокчилар гуруҳларга бўлиниб, биринчи босқичда билдирилган ғоялар мустақамланади. Ғоялар гуруҳ бўйича бирлаштирилиб, улар таҳлил қилинади, натижада ўртага қўйилган муаммонинг ечимига оид бўлган фикрларгина ажратиб олинади.

Бошловчи мунозарага яқун ясайди.

«Ўз ўрнингни топ» усули

Агар аудиторияда муайян мавзу бўйича тортишувлар вужудга келса, мазкур метод ёрдамида муаммо ечими аниқланади. Ундан асосан дарснинг кириш қисмида фойдаланишади, ўтилаётган мавзу турли ёндашувлар мавжудлиги айтилади. Бир томондан. Иккинчидан, ўқувчи-талабалар фикрини баён қилиши, ўзгартиришга имкон туғилади. Ниҳоят, дарс сўнггида ўқитувчи мавзунини ўзлаштириш даражасини баҳолайди.

1. Аудиториянинг қарама-қарши бурчакларига иккита плакат осилади. Уларнинг бирига “розиман”, бошқасига “рози эмасман”, деган сўзлар ёзилади. Плакатларда баъзан мавзуга оид саволлар бўйича қарама-қарши фикрлар ҳам ёзилиши мумкин. Масалан: “анжир гуллайди ва мева тугади” ёки “анжир гулламасдан мева тугади”.

2. Дарсни ташкил этиш қоидалари муҳокама қилинади.

3. Ўқувчи-талабаларга ўрганилаётган муаммо юзасидан ўз фикрларига мос келадиган плакат ёнига бориш таклиф этилади.

4. Ўқувчи-талабалардан ўз қарашларини асослаш сўралади. Бу пайтда бир гуруҳдан иккинчи гуруҳга ўтиш руҳсат этилади ва шу тариқа ўқувчи-талабаларининг ҳаммаси жалб этилади.

5. Муаммо бўйича фикрлар билдирилгач, ўқувчи-талабалар ичида мунозара давомида ўз нуқтаи назарини ўзгартиришлари ёки бошқа гуруҳга ўтишлари мумкин. Бундай ҳолларда бунинг сабабини асослашлари керак.

6. Иштирокчилардан оппонентлари ичида муаммо юзасидан энг ишончли фикр айтган талабаларни аниқланади.

“Кичик гуруҳларда ишлаш”

Кичик гуруҳларда ишлаш ўқувчи-талабанинг фаоллигини оширади, ҳар бири учун мунозарада қатнашиш ҳуқуқини беради, бир-биридан ўрганиш имкони туғилади, бошқалар фикрини қадрлашга ўргатади.

Қўллаш усули

1. Фаолиятни танлаш. Мавзуга оид муаммо шундай танланадики, натижада ўқувчи-талабалар уни ўрганиш (бажариш) учун ижодий фаолият кўрсатишлари зарур бўлади ва вазифалар белгилаб олинади.

2. Зарурий асос яратиш. Ўқувчи-талабалар кичик гуруҳда қатнашишлари учун танланган фаолият бўйича етарли билим, кўникмага эга бўлишлари керак.

3. Гуруҳни шакллантириш. Одатда, ҳар бир гуруҳда 3-5 талаба бўлади (баъзан, кам ёки кўп бўлиши мумкин). Агар гуруҳда ишлаш маълум ёзма хужжат тайёрлашни талаб этса, 2-3 кишилиқ гуруҳ тузилгани маъқул. Гуруҳ таркиби масаланинг муҳимлиги, аудиториядаги ўқувчи талабалар сони, уларнинг бир-бири билан ўзаро ҳаракатига боғлиқ ҳолда ўзгаради. Энг яхшиси, “тетроген” гуруҳ ташкил этишдир. (жинси, ўзлаштириш даражаси ва бошқа белгилар асосида). гуруҳда ишлаш талабалар ўртасида вазифаларни аниқ тақсимлашга асосланади. (Мисол учун, бир ўқувчи-талаба мунозарани бошқаради, иккинчиси ёзиб боради, учинчиси спикер (сардор) ролини ўтайди ва ҳоказо). Аудиторияни гуруҳларга ажратиш, таклиф ёки ҳисоб бўйича амалга оширилади.

4. Аниқ йўл-йўриқлар кўрсатиш. Талабаларга фаолиятни бажариш учун ихчам тарзда аниқ тушунтириш берилади. Ўқитувчи гуруҳларнинг ишлаш тезлиги турлича бўлишини инобатга олган ҳолда вақт чегарасини айтади. Гуруҳлар керакли материал ва ахборот билан таъминланади. Талабалар иш бошлашлари учун вазифаларини тушуниб етганлиги текширилади.

5. Қўллаб қувватлаш ва йўналтириш. Ўқувчи гуруҳлар тўғри ишлаётганлигини қайд этади, уларга зарурат туғилса ёрдам беради, гуруҳларга тазйиқ ўтказилмайди.

6. Муҳокама қилиш ва баҳолаш. Гуруҳларда иш якунлангач, унинг натижалари бўйича ахборот берилади. Бунинг учун ҳар бир гуруҳ ўз сардорини белгилайди. Зарурат туғилса, фаолият натижалари бўйича фикрларни ўқитувчи ёзиб боради. Муҳими, гуруҳ ечимининг асосланишини аниқлаштириб олишдир. Агар вақт етарли бўлса, муайян фикрни асослашда гуруҳлар бир-бирига савол беришлари мумкин, унинг натижалари ўқитувчи томонидан баҳоланади. Бунда фаолиятни тўғри ва аниқ бажариш, вақт сарфи асосий мезон ҳисобланади.

“Меню” усули

Якка тартибда ёк кичик гуруҳлар билан ишлашни хоҳлаган ўқитувчига “Меню” методидан фойдаланиш тавсия этилади. Бунда кичик гуруҳ (талаб)га аниқ топшириқ берилади. Мисол учун, “Миллий мафкуранинг асосий ғоялари” ўқитувчи ҳар бир гуруҳ учун алоҳида топшириқ тайёрлайди:

1. Ватан равнақи
2. Юрт тинчлиги
3. Халқ фаровонлиги
4. Комил инсон
5. Ижтимоий ҳамкорлик
6. Миллатлараро тотувлик
7. Динлараро бағрикенглик

Ҳар бир гуруҳ топшириқ олади ва 3 минут давомида муҳокама қилишади, сўнгра гуруҳ вакили ўқитувчи столига келиб, тайёр “Меню”ни олиб қайтади. Бу узун қирқилган қоғоз – “тиллар” бўлиб, уларда хилма-хил ҳуқуқ асослари баён қилинган. Гуруҳ вакили “тиллар”дан бирини танлаб олади ва ўз гуруҳига қайтади. Бошқа ўқувчи-талаба ҳам шу ишни бажаради ва зарурий материаллар йиғилгунча бу ҳолат давом этади. 10 минут давомида топшириқ муҳокама қилинади ва расмийлаштирилади. Бу метода жавоблар оғзаки бўлиши мукин. Бошқа гуруҳ вакиллари саволлар беришади, ўқитувчи эса гуруҳ ишларини, сардор фаолиятини баҳолаб боради.

“Дебатлар” усули

“Дебатлар” асосида дарсни ташкил этишдан асосий мақсад муаммо ечимини топишда талаба ўз ёндашувининг тўғрилигига ўзгаларни ишонтиришдир. Ўз фикрларини аниқ ва лўнда баён этиш, бунинг учун тўғри далил ва хулоса топиш кўникмасини шакллантиришда “дебатлар” самарали метод ҳисобланади.

Методик тавсиялар:

“Дебатлар” мавзуни резолюция шаклида ифодалаши керак. Маълумки, резолюция ҳар доим мавжуд ҳолатни ўзгартиришни талаб этади. Мисол учун, “Қабул қилинган: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ўлим жазосини бекор қилди”.

Машғулотга маҳаллий мутахассислардан (олим, врач, муҳандис, ижтимоий арбоб ва бошқа) бири таклиф этилади. Дебатда талабалар икки гуруҳга ажратилади: резолюцияни қўллаб-қувватловчилар ва уларга қарши чиқарувчилар. Гуруҳ сардори регламентга риоя қилиш кузатувчи-ёрдамчи тайинлайди.

“Конструктив аргументлар” 3-5 ҳолатга асосланган; мантикий ифодаланган ва дилилий материаллар билан мустаҳкамланган аргументлар тайёрлаш учун талабаларга етарлича вақт берилади. Уларга муаммонинг моҳиятини англаш ва ўз фикрларини мустаҳкамлаш учун мантикий аргументлар тайёрлашда ўқитувчи ёрдам бериши керак. Шу билан бирга, талабалар қарши томон билдиражак фикрларни тахмин қилишлари ва олдиндан уни инкор этишга ҳам тайёргарлик кўришлари лозим.

Талабаларни шундай далил-исбот топиш кўникмасига ўргатиш керакки, билдирилган фикрни қарши томоннинг муҳокама қилишига ўрин қолмасин. Шундагина талабалар тенгдошларининг қарашларини ҳурмат қилишга ёки ўз билими аудиториядошининг билими олдида кам эканлигини

тан олишга ўрганади, энг асосийси, уларда эркин фикр юритиш кўникмалари шаклланади.

“Танқидий фикрлаш” усули

Вазифаси. Демократик жамиятда ҳар бир фуқаро ўз муаммосини оқилона ечиш қобилиятига эга бўлиши керак. Шу боисдан ўқувчи-талабаларни баҳс-тортишув орқали масаланинг ечимини топишга кўпроқ жалб этиш лозим.

Саволларни ечишда ўқувчи-талабаларда тинглаш, мулоқот олиб бориш, турли фикрларни таққослаш, ўзгалар фикрига бефарқ қарамаслик каби одатлар шакллана боради, масалани ечиш ва ҳукм чиқариш, аналитик фикрлаш қобилияти ривожланади, мунозара юритиш, ечимларни тўғри топиш малакалари ўзлаштирилади.

Ўтказиш усули. Мунозарали саволларни таҳлил қилиш ва холисона фикр юритиш кўникмаларини ривожлантириш учун методлар мавжуд. Мавжуд воқеликни танқидий фикрлаш асосида баҳолаш қуйидаги босқичлардан иборат бўлиши мумкин:

1. Ўқувчи-талабанинг ўз фикрини эркин ифодалаши.

Ўқувчи-талабага айтилган муаммо бўйича ўз ўрнини аниқлаб олиши учун имкон берилади. Масалан, Тошкентда 16 февраль воқеалари нима учун содир бўлганлиги тўғрисида ўқувчи-талабадан жавоб олиш учун қатор саволлар билан мурожаат қилиш мумкин: Сенинг фикрининг қандай? Бу ҳақда сен қандай фикрдасан? ва бошқа.

2. Ўз фикрини ойдинлаштириш.

Ўқувчи-талабанинг фикрини янада аниқлаштириш мақсадида унга қўшимча тарзда қуйидаги саволлар берилади: Бу билан нима демоқчисан? Ўз фикрининг тушунтира оласанми? Бу нима дегани?

3. Ўқувчи-талабалар фикрларини асосланганлигини текшириш.

Бунда қуйидаги саволлар берилиши мумкин: Нима учун сен айнан шундай деб ўйлайсан? Сенинг мавқеингни тасдиқловчи қандай асослар бор? Нима учун сенда шундай фикр туғилди? Ўз фикрининг қандай исботлайсан?

4. Ўзгалар фикрини ўрганиш.

Инсон ўз фикрининг ожизлигини ҳар доим ҳам тан олавермайди. Шунингдек, суҳбатдошининг фикрига ҳурмат-эҳтиром билан ҳам қарайвермайди. Бу ҳолатни кўпроқ ўсмирларда кузатиш мумкин. Баъзан муаммолар ечимини топишда ўзгалар фикрини тинглаш кўникмаси жуда асқотади. Бу кўникмани талабаларда шакллантириш учун қуйидаги саволлар билан мурожаат қилинг: Ўз фикрингизга муқобил бўлган ҳолатни айта оласизми? Бу ҳақда бошқалар нима дейди? Танқидга учрашингиз мумкин?

5. Ўз ва ўзгалар фикрини таҳлил этиш.

Ўқувчи-талаба ўз фикри билан ўзгалар фикрини ўзаро таққослаш, илмий асосланган ҳолатни аниқлаш учун фикрлар қарама-қаршилигини таҳлил этиши керак. Шунда қуйидаги саволлар асқотиш мумкин: ўз фикринг қандай? Қарши томоннинг далил-исботи нима учун тўғри ёки нотўғри? Қандай фикрлар сени қаноатлантиради?

Таҳлил қилинаётган муаммо бўйича турли фикрларнинг мантикий натижаларини ўрганиш учун саволлар: Агар сизнинг ғоянгиз қабул қилинса, нима рўй бериши мумкин? У жамиятга қандай таъсир кўрсатади? Фойда берадими?

6. Муаммо натижасини қабул қилиш.

Бу “танқидий фикрлаш” усулининг сўнгги босқичи ҳисобланиб, талабалар фикрлари қайтадан баҳоланади ва мутаносиблик аниқланади. Бунинг учун: Қайси натижа энг қулай ва ишончли? Кимнинг чиқиши мақсадга мувофиқ бўлди? Сиз баҳсга қандай нуқта қўйган бўлардингиз? каби саволлар асқотиши мумкин.

Нейро лингвистин дастурлаш технологияси

Ҳали таълим тизимида кенг оммалашмаган янги замонавий технология турларидан бири Нейро-лингвистик дастурлашдир (НЛД). Нейро-лингвистик дастурлаш тил ва унинг таърифини ишлаш билан туғилланувчи инсоннинг субъектив тажрибаси тизимини ўрганадиган билим соҳасидир. Бунда тажрибани моделлаштириш воситалари ва механизми очиб берилади. НЛД нинг энг биринчи номланиш “Метазнание” деб аталган эди, яъни бизнинг билим ва тажрибалримиз қандай ва нимадан ташкил тонганлигини ўрганувчи фан ҳисобланади.

НЛД номланишини “нейро” қисми инсон тажрибасини таърифлаш учун ахборотни сақлаш, қайта ишлаш ва узатишга жавоб берадиган “мия тилини”, яъни нейрологик жараёни билиши лозимлигини кўрсатади.

“Лингвистик” сўзининг мазмуни коммуникацион жараёни ташкил этишда фикрлаш ва хулқ-атвор механизмлари муҳим томонларини тасвирлашда тилнинг муҳим аҳамиятини алоҳида таъкидлашга хизмат қилади. Дастурлаш фикрлаш ва хулқ-атвор тизимлигини аниқлаб беради. “Дастур” грекча сўздан олинган бўлиб “Муайян натижа олишга йўналтирилган аниқ ва изчил қадам” маъносини беради. НЛД билимнинг илмий соҳаси ёки санъат сифатида ва маънавий камолотни белгилашга амалий қурол ва технология сифатида тасаввур қилиш лозим. Ақл, руҳ ва тана бирлиги концепциясидан келиб чиқиб инсоннинг билиш жараёни тажрибаси сифатида қўллаш мумкин.

НЛД-шахсий маҳорат ҳалқидаги фан ва саънатдир. Шунинг учун саънатни, унга ҳар бир инсон ўз шахсий ҳиссасини қўшиши мумкин. Шунинг учун фанки ҳар қандай соҳа бўйича муҳим натижалар олиш мумкин. Узигмунт Флейд таълимоти бўйича психотрапияда кенг қўлланилмоқда. Таълим а ўқитишда уни муваффақиятли қўллаш яхши натижа бериши мумкин.

Манипуляция (инсон онгини ўзига сездирмай бошқариш)

Жамиятнинг ўз эртаси ва келажагига ишонч ўз-ўзидан ҳосил бўлмайти. Бунинг замирида миллат бахт саодати йўлида, демак ҳар бир фуқаро манфаатидан келиб чиқувчи махсус фаолият-мафкуравий тарбия ётади. Мафкуравий тарбия деганда гап, “кишилар дунёқарашини бошқариш ҳақида

эмас, балки одамларнинг тафаккурини бойитиш, уни янги маъно ва мазмун билан тўлдириш”ни ҳам англатади.

Мафкуравий тортишувларда таҳдид солувчи ҳам, ўзини ҳимоя қилувчи ҳам ғояни оммалаштириш услубларидан фойдаланади. Бу мафкуравий тарбия услубларидир. Демак, файси томоннинг энгишини пировард натижада илмга асосланган тарғибот ва ташиқот ҳал қилади. Шу тариқа мафкуралар тортишуи-тарғибот ва ташвиқотлар тортишувига айланади, дейиш мумкин. Шу сабабли “Миллий истиқлол мфкураси том маънодаги миллий мафкурага айланиш учун қатор талабаларга жавоб бериши зарур. Ана шундай талабалардан бири ҳар фандай ёзув ғояга қарши жавоб бера олишдир”¹¹

Ҳозир фан ва технологиялар равнақи даврида бошқа кашаларнинг онги ва қалбига яширин, ғараз мақсад билан таъсир кўрсатишни ифодалашда манипуляция (manus-қўл), сўзи, яъни объект устидан бирор мақсадда иш олиб бориш маъносида ишлатилмоқда. Бунда чаққонлик, маҳорат талаб қилиниши кўзда тутилади. Шу сабабли “манипуляция”ни кўчма маънода “одамлар билан объект сифатида муносабатга киришиш” деб ҳам тушуниш мумкин. 1969 йил Нью Йоркда чоп қилинган “Замонавий социология луғати”да бу ҳақда “бошқаларга билдирмасдан, асл мақсадни яширин тутган ҳолда бошқалар устидан ҳукмронлик қилиб, ўзи истаган хулқ-атвори шакллантириш” дейилади.

Биз учун муҳим жиҳати шундаки, ушбу вазиятда шахс ва унинг мафкуравий иммунитетига таъсир кўрсатиш жараёни манипуляция тушунчасида акс этади. Чунки, масалан, “давлатчи”нинг таъсири биринчидан шахсга нисбатан зўрлик, куч ишлатилмайди, балки маънавий, психологик хусусиятга эга; иккинчидан, бу таъсирда асл мақсад яширин қолади. Шунинг учун ҳам “ислом дини ниқобида” дган ибора ишлатилади; учинчидан, ғоявий манипуляция, зимдан таъсир кўрсатувчидан маҳорат ва билимни талаб қилади. Шундай экан, ғоявий манипуляцияни мафкуравий кураш, ёт мафкуралар томонидан қўлланилаётган таъсир технологиясининг таркибий қисми, деб аташ мумкин. Яъни манипуляция одамни у ёки бу ишни қилишга эмас, (тарғибот ва ташвиқотдан фарқли ўлароқ), балки шу ишни қилишга хоҳиш, истак уйғотишга хизмат қилади.

Бунда, яъни ғоявий манипуляцияда қандай жараёнлар кечади? Аввало ғоявий манипулятор (даъватчи)нинг мақсади-унга ўз тасаввурларини ўзгартиришга олиб келувчи белги, билимлар бера бошлайди. Натижада объект (шахс)нинг дунё, дин, ҳаёт, яшашдан мақсад каби тасаввурлари, қадриятлар тизимида даъватчи-манипулятор кутаётган тартиб пайдо бўлади ва етакчилик қила бошлайди. Бу эса шахснинг хулқ-аторига таъсир кўрсатади, шахс ўз характеридаги ўзгаришларни сезмайди ва “мен тўғри йўл тутаяпман, чунки...”, деган асосга эга бўлиб қолади.¹

¹¹ Миллий истиқлол ғояси асосий тушунча ва тамойиллар. Т.; “Ўзбекистон”, 2000, 80 б. 45-46 б.б.

¹ Кара-Мурза, С.Г. Краткий курс манипуляции сознанием. (Серия: Тропы практического разума.) –М: Алгоритм, 2002-288 с. с 15.

Шу ўринда Президент Ислон Каримовнинг “80-йилларнинг охирида мамлакатимизда ўзини “дўст”, “диндош”, миллатдош қилиб кўрсатиб, гўё ислом динининг софлиги учун курашга “даъват” этувчи айрим кимсалар кириб келди... Жуда “чиройли даъват”лар билан чиқиб, айрим ёшларни ўзига маҳлиё қилишга эришди ҳам... улар дин инқоби стида ҳаракат қилаётган халқаро террорчилик ҳаракатининг бир тўдаси экани ошқора бўлди...”, деган фикрларини эшлаш ўринлидир. Бу ўғитлар бизни нафақат огоҳликка, балки мафкуравий кураш майдонида сезгирликка, курашчанликка чорлайди. Бу курашда бизга ота боболармизнинг синовдан ўтган ҳикматлари ҳам қўл келади.

Назорат саволлари

1. “Бир соатлик дарс – янги бир асар” деган мулоҳаза нечоғли ўринли? Уни Сиз қандай изоҳлаган бўлар эдингиз?
2. Ноанъанавий дарслар учун қўйиладиган асосий талаблар нималардан иборат деб ўйлайсиз?
3. “Тингловчи(талаба, талаба)лар билан ўзаро ҳамкорликни таъминлашга имкон берадиган шакл ва усуллар” деганда нималар назарда тутилади? Уларнинг ёнига яна нималарни қўшиш мумкин?
4. Юқорида келтирилган усулларни қўллаш дарс самарадорлигига қандай таъси р кўрсатади?
5. Нейролингвистин дастурлаш технологиясининг моҳияти нимада?

Тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Т.: Молия, 2003. –192 б.
2. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). –Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. –180 б.
3. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). –Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2009. – 160 б.
4. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари – Т.: 2006. – 163 б.
5. Замонавий дарс. / Масъул муҳаррир Ш. Шомансуров – Т.: А. Авлоний номидаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказий институти, 2007. –120 бет.
6. Сайидахмедов Н. Дидактик жараён лойиҳасининг интерфаол методлари. –Т.: Университет, 2005.
7. Миллий ғоя:асосий тушунча ва тамойиллар (қўлланма). – Т.: Янги аср авлоди, 2001 йил.
8. Мустақиллик мафкуриси ва Ўзбекистонда демократик жамият куришнинг иқтисодий, ижтимоий ва маънавий негизлари. -Т.: Университет,2001.

9. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Т.: Молия, 2003. – 192 б.
10. Мамашокиров С. ва бошқалар. Ўзбекистонда янги жамият қурилишининг ғоявий-мафкуравий масалалари. (Ўқув-услугий қўлланма). – Т.: 2004
11. Миллий ғоя:асосий тушунча ва тамойиллар.(дарслик) –Т.: Академия, 2005 йил.
12. Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. Назаров Қ. таҳрири остида. –Т.: Академия нашриёти. 2007.
13. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. Назаров Қ. таҳрири остида. -Т.: Маънавият, 2009.
14. Холиқов И., Лафасов М., Рустамов М., Машарипова Г., Жуманиёзов Х., Рустамова Ф. Миллий ғоя фанидан семинар машғулоти ўтказиш методикаси. — Т.: “EXTREMUM PRESS”, 2011 йил.
15. Миллий истиқлол ғояси асосий тушунча ва тамойиллар. Т., “Ўзбекистон”, 2000, 80 б. 45-46 б.б.
16. Кара-Мурза, С.Г. Краткий курс манипуляции сознанием. (Серия: Тропы практического разума.) –М: Алгоритм, 2002-288 с. с 15
17. М.Қаршибоев, С.Нишонова, О.Мусурмонова, Р.Қўчқоров. “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари”, 7-синф. Тошкент., “Маънавият” 2011.
18. Р.Қўчқоров, С.Нишонова, О.Мусурмонова, М.Қаршибоев. “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари”, 8-синф. Тошкент., “Маънавият” 2011.
19. О. Мусурмонова, Муртазо Қаршибоев, Раҳмон Қўчқоров. “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари”, 9-синф. Тошкент., “Маънавият” 2011.

Электрон таълим ресурслари

1. www.ziyonet.uz
2. [Infocom.uz](http://infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
3. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
4. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
5. www.tdpu.uz.

6-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА УЗВИЙЛИК ВА УЗЛУКСИЗЛИК

Режа:

1. Мактаб таълими. Ундаги асосий мавзу ва материаллар танлови ҳамда талабаларнинг интеллектуал-ақлий ривожланиш имкониятлари.
2. АЛ ва КХҚдаги миллий ғоя ва маънавият асослари фанларининг хусусиятлари. Олий таълимда миллий ғоя ва маънавият асослари фанларини ўқитиш таҳлили.
3. Қўшимча адабиётлар билан ишлаш методикаси.
4. Олий таълим тизимида миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими соҳасидаги кадрларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар

Таянч тушунчалар: таълим тизими, умумий ўрта таълим мактаблари, академик лицей, касб-ҳунар таълими ҳамда олий таълимдаги адабий таълим хусусиятлари, ДТС, билим, кўникма, малака, компетенция.

Муҳтарам Президентимиз И.А.Каримов айтганларидек: “Буюк маънавиятимизни тиклаш ва янада юксалтириш, миллий таълим- тарбия тизимини такомиллаштириш, унинг миллий заминини мустаҳкамлаш, замон талаблари билан уйғунлаштириш асосида жаҳон андозалари ва кўникмалари даражасига чиқариш мақсадига катта аҳамият бериб келинмоқда”¹².

Бунинг исботи сифатида “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” ҳамда “Таълим тўғрисида”ги Қонунларни эслаш мумкин. Таълим-тарбия тизимининг барча бўғинлари мана шу Қонун талабларини амалга ошириш учун астойдил ҳаракат қилаётганлиги барчага яхши маълум. Бу борада бирмунча ютуқлар қўлга киритилганлиги, дастлабки босқич талабларининг деярли тўла бажарилганлигини қайд этиб ўтиш лозим.

Таълим-тарбиянинг ҳар бир алоҳида босқичи ўз навбатида миллий ғояларнинг ёшлар қалби ва онгига сингдиришнинг ўзига хос омилларини назарда тутди.

Мактабгача таълим

Мактабгача таълим муассасаларида

Болаларда Ватан, унинг рамзлари ҳақида тасаввурлар ҳосил қилиш. Миллий ғояни кўргазмалар воситалар билан сингдириш.

- ўйин машғулотлар орқали;
- эртақ ва ривоятлар ҳикоя қилиш;
- суҳбат;
- сахналаштириш, ролли ўйинлар;
- сайр ва саёҳатлар давомида Ватан туйғусини кучайтириш.

¹² Баркамол авлод –Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Президент Ислам Каримовнинг IX сессияда сўзлаган нутқи. 1997 йил 29 август. Тошкент. Шарқ. 1997. 5-бет.

Мактабгача ёшдаги болаларда миллий ғоя ва мафкурага доир кўникма ва малакаларни шакллантиришнинг амалий йўналишлари қуйидагилардан иборат бўлмоғи лозим:

- мустақил фикрлаш;
- фикрини равшан ифодалай олиш;
- виждонлилик, ростгўйлик;
- меҳнатсеварлик;
- бурчни ҳис ва идрок қилиш;
- ўз-ўзини англаш;
- масъулиятлилик;
- жамоавийлик.

Кичкинтойларни мактаб таълимига тайёрлашда қуйидагиларга эътибор қаратиш зарур:

- ўқиш, ўрганишга ҳавас уйғотиш;
- табиатни асраб-авайлашга ўргатиш;
- китобхонликка қизиқтириш;
- озодалик ва саломатлик одоби;
- одоб кўникмаларини пайдо қилиш;
- ўз ҳатти-ҳаракати учун масъулиятни тарбиялаш.

Шунингдек, болаларга миллий ғоя ва мафкурани сингдиришда қуйидаги масалаларга алоҳида аҳамият бериш керак:

1. Миллатимизга хос урф-одат, анъаналар, инсоний фазилатларни эгаллашга кўмаклашиш.

2. «Ўзбекистон – менинг Ватаним» мавзуида турли тадбирлар ўтказиш, унда Ватан – вилоятлар, туманлар, шаҳар ва маҳаллалар бирлиги эканлигини англашиш.

3. Она тилимизга эътиборни оширишга доир суҳбатлар, мушоира ва баҳслар ўтказиш.

4. Ватан табиати ва ундаги барча нарсаларни севиш, ардоқлашни ўргатиш.

5. Атроф-муҳитга онгли, огоҳ ва зийрак муносабатда бўлиш маданиятини таркиб топтириш.

6. Гўзалликни ҳис этиш, ундан завқланишни тарбиялаш.

7. Она-ватан ҳақидаги шеър ва қўшиқларни ёд олиш, қуйлашга ўргатиш.

8. Халқ оғзаки ижодида Ватан ҳақидаги мавзуларни ўқиш ва ўрганиш.

Умумий ўрта таълим “Одобнома” (1-4-синф)

- мактабгача ёшда ўрганган билим ва малакаларни такомиллаштириш;
- миллат ва элатлар, уларнинг бой урф-одатлари, анъаналарини ўрганиш, уларга ҳурмат билан муносабатда бўлиш;
- дин ҳақидаги дастлабки тушунчаларни шакллантириш;
- мулоқот маданиятини тарбиялаш;
- тўғрилиқ, меҳнатсеварлик малакаларини ўзлаштириш;

- инсоний фазилатлар: виждон, ҳалоллик, исроф, увол, ватанпарварлик, ботирлик, ростгўйлик, меҳнатсеварлик, савоб сўзларининг луғавий маъносини билиш ва уларга амал қилиш;

- миллий ғоя ва тушунчаларни сингдиришда халқ оғзаки ижоди намуналаридан фойдаланиш;

- одоб ва ахлоққа доир кўникмаларни сингдиришда педагогик технология тамойилларига таяниш;

- нима яхши-ю, нима ёмон эканини фарқлашга, эзгу ишлар қилишга ўргатиш;

- тарихимиз ва бой маданиятимизга оид лавҳаларни намоёниш этиш;

- юрт тинчлиги, ободлиги, халқ осойишталиги ҳақида суҳбатлар ва бу жараёнларда ҳар бир талабанинг бурчлари ҳақида тушунчалар бериш;

- ҳақгўй ва адолатли бўлишга интилишни кучайтириш;

- оила ва унинг шаънини сақлаш учун қайғуриш туйғусини тарбиялаш;

- билим, китобни қадрлашга ўргатиш;

- кўни-кўшни, қариндош-уруғларга, устоз-мураббийларга ҳурмат ва илтифот кўрсатишга ўргатиш;

- Миллий байрамлар, улуғ аждодларимиз таваллуд кунларини нишонлаш тадбирларида фаол иштирок этишни ташкил этиш.

“Ватан туйғуси” (5-6 -синф)

Талабаларнинг миллий ғоя бўйича “Одобнома” фани доирасида ўзлаштирган тушунчалари 5-6-синфларда ўқитиладиган “Ватан туйғуси” фанини ўқиш жараёнида ривожлантирилади.

“Ватан туйғуси” фани “Одобнома” фани мазмунини такрорламасдан, ундаги назарий ва амалий билимлар мажмуини реал ҳаётдаги мисоллар билан бойитиб, чуқурроқ ўргатишга қаратилмоғи зарур.

“Ватан туйғуси” талабалар онгида “Ватан”, “Ўзбекистон - ягона Ватан” каби тушунчаларни шакллантириш билан бошланади. Ўзбекистон халқи, Ўзбекистон халқининг миллий таркиби, Давлат рамзлари каби тушунчалар мантиқий кетма-кетликда, узвийликда баён этилади. “Биз буюк тарих эгасимиз”, “Биз буюк маънавият эгасимиз” мавзуларини баён этишни “Ватан тарихидан ҳикоялар”, “Адабиёт” каби фанлар билан мувофиқлаштириш зарур.

Ватанга муҳаббатни шакллантиришга доир мавзуларни ўтишда талабаларнинг ёш, физиологик-психологик хусусиятларини эътиборга олган ҳолда уларда аждодлар меросидан ғурурланиш, фахрланиш ҳиссиётини уйғотадиган усул, воситалардан, анимацияли электрон дарслик, қўлланмалар, миллий кадриятларимиз акс эттирилган фильмлар, бадиий асарлардан фойдаланиш керак.

Фан мазмунини баён этишда мавзулараро узвийлик, фанлараро интеграция, мантиқий кетма-кетлик тамойилларига риоя этиш лозим.

Талабаларга бериладиган билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш оддийдан мураккабга тамойилига асосланади.

Шу мақсаддан келиб чиққан ҳолда “Ватан туйғуси” фани мазмуни орқали талабалар куйидаги билим, кўникма ва малакаларни эгаллайдилар.

5-синфда:

- туғилиб ўсган макон – маҳалла, қишлоқ, Ватан моҳиятини англаш;
- халқ оғзаки ижоди акс этган асарлар, ривоят, афсона ва ҳикматлар асосида аждодларимизнинг ватанпарварлик хислатларини англаб етиш ва уларга ҳурмат туйғусини шакллантириш;
- миллий ва умумбашарий қадриятлар тушунчаларининг асосий мазмун ва маъносини билиши;
- ёзма маънавий-маърифий меросимиз ҳақида илк тушунчаларга эгалик;
- хорижий мамлакатлар тараққиёти тажрибасидан хабардор бўлиши;
- “Темурийлар давлати” – миллий давлатчилигимиз тарихининг энг ёрқин саҳифаларидан бири эканини билиши;
- маърифатпарвар жадиждлар ҳақида тушунчага эга бўлиши, уларнинг асосий мақсад ва вазифаларини таҳлил эта билиш;
- тарихни билиш – ўзликни англаш гарови эканини англаши;
- миллат ва халқнинг шаклланишида Ватан туйғуси асосий омил эканини шарҳлай олиши.

6-синфда:

- Ватан, маҳалла, қишлоқ, диёр, юрт, ўлка, мамлакат, республика сўзларининг маъносини шарҳлай билиши;
- ўзи туғилиб ўсган шаҳар ёки қишлоқ ҳақидаги маълумотларни билиши;
- Ватаннинг улуғлиги, уни эъзозлаш кераклигини англаб етиши;
- Ватанга хиёнат қилиш энг катта гуноҳ ҳисобланишини билиши;
- Ватан, она-юрт ҳақидаги ҳикматли сўзлар, нақл-мақолларни ишлатиш ва шарҳлай олиши;
- Ватан туйғуси, миллий ғурур, миллий ифтихор тушунчалари мазмун ва моҳиятини англаб етши;
- Мустақиллик, давлат ҳақида тушунчага эга бўлиши;
- Ватан ва оила олдидаги фарзандлик бурчини билиши;
- давлат рамзи ва тимсолларининг мазмун-моҳиятини тушуниши;
- ўз ҳуқуқ ва бурчларини билиши.

“Миллий ғоя ва маънавият асослари”

(7-9-синфлар)

Талаба-ёшларнинг миллий ғояга доир “Одобнома”, “Ватан туйғуси” фанларидан олган билимлари 7-9-синфларда ўқитиладиган “Миллий ғоя ва маънавият асослари” фанини ўқитиш жараёнида бойитиб борилади.

“Миллий ғоя ва маънавият асослари” фанининг вазифалари жумласига ижтимоий ҳаётда юз бераётган турли хил диний экстремистик, халқаро терроризм, информацион хуружлар, тажовузкорлик ҳаракатларига қарши талабаларни ғоявий тарбиялаш, воқеа-ҳодисалар моҳиятини тўғри талқин эта олиш, соғлом эътиқод ва дунёқарашларини таркиб топтириш, зарарли

ғояларга қарши курашиш кўникма ва малакасини, мафкуравий иммунитетни шакллантириш ҳам киради.

Мазкур фаннинг “Миллий ғоя” бўлими бўйича талабалар онгига сингдириладиган миллий ғоя, мафкура, ғояларнинг турлари, диний экстремизм, ақидапарастлик, ўзбек модели, жамиятни ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари каби масалалар талабаларга тушунарли тилда содда, тарихий ва ҳаётий мисоллар орқали мавзулараро узвийликка риоя қилинган ҳолда изчил етказилиши лозим.

“Маънавият асослари” бўлими маънавий-маданий, одоб-ахлоқ меъёрлари, инсонийлик фазилатлари, жамоанинг тарбиявий таъсири, ёшларнинг ўз кучи, билим салоҳияти ва келажагига ишонч ҳисларини шакллантиришга хизмат қилади.

7-синфда “Миллий ғоя ва маънавият асослари” фани истиқлолнинг миллатимиз келажагини таъминлашдаги аҳамияти, миллий ва умуминсоний кадриятлар, фикр, ғояларнинг турлари, мафкура, тараққиёт, мустақиллик, Конституция, маданият, санъат, инсоний фазилатлар ҳақида билим, амалий кўникма ва малакаларни шакллантиришни назарда тутди.

8-синфда талабалар томонидан эгалланган юқоридаги билим, кўникма ва малакалар янада мукамалроқ тушунчалар билан бойитилиб, бунда халқимизнинг кучи ва қудрати бирдамликда ва ҳамжиҳатликда эканини талабалар онгига сингдириш назарда тутилади. Стратегик мақсадлар, мафкуравий иммунитет, миллий истиқлол мафкураси, бош ғоя ва асосий ғоялар, инсонийлик, соғлом турмуш турзи сингари тушунчалар ижтимоий ҳаётимиз билан қиёслаш орқали ўрганилади.

9-синфда эса дунёнинг мафкуравий манзараси, геосиёсат, диний экстремизм, терроризм, цивилизация, тараққиётга йўналтирилган ўзбек модели ҳақидаги тушунчаларни талабалар онгига сингдириш орқали уларни мустақилликни қадрлайдиган, бурч ва масъулиятни сезадиган, юрт келажаги учун жавобгарликни намоён қиладиган фазилатларни тарбиялаш асосий вазифа ҳисобланади.

Миллий ғоянинг инсон дунёқарашини, эътиқодини, тафаккури, характер сифатларини шакллантиришдаги мураккаблиги, тарих, иқтисод, сиёсат, маънавият ва бошқа фанлар ҳақидаги билимлар билан боғлиқлиги фанлараро интеграцияни амалга оширишни, таълим таълим жараёнини ташкил этишга, турли методлардан фойдаланган ҳолда ёндашишни тақозо этади. Бир-бирига яқин бўлган “Ғоя нима?”, “Ғоянинг ўзига хос хусусиятлари ва турлари”, “Мафкура нима?”, “Тараққиёт ва мафкура” масалаларини олиб қарайдиган бўлсак, уларнинг ўзаро алоқадорлиги ва моҳиятидан келиб чиққан ҳолда “Давра суҳбати”, “Эркин минбар”, “Туруҳлараро баҳс” сингари талабаларни фаолликка ундовчи методлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Муайян масала юзасидан талабаларнинг қизиқишини, фаоллигини оширадиган, изланувчанликка асосланган “Эвристик мулоқот”, “Алоҳида ҳолатлар таҳлили”, “Муаммоли вазият”, “Ақлий ҳужум” методларидан ижодий фойдаланиш зарур.

“Миллий ғоя ва маънавият асослари” фани мазмунининг узвийлик ва узлуксизлик тамойилига риоя этилган ҳолда талабаларда куйидаги билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш кўзда тутилади.

7-синфда:

- ғоя билан фикрни бир-биридан фарқлай олиш;
- ғоянинг турларини ажрата билиш;
- мафкура моҳиятини тушунтириб бера олиш;
- тараққиёт жараёнида мафкуранинг ролини англай билиш;
- бунёдкор ва бузғунчи ғояларга нисбатан ўз муносабатини билдира олиш;
- маънавият, мустақиллик тушунчаларининг мазмунини билиш;
- ватанпарварлик ҳиссининг камол топтириши;
- миллат тушунчасининг мазмун ва моҳиятини англаш;
- миллий ифтихор туйғусини ҳис қилиш;
- билимдонлик – маънавий баркамоллик мезони эканини англаш, саводхонлик;
- ўзида ҳуқуқий маданият асосларини намоён қилиш;
- инсоннинг табиатга муносабати, экологик маданият – олийжаноблик белгиси эканини англаш;
- санъатни гўзаллик тимсоли сифатида ҳис эта олиш;
- инсонпарварлик – олий фазилат белгиси эканини билиш;
- инҳр-мурувват – юксак фазилат эканини англаш;
- дўстлик, ўртоқлик, камтарликка ижобий, манманликка ўз салбий муносабатини билдира олиш;
- миллий ғурурлилик кўникмаларини намоён қилиш.

8-синфда:

- Ўзбекистоннинг стратегик мақсади ва ўз тараққиёт йўлини ёшига мос равишда тушуниш;
- ғоявий бўшлиқ тушунчасини шарҳлай олиш;
- мафкуравий полигоннинг ядровий полигондан нима учун хавфлилигини англаб етиш;
- мафкуравий иммунитет тушунчасини шарҳлай олиш;
- миллий истиқлол мафкураси моҳияти, вазифаларини англаш;
- “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш” ғоясининг мазмунини тўлақонли тушуниши;
- миллий истиқлол мафкураси ғояларининг мазмуни ва моҳиятини тушуниб етиш ва асослай олиш;
- миллий истиқлол мафкурасининг бош в асосий ғояларини шарҳлай олиши;
- инсонийлик хислатлари ҳақида мустақил фикрлай олиши;
- Наврўз, Ҳайит, Хотира ва Қадрлаш куни ҳамда бошқа умумхалқ байрамлари моҳият-мазмунини англаши;
- ичкиликбозлик, кашандалик, гиёҳвандликнинг келиб чиқиш сабаблари ва зарарли оқибатларини билиши.

9-синфда:

- “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоладини ўрганиш;
- “Миллий ғоя ва маънавият асослари” фанининг мақсад-моҳиятини билиш;
- “Биз ҳеч кимдан кам бўлмаганмиз, ҳеч кимдан кам бўлмаймиз ҳам!” шиори мазмун-моҳиятини билиш ва тушунтириб бериш;
- дунёнинг мафкуравий манзараси, кўп қутбли дунё ҳақида тасаввурга эга бўлиш;
- айрим давлатларнинг ғаразли геосиёсати ва унинг ортида ётган мақсадларини тушуниш;
- диний экстремизм, унинг кўринишлари ва зарарли оқибатлари ҳақида маълумотга эга бўлиши;
- халқаро терроризм: унинг турлари, намояндалари ва зарарли оқибатларини билиш;
- антик, ўрта асрлар ва замонавий тараққиёт ҳақида тушунчаларга эга бўлиш;
- тараққиётнинг ўзбек модели, жамиятни ислоҳ этишнинг беш тамойилини англаб етиш;
- маънавият, мустақиллик маънавияти ҳақида тушунчаларга эга бўлиш;
- маънавий баркамол инсон тушунчаси ва шахс маънавияти мезонларини билиш;
- Ватан, миллат олдидаги бурч, масъулият ҳақида тасаввурга эга бўлиш;
- она тилининг роли ва аҳамиятини англаш;
- меҳнатсеварлик, касб-ҳунар комиллик нишонаси эканини тушуниш;
- уй тутиш қоидаларини билиш, рўзғор юритишда тежамкорлик маданиятини шакллантириш;
- урф-одат, анъана, тўй ва маросимлар орқали меҳр-оқибат туйғуларини уйғотиш;
- маҳалла – жамоавийликнинг ноёб, анъанавий миллий усули, тарбия маскани экани ҳақида билимлар мажмуасига эга бўлиш, унинг мазмун-моҳиятини англаш.

Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими

Ўрта махсус, касб-ҳунар таълимида «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фани мазмунида:

Талабаларнинг 7-9-синфларда «Миллий ғоя ва маънавият асослари» фанидан эгаллаган тушунча, кўникма ва малакалари 10,11-синфларда «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанидан ғоя ва мафкуралар тарихи, ҳозирги замонда инсон қалби ва онги учун кураш мафкуравий муаммолар ва мафкуравий иммунитетга доир мавзуларни ўтиш жараёнида ривожлантирилади.

Мақсад талабаларни миллий ғоя бўйича назарий ва амалий билимлар билан қуроллантириш, уларда мустақил дунёқараш ва эркин тафаккурни

шакллантиришни давом эттириш ҳамда ғоявий тарбияни амалга оширишдан иборат.

Мазкур фан бўйича ўқитиладиган мавзуларни 7-9-синфларда ўтилган мавзулар билан боғлаб, узлуксизлик ва узвийликни таъминлаш талабалар томонидан ушбу фанни мукамал ўрганиш имкониятини яратади.

Талабаларни миллий истиқлол ғоялари асосида тарбиялашда илғор педагогик технологиялар ва масофадан ўқитиш каби усуллардан ўз ўрнида фойдаланиш зарур.

Талабаларнинг миллий ғояга доир мустақил илмий изланишини ташкил этишда илмий маърузалар билан чиқиш, семинар-конференция усулларидан фойдаланиш мумкин.

Уларни янги ғоя ечимини яратиш, шахсий тажрибага ёки вазиятга боғлаш, баҳсли ғояларни муҳокама қилишга ўргатиш учун гуруҳли баҳслар, маълум бир вазиятлар таҳлили, савол-жавоб, сўровномалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Талабаларда ватанпарварлик ва миллий ифтихор туйғусини тарбиялаш, ахлоқий хислатларни миллий қадриятлар асосида таркиб топтириш, ривожланишнинг маънавий-ахлоқий негизлари, комил инсон тарбияси ҳақидаги маърузалар, қизгин суҳбатлар ва мунозараларда амалга оширилиши мумкин.

Юқоридаги мақсадлардан келиб чиққан ҳолда «Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар» фанининг мазмуни қуйидагилар билан асосланади:

Ғоя ва мафкура тушунчаларининг мазмун-моҳияти. Бунёдкор ғоя ва соғлом мафкуранинг инсон ва жамият ҳаётидаги аҳамияти. Вайронкор ғоя ва мафкуралар. Миллий ғоя ва мафкураларнинг тарихий илдизлари. Буюк алломаларнинг жамият тараққиёти тўғрисидаги ғоялари ва маънавий мероси, ундан фахрланиш туйғуси. Миллий ғоянинг умуминсоний қирралари. Ҳозирги дунёнинг ғоявий-мафкуравий манзараси. Мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви. Ҳозирги давр: геосиёсат ва мафкуравий полигонлар. Мафкуравий жараёнларнинг умумбашарий ва минтақавий муаммолари. Истиқлол ва миллий мафкуранинг шаклланиши зарурати. Янгиланиш ва ривожланишнинг маънавий-ахлоқий негизлари. Ўзбекистоннинг тараққиёт йўли ва мафкуравий муамолар. Тараққиётнинг ўзбек модели. Миллий ғоя ва мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг бориши. Зарарли ғоялар ва мафкуравий таҳдидларга қарши огоҳлик ва ҳушёрлик. Халқаро терроризм. Мафкуравий таҳдидларнинг шакллари ва турлари. Мафкуравий таҳдидларга қарши огоҳлик ва ҳушёрлик зарурати. Мафкуравий иммунитет ҳақида Президент Ислам Каримов фикрлари ёритилади.

Миллий ғоя ва мафкуранинг мазмун-моҳияти. Миллий мафкуранинг асосий тамойиллари. Миллий мафкура озикланадиган умумбашарий қадриятлар. Миллий мафкуранинг бош ғояси ва асосий ғоялари. Миллий мафкуранинг мақсад ва вазифалари. Миллий мафкуранинг ўзига хос хусусиятлари. Ёшларнинг ғоявий дунёқараши ва маънавий фазилятлари. Мафкуравий тарбия тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти. Ёшларни ғоявий-

мафкуравий ва маънавий тарбиялаш. Комил инсонни вояга етказишда мафкуранинг аҳамияти. Комил инсон тушунчаси. Мафкуравий тарбиянинг услуб ва во ситалари. Миллий ғурур каби масалалар очиб берилади.

«Миллий ғоя ва мафкура» фани ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимида фақат учинчи якунловчи босқичларда ўқитилади. Шунга кўра, 9-синфни тамомлаб келган талаба учун бу фанни ўрганишда 2-2,5 йил узилиш бўлади. Мана шу оралиқ масофада талабаларнинг миллий ғояни ўрганиб бориши учун таълим жараёнида узвийликни таъминлаш зарурати туғилади. Бу вазифани амалга оширишда мазкур таълим тизимида ўқитиладиган умумтаълим фанлари қўл келади.

Ўрта махсус, касб-хунар таълимида Миллий ғоя ва миллий ғоя ва маънавий туркумига кирувчи фанларфанлари ўзининг аниқ мақсад ва вазифаларига эга. Таълим олаётган ёшларга «ғоя» ва «мафкура» тушунчалари моҳияти ва мазмуни тушунтирилади. Мафкуралар ўртасида кураш кескинлашган тарихнинг ҳозирги бурилиш палласида бунёдкор ғояларнинг инсонпарварлик, адолатпарварлик билан суғорилган тамойилларига таяниш талаба-ёшлар онгига сингдирилади. Вайронкор ғоялар эса ҳамма даврларда ҳалокатли оқибатларга олиб келишини тарихий мисоллар ҳамда замонамизда юз бераётган воқеалар асосида тушунтирилади.

Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимида талабаларга ғоя ва мафкураларнинг тарихий шакллари, ҳозирги замонда инсон қалби ва онги учун кураш, Марказий Осиё: геосиёсат ва мафкуравий жараёнлар, биз қандай жамият барпо этмоқдамиз, тараққиётнинг ўзбек модели, миллий истиқлол мафкурасининг моҳияти ва мазмуни, миллий ғоянинг асосий тамойиллари, миллий истиқлол мафкурасининг мақсад ва вазифалари, бунёдкор ғоялар, истиқлол ва ғоявий тарбия, комил инсон каби мавзулар асосида талабаларга билимлар берилади.

Назарий тушунчалар амалий машғулот жараёнида мустаҳкамланиб, бўлажак касб-хунар соҳалари билан боғлаб, зарур кўникма ҳамда малакалар ҳосил қилиниб борилади.

Назорат саволлари

1. Узлуксиз таълим тизимида миллий ғоя ва маънавий асосларининг қандай ўрни бор?
2. Бугунги кунда миллий ғоя а маънавий туркумига кирувчи фанларнинг дастури ва дарсликларига қандай талаблар қўйилади?
3. Мактаб таълимидаги асосий мавзу ва материаллар танлови ҳамда талабаларнинг интеллектуал-ақлий ривожланиш имкониятлари қандай?
4. АЛ ва КХКдаги миллий ғоя ва маънавий асослари фанларининг хусусиятларини изоҳланг...
5. Олий таълимда миллий ғоя ва маънавий асослари фанларини ўқитишнинг бугунги кундаги умумий аҳволи ҳақида қандай фикрдасиз?

Тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати

1. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Президент Ислам Каримовнинг IX сессияда сўзлаган нутқи. 1997 йил 29 август. Т.: Шарқ, 1997, 5-бет.
2. Замоनावий дарс./Масъул муҳаррир Ш. Шомансуров – Т.: А.Авлоний номидаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказий институти, 2007. – 120 бет.

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали: www.gov.uz
2. www.ziyonet.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
4. www.edu.uz
5. [Infocom.uz](http://www.infocom.uz) электрон журнали: www.infocom.uz
6. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
7. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
8. <http://learnenglish.britishcouncil.org/en/>
9. www.tdpu.uz.

7-мавзу. МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЯТ ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАР ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИНИ ЛОЙИХАЛАШТИРИШ

Режа:

1. “Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқитувчиларнинг педагогик фаолиятини лойиҳалаштириш.
2. Лойиҳа технологияси.
3. “Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқув фанларнинг мазмунини лойиҳалаштириш

Таянч тушунчалар: инновацион технологиялар, лойиҳа технологияси, адаптация, режа.

“Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқитувчиларнинг педагогик фаолиятини лойиҳалаштириш катта рол ўйнайди. Бунинг учун ўқитувчи дарс турларини яхши билиши, уни шароитга қараб қўллаши, вазиятдан усталик билан фойдаланиш, ўқитиш методикасини пухта эгаллаши лозим.

Ўрта умумтаълим мактаблари, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар бўйича қўйидаги дарс турларини кўрсатиш мумкин:

*ўқувчиларни янги тушунчалар билан таништириш, янги билим ва кўникмаларни ҳосил қилиш дарслари (бу дарсларда тушунчалар билимлари ҳосил қилинади);

*турли хил янгиликлар ёрдамида янги билим, малака, кўникмаларни мустаҳкамлаш дарслари;

*ўтилганларни такрорлаш, умумлаштириш дарслари;

*кейинги босқичда хатоларнинг олдини олиш мақсадида билим, малака ва кўникмаларни текшириш дарслари.

Ҳар бир дарсда турли хилдаги дидактик мақсадлар амалга оширилиши мумкин: уй вазифасини текшириш; дарснинг ва мавзунинг мақсадини баён қилиш; олдин ўтилганларни такрорлаш ёки болаларнинг ҳаёт тажрибасини эсга тушириш йўли билан ўқувчиларни янги материални ўзлаштиришга тайёрлаш; янги материални ўрганиш (дарснинг асосий бўлими); болаларнинг олдин ўзлаштирилган билим ва кўникмаларини мустаҳкамлаш; ўрганилган билимларни ҳисоблаш; машқ, билим ва малакаларни қўллаш (дарснинг асосий бўлими); ўқувчиларни мустақил ишлатиш ва уни текшириш; олдин ўзлаштирилган материалларни такрорлаш; уйга вазифа бериш; дарсни хулосалаш.

Дарснинг асосий қисмларини турли хилда ва турли методлар билан бирга қўшиб олиб бориш мумкин.

Ўқитувчи дарс режасини тузишда қуйидагиларни эътиборга олиши керак. Шу дарс қандай қисмлардан иборат бўлиши, уларни қандай кетма-кетликда жойлаштириш, улар ўртасида ўқув материални қандай тақсимлаш, бу қисмлар бир-бирига қандай боғланишда, улар дарснинг асосий дидактик мақсадини амалга оширишда етарли миқдорда ёрдам беришини ҳисобга олиш керак. Масалан:

Мавзу: _____

Дарснинг мақсадлари:

Таълимий мақсади: Тарбиявий мақсад: Ривожлантирувчи мақсад:

Ўтган дарсни мустаҳкамлаш ёки мустақил иш: Янги мавзу баёни:

Янги мавзунини мустаҳкамлаш:

Уйга вазифа

Мазкур дарснинг ҳар бир қисми умумий дидактик масалаларни бажаришга қаратилмоғи керак.

Дарснинг қисмлари асосий дидактик мақсадга қараб ўзаро боғланган бўлиши зарур. Алоҳида дарс турларининг таркибини қараб чиқамиз.

Масалан: ўқувчиларни янги тушунчалар билан таништириш, янги билим ва кўникмаларни ҳосил қилиш дарслари.

Дарснинг бориши. Дарсни мақсадга мувофиқ шундай бошлаш керакки, барча ўқувчиларни, ўқув вазифаларини фаол бажаришга дарҳол тортадиган бўлсин. Шу мақсадда унча катта бўлмаган мустақил ишларни бажаришни талаб қилади. Бундай мустақил ишлар ўқувчиларни янги материалларни ўзлаштиришга тайёрлайди.

Дарснинг биринчи қисмида агар уй вазифаси мазмун жиҳатдан янги материалга боғлиқ бўлса, уни текшириш ҳам мумкин. Агар уй вазифасини янги мавзуга боғлиқ бўлмаса, янги мавзунини ўқишда ўқувчилар уни қўлламас, у ҳолда янги билимларни баён қилиш дарсида уй вазифасини текшириш шарт эмас. Шундай қилиб дарснинг биринчи қисми ўқувчиларнинг фаоллигини ва диққатини йўналтиришга қаратилмоғи лозим, бу босқичга унча кўп вақт сарф қилмаслик керак.

Ўқувчилар диққатини йўналтириш усулларида яна бири дарснинг мавзуси ва мақсадини аниқ тушунарли эълон қилишдир. Бунда албатта ўқувчиларнинг қизиқишини орттириш ва муаммоли вазият яратиш зарур.

Янги ўқув материални ўзлаштиришга ўқувчиларнинг фаол тайёрлаш мақсадида олдин ўзлаштирилган материаллар такрорланади, такрорлаш характеридаги материаллар кўпинча оғзаки бажарилади.

Дарснинг иккинчи қисмида янги тушунча берилади ёки ҳаётий мисоллар берилади. Бу ўқувчиларнинг баёни ёки суҳбат орқали олиб борилади. Баъзан ўйувчига буни мустақил танлаб олиш ҳам тавсия қилинади.

Янги материални мустаҳкамлаш. Бу босқичда ўқувчиларга келтириб чиқарилган, хулоса, муҳокамаларни эсга олиш, ундан кейин мустаҳкамлаш характеридаги вазифа берилиши керак. Бу вазифани бажариш ёрдамида ўтилган янги билим мустаҳкамланади ва биринчи бор амалиётга тадбиқ қилинади.

Биринчи вазифалар одатда жамоа бўлиб бажарилади. Ўқув материалнинг мураккаблигига қараб ҳар қайси боскичда рационал бўлган йўл топилади.

Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитиш дарсига тайёрланишда биринчи навбатда ўқувчиларга янги дарс материали юзасидан қандай меъёردа тайёрланганлигини, бунинг учун нимани такрорлаш зарурлигини аниқлаш керак.

Ўқитувчи миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар дастурини, ишчи режасини, дарслик ва ўқув кўлланмаларини, методик адабиётларни ва кўрсатмали қуроолларни ҳозирлагандан кейин навбатдаги дарсга тайёргарликни бошлайди. Энг аввало навбатдаги дарс миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлардастурида қайси ўринда, қайси мавзулар билан боғлиқ ҳолда, тушунчани нималарга боғлаб тушунтириш кераклигини аниқлайди.

Бу саволларнинг ҳаммаси баён қилинганидан кейин дарснинг асосий дидактик мақсадини ва унинг типик хусусиятини катъий ўрганиш кераклиги келиб чиқади. Бу эса дарснинг мазмунини аниқлашга ёрдам беради. Дарснинг дидактик мақсадида унинг мазмунидан дарснинг бир тизимга, яъни дарснинг алоҳида бўлимларининг бирлашиши, уларнинг органик бирлиги дарснинг қисмларини тўлдирди ва ўзаро бир-бирини боғлайди. Дарснинг режа ёки матнини тузишда мавзунинг дидактик мақсадига жавоб берувчи асосий қисмларни тузишдан бошлаш керак. Агар дарс янги билимларни баён қилишдан иборат бўлса, ўтган дарсдан нималарни такрорлаш кераклигини, бу асосда янги мавзунини яхши ўзлаштириш мумкинлигини, яъни мавзудан уй вазифасини текшириш зарурми ёки йўқми, янги мавзунини ўзлаштириш учун ўқувчиларга қайси топшириқни тавсия қилишлигини ўйлаб кўриш керак. Шундан кейин ўқитувчи қайси ўқув материали билан дарснинг айрим қисмини тўлдириш зарурлигини, ўқитишнинг қайси метод ва усулларини қўллаш, қандай кўргазмали қуроолларни тайёрлаш ва қўллаш мумкинлигини ҳисобга олади.

Дарснинг ҳар бир бўлимини бажариш учун қанча вақт талаб қилишни аниқлаш зарур. Табиийки, дарснинг энг катта қисми дарснинг асосий дидактик мақсадини ечадиган бўлимга қаратилиши зарур.

Шундай қилиб, ўқитувчи қуйидаги ишларни бажариши лозим:

- ўқув дастури ва ўқитувчи режасида дарснинг ўрнини аниқлаш
- дарснинг асосий дидактик мақсадини аниқлаш
- дарс мазмунини аниқлаш
- дарс боскичларини тузиб чиқиш
- дарс режасини тузиш
- дарс матнини ёзиш
- дарс ўтиш методларини аниқлаш
- дарсда ва уйга бериладиган вазифаларни бажариш
- кўргазмали қуроолларни тайёрлаш

-ҳар бир босқичга сарфланадиган вақтни аниқлаш ва х.з.

Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитиш дарсининг режа ёки матни ўқитувчига ўқувчилар билан бажарадиган иш турининг умумий йўналиши ва кетма-кетлиги намуналарини кўрсатиб туради.

Ўқитувчи дарс ўтишда тузган режа ёки конспектидан эркин фойдаланади, баъзан тузган режасидан чеккага чиқиш зарурати туғилади. Масалан, ўқувчилар ўқитувчининг баёнини ёмон тушунган бўлсалар, кўшимча тушунтириш ўтказиши, ўқувчилар қийналаётган бўлсалар зарурий ёрдам кўрсатади. Билимларни мустақамлаш учун билимларни ўқувчилар қандай тушунганлигини билиш мақсадида сўраш, топшириқларни бажаришини текшириб кўриш мумкин.

Ўқув лойиҳаси ва унинг ўзига хосликлари

Ўқув лойиҳаси – бу ўрганилган мавзу ёки бўлимни яна-да чуқурроқ ўрганишга йўналтирилган, таълим жараёнига тажриба, фаолият асосида ёндашувга имкон берувчи, тадқиқотчилик ва изланишга доир методлардан фойдаланишни талиб этувчи таълимни ташкил этиш шакли.

Лойиҳа (design - дизайн) – баъзи мураккаб ишланмаларни яратиш бўйича ҳужжатлар йиғиндиси. Лойиҳа (projekt) тушунчаси кенгроқ маънода маълум натижа (лойиҳанинг беқиёс маҳсули)га эга мақсадли фаолиятни ташкил этиш учун бирор-бир ташкилий шаклни белгилаш учун фойдаланилади.

Лойиҳалаштириш – реал натижага олиб келувчи, қатъий тартибга солинган ҳаракатлар изчиллигини ўз ичига олувчи муаммони ўзгартирувчи фаолиятни англатади.

Таълимий тавсифдаги лойиҳалаштириш ўқитувчи томонидан ўқувчининг муаммони излаш, уни ҳал этиш бўйича фаолиятини режалаштириш ва ташкил этишдан то (интеллектуал ёки моддий маҳсулотни) оммавий баҳолаш учун уни ҳал этиш усулини тақдим этишгача мустақил ҳаракат қилишини таъминловчи махсус ташкил этилган мақсадли ўқув фаолиятидир.

“Ўқув лойиҳаси” тушунчаси кенг қамровга эга бўлиб, қуйидаги мазмунга эга:

- муайян истемолчига мўлжалланган, муаммоларни излаш, тадқиқот қилиш ва ечиш, натижани ноёб (моддий ёки интеллектуал) маҳсулот кўринишида расмийлаштиришга қаратилган ўқувчиларнинг мустақил ўқув фаолиятини ташкил қилиш усули;

- назарий билимлар орқали амалий вазифаларни ечишга қаратилган ўқув воситалари ва қуроллари;

- ривожлантирувчи, таълим ва тарбия ҳамда билимларни кенгайтириш, чуқурлаштириш ва малакаларни шакллантиришга қаратилган дидактик восита.

Ўқув лойиҳасидан фойдаланиш ўзида қуйидаги мақсадларни акс эттиради:

- лойиҳавий таълим жараёни иштирокчиларида ўз-ўзига ишончни қарор топтириш, эгалланган билимларни амалиётда қўллай олишга эришиш;
- тадқиқотчилик кўникмаларини ривожлантириш;
- қўлга киритиладиган натижа учун ўқувчиларда жамоа бўлиб ишлаш, ижодий топшириқларни бажариш жараёнида биргаликда ҳамкорликдаги фаолиятга доир кўникма ва малакаларни ривожлантириш.

Ўқув лойиҳасини ишлаб чиқиш босқичлари:

1. Тайёргарлик (мотивация, муаммоли вазиятларни аниқлаш, мавзунини танлаш, лойиҳанинг мақсадини белгилаш).

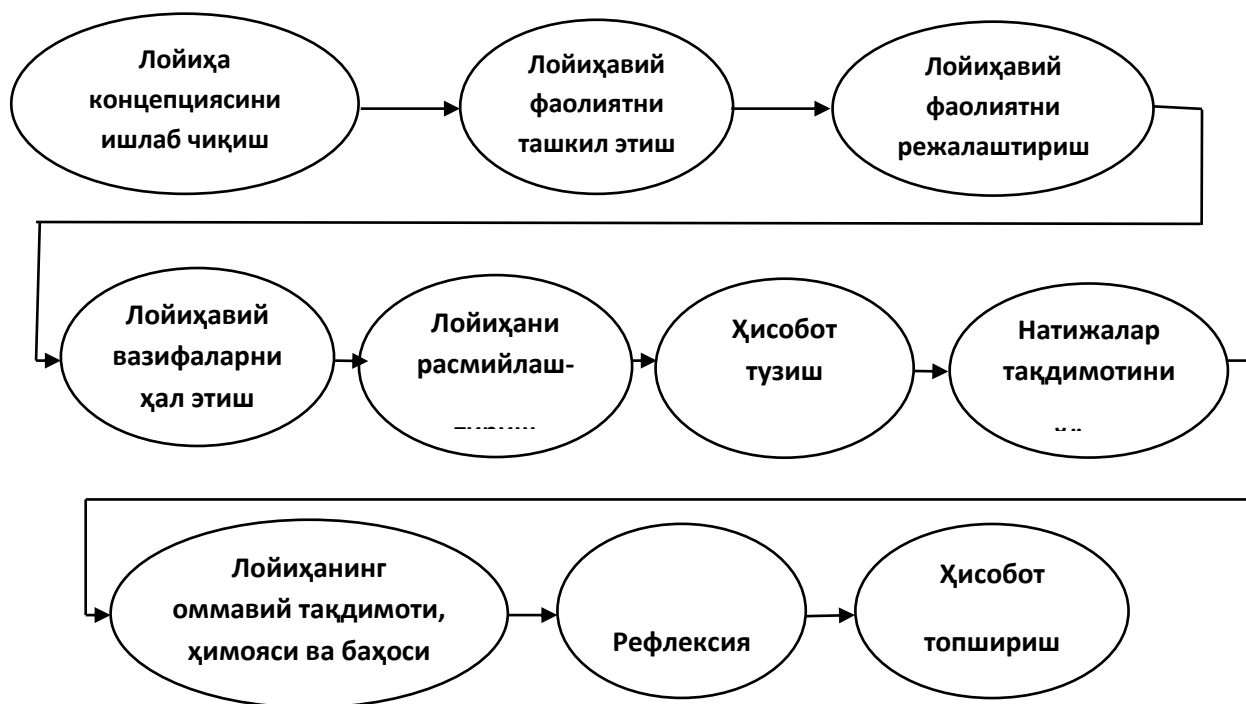
2. Лойиҳалашга доир (умумий режани ишлаб чиқиш, фаолиятни амалга оширишнинг аниқ режасини тузиш, танлаб олинган нуқтаи назар билан боғлиқликда топшириқларни ўқувчилар ўртасида тақсимлаш, мустақил иш, гуруҳли иш, семинар, “ақлий ҳужам”, практикум...).

3. Амалий (муаммони тадқиқ этиш, маълумотларни тўплаш ва қайта ишлаш, натижа олиш, натижаларни синовдан ўтказиш, натижаларни график кўринишида тақдим этиш, ҳужжатларни расмийлаштириш).

4. Аналитик (режалаштирилган ишлар ва олинган натижаларни таққослаш, умумлаштириш ва хулосалаш).

5. Назорат ва баҳолашга доир (мувафақиятларни ва йўл қўйилган хатоларни таҳлил этиш, хатоларни тўғрилаш йўллариини излаш, реал ҳолат билан боғлиқликда лойиҳага ўзгартиришлар киритиш).

6. Якуний (иш мазмуни билан таништириш, хулосаларни асослаш, лойиҳа ҳимояси).

1-расм. Ўқув лойиҳасининг тузилиши ва мазмуни

Ҳозирги вақтда таълим амалиётида ўқув лойиҳасининг хилма-хил турларидан фойдаланилади:

1) етакчи фаолият турига кўра: тадқиқот, амалий йўналтирилган ва ахборотли;

2) фанга йўналтирилганлигига кўра: монолойиҳа ва фанлараро лойиҳа;

3) давомийлигига кўра: ўзоқ муддатли, ўрта муддатли, қисқа муддатли;

4) лойиҳа иштирокчиларининг сонига кўра: индивидуал ва гуруҳли.

Умумтаълим фанларини ўқитиш жараёнида одатда, фанга доир амалий кўникма ва малакаларни ривожлантириш зарурияти пайдо бўлади. Бундай ҳолатда амалий йўналтирилган лойиҳалардан фойдаланиш яхши самара беради. Энг оддий ҳолатда, ўқитувчи ўқувчилардан фанга доир тарқатма материаллар ёки математик ўйинлар сценарийси, фразеологик луғатлар, тарихий атласлар яратиш топшириғини буюриши мумкин. Амалий йўналтирилган лойиҳалар билан ишлаш жараёнида ўқувчиларда нафақат фанга доир билим, кўникма ва малакалар ривожланибгина қолмай, балки фаолиятга доир компетентлик ҳам қарор топади.

Ўқув лойиҳасида энг катта эътибор ўқувчиларда ижодий қобилиятларини ривожлантиришга қаратилади. Айнан ижодий лойиҳа ўқувчиларга ўзини намоён эта олиш, исталган жанрдаги асарни яратиш имконини беради. Шунингдек, ижодий лойиҳалар ўқувчиларни гуруҳдаги мақомининг ошиши, ўз-ўзини баҳолашга имкон бериши орқали уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиради. Ҳар қандай ижодий иш уни тақдим этиш ва аудитория билан қайта алоқани тақозо этади. Ана шу сабабли ижодий лойиҳалар ўқувчиларда коммуникатив компетентликни ривожлантиришга катта таъсир кўрсатади.

Коммуникатив кўникмаларни ривожлантириш шунингдек, ўйинли ёки ролли лойиҳалар давомида ҳам амалга ошади. Бундай лойиҳадан кўзланган асоси й мақсад муаммони ҳал этиш жараёнида иштирокчиларнинг қамровини кенгайтиришда ёрқин намоён бўлади. Бунга эришиш учун эса, нафақат ахборотни излаш ёки санъат асарини яратиш, балки бошқаларнинг ҳам фаолиятини ташкил этиш, уларни ишга жалб эта олиш, ишни ҳамма учун қизиқарли бўлишига эришиш лозим бўлади. Айнан касб-ҳунар коллежи ўқувчиларининг ёш хусусиятлари билан боғлиқликда ўйинли ва ролли лойиҳалардан фойдаланиш уларнинг коммуникатив компетентлигини ривожлантиришда катта аҳамият касб этади.

Ўқув лойиҳаларининг яна бир муҳим жиҳати уларда қандайдир маҳсулотнинг яратилишида ўз аксини топади. Ижодий лойиҳалар кўпинча турли жанрдаги санъат асарларини яратиш ёки ижодий тадбирлар ўтказиш билан якунланади.

Амалий йўналтирилган лойиҳалар қоидага мувофиқ моддий маҳсулотлар, баъзан тадбирлар кўринишида ёки ёзма кўрсатмалар, тавсиялар шаклида тугалланади.

Тадқиқотчиликка доир лойиҳалар натижасида илмий мақолалар, рисоалар, моделлар ёки макетлар, ўқув фильмлари, тақдимотлар яратилади.

Ахборий тавсифдаги ўқув лойиҳаларининг якуний натижаси ўқувчилар қоғоз вариантда ёки Интернетда жойлаштиришлари мумкин бўлган рисола, жадваллар, чизмалар, графиклар, диаграммалар тарзида шакллантирилади.

Ўйинли ва ролли лойиҳалар деярли ҳамма вақт тадбирларни ташкил этиш ва ўтказиш кўринишида намоён бўлади.

1-жадвал

Ўқув лойиҳаси турлари ва тавсифи

Лойиҳа тури	Лойиҳа мақсади	Лойиҳа маҳсули	Ўқувчиларнинг фаолият тури	Шакллантирилиши кўзда тутилган компетентлик
Амалий йўналтирилган	Лойиҳа буюртмачининг вазифасини амалий ҳалл этиш	Методик тавсиялар, тадбир сценарийлари, стендлар	Амалий	Фаолиятга доир
Тадқиқотчиликка оид	Қандайдир фаразни илгари суриш ва тўғрилигини исботлаш	Белгиланган усулда расмийлаштирилган тадқиқот натижаси	Мантиқий, фикрий ва операцион фаолият	Фикрлашга доир
Ахборий тавсифга эга	Бирор бир объект ёки ҳодиса ҳақидаги маълумотларни тўплаш	Статистик маълумотлар, ижтимоий фикрга доир сўров натижалари, бирор масала юзасидан турли муаллифларнинг фикрларини умумлаштириш	Ахборотлар билан ишлашга доир фаолият	Ахборий
Ижодий	Лойиҳа муаммосига бадий қизиқишни ошириш	Бадий асар(шеър, ҳикоя)лар, иншо, эссе	Ижодий фаолият	Коммуникатив
Ўйинли ва ролли	Лойиҳа муаммосини излаб топиш ва унинг ҳал этишга доир вазиятни тақдим этиш	Ишбоп ўйин, викторина, блиц-сўров, экскурсия	Гуруҳий фаолият	Коммуникатив

Ўқув лойиҳаларидан фойдаланиш жараёнида ўқувчиларнинг ҳам индивидуал, ҳам гуруҳли фаолияти йўлга қўйилади. Ўқув лойиҳаларини баҳолашда аниқ мезонлар ва баҳолаш меъёрларга риоя этилиши лозим.

Ўқув лойиҳаларини баҳолашнинг умумий мезонлари сифатида куйидагиларни белгилаб олиш мумкин:

- муаммонинг долзарблиги ва аҳамиятини ёритиб бериш;
- муаммонинг тўлиқ ёритилганлиги;
- муаммони ҳал этишдаги оригиналлик;
- артистизм ва ифоданинг ёрқинлиги;
- ахборот технологияларидан фойдалана олиш;
- лойиҳа юзасидан саволларга жавоб бера олиш.

Мазкур умумий мезонлар асосида беш баллик шкала бўйича баҳолашга доир меъёрлар шакллантирилиши мақсадга мувофиқ:

“5” балл: агар ўқувчининг бажарган иши лойиҳа мавзусига тўлиқ мос келса; муаммо тўла ёритилган бўлса; далилий материаллар тўғри бўлса; муаммо изчил, муайян кетма-кетликда баён этилган бўлса; нутқи равон ҳамда стилистик ва орфографик хатолар мавжуд бўлмаса қўйилади.

“4” балл: агар ўқувчининг бажарган иши лойиҳа мавзусига тўлиқ мос келса; далилий материаллар тўғри бўлса; муаммо изчил, кетма-кетликда баён этилган бўлса; матн тушунарли ва ёрқин ифодага эга бўлса, ишда жузъий бир ёки икки камчиликка йўл қўйилган бўлса қўйилади.

“3” балл: агар ўқувчи лойиҳа муаммосидан баъзи ўринларда бир оз четга чиққан бўлса; лойиҳада айрим далилий материаллар етарли бўлмаса; баъзи ҳолатларда лойиҳани баён этиш кетма-кетлиги бузилган бўлса; матнда айрим ғализлик ва нутқ ёрқин ифодага эга бўлмаса қўйилади.

“2” балл: агар иш лойиҳа муаммосига тўғри келмаса; далиллар етарли бўлмаса; фикрларни баён этишда кетма-кетлик ва изчилликка риоя этилмаган бўлса, матн қисқа ва тўлиқ бўлмаган кўринишдаги гаплардан тузилган бўлса, яхлитликда лойиҳа мазмунида олти, нутқда эса еттита хатолик мавжуд бўлса, қўйилади.

Назорат саволлари

1. Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар ва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқитувчиларнинг педагогик фаолиятини лойиҳалаштириш ҳақида фикрларингизни баён қилинг...

2. Лойиҳа технологиясининг моҳияти нимада?

3. “Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқуқ таълими” йўналишида ўқув фанларнинг мазмунини лойиҳалаштиришни сиз қандай изоҳлайсиз?

4. Ўқув лойиҳаси турлари ва тавсифи ҳақида тўхталиб ўтинг...

5. Ўқув лойиҳаларини баҳолашнинг умумий мезонлари қандай?

Тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати

1. Замонавий дарс. / Масъул муҳаррир Ш. Шомансуров. –Т.: А. Авлоний номидаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказий институти, 2007. – 120 бет.
2. Исҳоқов Ё. Навоий лирикаси ва янги давр поэтикаси. – // Навоийнинг ижод олами. Мақолалар тўплами, – Тошкент, Фан, 2001. 46–66-бетлар.
3. Йўлдошева Н., Муродова С. Адабиёт дарсларида замонавий педагогик технологияларни қўллашнинг афзаллиги. – Т.: ИПТ ва нашр ишлари бўлими, 2007. – 14 б.
4. XX аср ўзбек адабиёти тарихи. – Тошкент, Ўқитувчи, 1999.
5. Йўлдошев М. Бадиий матн ва унинг лингвопоэтик таҳлили асослари. –Тошкент, Фан, 2007.
6. Йўлдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг илмий-назарий асослари. Тошкент, Ўқитувчи, 1996.
7. Каримов Н. XX аср адабиёти манзаралари. –Тошкент, O‘zbekiston, 2006.
8. Мирқосимова М. Талабаларда адабий таҳлил малакасини шакллантириш ва такомиллаштириш асослари. –Тошкент,Фан, 2006.
9. Сайидахмедов Н. Дидактик жараён лойиҳасининг интерфаол методлари. –Т.: Университет, 2005.
10. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. “Янги аср авлоди”, Т.: 2006.
11. Шарафиддинов О. Чўлпонни англаш. – Т.: 1994.
12. Қаюмов А. “Садди Искандарий” достонининг сарлавҳалари. – // Навоийнинг ижод олами. Мақолалар тўплами, – Тошкент, Фан, 2001. 84–103-бетлар.
13. Қахрамонов Қ. Адабий танқид янгиланиш жараёнлари. – Т.: 2010.
14. Қуронон Д. Чўлпон насри поэтикаси. –Тошкент, Шарқ, 2004.
15. Ҳомидий Ҳ. Тасаввуф алломалари. – Т.: Шарқ, 2004.
16. Ҳаққул Иброҳим. Ким нимага таянади? Адабий суҳбатлар. – Тошкент, Зарқалам, 2006.

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали:
www.gov.uz
2. www.ziyonet.uz
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
4. www.edu.uz
5. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
6. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
7. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
8. www.tdpu.uz.

ФАН БЎЙИЧА СИНОВЛАР УЧУН САВОЛЛАР

1. Нима учун аввалги таълим тизимида узлуксиз таълим-тарбия тизимини ташкил қилиш муаммолари ҳал қилинган эмас эди?
2. Таълим узвийлиги ва узлуксизлигини ҳамда унинг қандай таъминланишини тушунтиринг.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича таълим дастурларини яратиш ва республика таълим тизимига жорий этиш тўғрисида”ги Ф-1331-сонли Фармойиши қачон эълон қилинди?
4. Республикамиз узлуксиз таълим тизимининг умумий ўрта, ўрта махсус ва олий таълим босқичларида миллий ғоя ва миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлар фанларининг асосий фанларсифатида узлуксиз ўқитилиб келинишининг меъёрий-ҳуқуқий асосларини санаб ўтинг...
5. Нима учун Президентимиз асарлари миллий ғоя ва маънавият асослари”, “Давлат ва ҳуқуқ асослари”, “Миллий ғоя: асосий тушунча ва тамойиллар” фанларининг методологик асоси бўлиб ҳисобланади?
6. Хитой файласуфи Шан Ян (мил.авв. 390-338) фикрича, “Нодон халқни бошқариш осон. Тентак одамларни оғир меҳнатга мажбурлаш осон. Ақлли кишиларни эса машаққатли меҳнатга жалб этиш мушкулдир” фикрини изоҳланг...
7. Кейинги йилларда миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишга қандай замонавий ёндашувлар жорий қилинмоқда?
8. “Компетенция”, “компетентлик”, “компетенциявий ёндашув” атамаларининг маъноларини изоҳланг.
9. Компетенцияларнинг турлари ва меъёрий даражаси талаблари ҳақида маълумот беринг.
10. Таълим муассасасида бир неча йиллик меҳнат стажига эга бўлган ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратга эга бўлишлари ўзини касбий жиҳатдан такомиллаштириш йўлида бир қатор шартларга амал қилиши ҳисобига таъминланади. Улар қайсилар?
11. Педагогик қобилият ва дидактик қобилиятнинг моҳиятини тушунтиринг...
12. Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда педагогик ва дидактик қобилиятнинг ўрнини изоҳланг...
13. Олий таълим босқичида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни ўқитишда узлуксизликнинг таъминланиши ҳолати ҳақида маълумот беринг.
14. Олий таълимнинг қуйи таълим босқичларидан фарқли хусусиятлари ҳақида тушунча беринг.
15. Барча ОТМларда миллий ғоя фанини ўқитилишининг режалаштирилишида қандай муаммоли жиҳатлар бор?

16. Сизнингча, ОТМларда миллий ғоя фанининг ўқитилиши ҳозирги кун талабларига жавоб берадими?

17. Бўлажак миллий ғоя ва маънавият соҳаси ўқитувчилари малакаларига қўйилган талаблар даражаси ҳақида фикрингизни билдириңг.

18. Илмий-педагогик кадрларнинг миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлардан компетентлик даражаси қандай бўлиши керак деб ўйлайсиз?

19. Узлуксиз таълим тизимида миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларни талабалар онгига сингдиришда фан мазмунига қандай талаблар қўйилган?

20. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг мазмун ва моҳиятини изоҳлаб беринг...

21. Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларни ўқитишнинг қандай мақсад ва вазифалари мавжуд?

22. Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларни ўқитиш методикасининг-чи?

23. Миллий ғоя, миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанлартуркумига кирувчи фанларнинг жамият ҳаётидаги ўрни ҳақида нималарни айта оласиз?

24. И.А.Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида миллий ға ва маънавият нисбати ҳақида андай фикрлар илгари сурилган?

25. Бир соатлик дарс – янги бир асар” деган мулоҳаза нечоғли ўринли? Уни Сиз қандай изоҳлаган бўлар эдингиз?

26. Ноанъанавий дарслар учун қўйиладиган асосий талаблар нималардан иборат деб ўйлайсиз?

27. “Тингловчи(талаба, талаба)лар билан ўзаро ҳамкорликни таъминлашга имкон берадиган шакл ва усуллар” деганда нималар назарда тутилади? Уларнинг ёнига яна нималарни қўшиш мумкин?

28. Узлуксиз таълим тизимида миллий ғоя ва маънавият асосларининг қандай ўрни бор?

29. Бугунги кунда миллий ғоя а маънавият туркумига кирувчи фанларнинг дастури ва дарсликларига қандай талаблар қўйилади?

30. Мактаб таълимидаги асосий мавзу ва материаллар танлови ҳамда талабаларнинг интеллектуал-ақлий ривожланиш имкониятлари қандай?

31. АЛ ва КХҚдаги миллий ғоя ва маънавият асослари фанларининг хусусиятларини изоҳланг...

32. Олий таълимда миллий ғоя ва маънавият асослари фанларини ўқитишнинг бугунги кундаги умумий аҳволи ҳақида қандай фикрдасиз?

33. Лойиха технологиясининг моҳияти нимада?

34. “Миллий ғоя ва маънавият туркумига кирувчи фанларва ҳуқук таълими” йўналишида ўқув фанларнинг мазмунини лойихалаштиришни сиз қандай изоҳлайсиз?

ГЛОССАРИЙ

Илғор педагогик технология – муайян муддатга мўлжалланган, таълим жараёни кўпроқ таълим олувчи шахсига қаратилган, фаоллаштирувчи методлар ва замонавий таълим воситаларидан фойдаланган ҳолда ўқув мақсадига эришишни кафолатловчи таълим бериш жараёни.

Инновация – соҳага янгилик, ўзгаришлар олиб кириш жараёни ва фаолияти.

Интерфаол методлар – таълим жараёнида ўқитувчи томонидан мақсадга эришиш учун қўлланувчи талабаларнинг ўз ва ўзаро фаоллашувларига қаратилган йўл ва усуллар йиғиндиси.

Малака – машқларни кўп такрорлаш натижасида юзага келадиган автоматлашган ҳаракатлар.

Методика – бирор ишни мақсадга мувофиқ ўтказиш методлари, йўллари мажмуаси. У алоҳида методлардан ташкил топади.

Тарбия – шахсни шакллантиришни назарда тутувчи махсус ташкил этилган, мақсадга йўналтирилган жараён.

Таълим – ўқитишнинг маҳсули бўлиб, ўқитиш жараёнида талабалар томонидан эгалланган билим, кўникма, малакалар ва тафаккур усулларининг тизими. Таълимга эга бўлишнинг бош мезонини билимлар ва тафаккурнинг тизимлилиги, уларнинг яратувчанлик, инсонпарварлик йўналишида қўлланилиши белгилайди.

Фаолият – инсоннинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини кондиритишга қаратилган ҳаракатлари.

Этика – ахлоқий қонун-қоидалар ҳақидаги таълимот.

Ўқув дастури – ҳар бир ўқув фанидан талабалар томонидан ўзлаштирилиши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг мазмуни ва ҳажмини белгилаб берувчи ўқув режасига мувофиқ равишда ишлаб чиқилган ҳужжат.

Ўқув режаси – таълим турига мувофиқ равишда ишлаб чиқилган ўқув предметлари рўйхати ва ҳажми, уларни ўтиш кетма-кетлиги ҳамда назорат қилиш шакллари ўзида мужассамловчи асосий ҳужжат.

Узвийлик - узвий чамбарчас ҳолдаги, ўзаро боғланган, ажралмас.

Узлуксизлик - соддадан мураккабга қараб ривожланиб борувчи ва бир-бирини тақозо этувчи.

Узлуксиз таълим тизими - узлуксиз таълим ўзаро мантиқий изчиллик асосида боғланган ҳамда соддадан мураккабга қараб ривожланиб борувчи ва бир-бирини тақозо этувчи босқичлардан иборат яхлит тизими.

Билим – таълим олувчилар ўзлаштириши лозим бўлган билимлар асоси .

Малака – машқлар натижасида ҳаракатларнинг юқори мукамалликка эришуви ва нутқий жараёнларнинг автоматлашуви.

Миллий ғоя - муайян миллат ҳаётига мазмун бахш этадиган, уни эзгу мақсад сари-етақлайдиган фикрлар мажмуи.

Миллий ўз-ўзини англаш - ҳар бир миллат (элат)нинг ўзини ҳақиқий мавжуд субъект, муайян моддий ва маънавий бойликларни ифодаловчи эканлигини, ягона тил, урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар ва давлатга мансублигини,

манфаатлар ҳамда эҳтиёжлар умумийлигини тушуниб етиши.

Компетенция- (лот. competere – лаёқатли, муносиб бўлмоқ) шахснинг бирор-бир соҳадан хабардорлик, шу соҳани билиш даражаси

Компетентлик- чуқур билимга эгалик; чуқур билимга асосланганлик, асослилик; хабардорлик, омилкорлик

Компетенциявий ёндашув-эгалланган билим, кўникма ва малакаларни ўз шахсий, касбий ва ижтимоий фаолиятларида амалий қўллай олиш лаёқатини шакллантириш

Таянч компетенциялар-инсоннинг шахсий, ижтимоий, иқтисодий ва касбий муносабатларга кириша олиш, жамиятда ўз ўрнини эгаллай олиш кўникма-малакаларини таркиб топтириш

Хусусий компетенциялар-ҳар бир фан бўйича эгалланган билим, кўникма, малакалар асосида шакллантирилган лаёқатлар даражалари

Прагматик компетенция-кундалик ҳаётда эгалланган билим, кўникмалар асосида нутқий вазиятларга мос равишда мустақил ҳолда мулоқотга кириша олиш лаёқати

Педагогик маҳорат – юксак педагогик тафаккур, таълим-тарбия жараёнига онгли, ижодий ёндашув, методик билимларни самарали қўллай олиш қобилияти

Қобилият - бу кишининг бирор фаолиятга яроқлилиги ва шу фаолиятни муваффақиятли амалга оширишдир.

Педагогик қобилият - бу қобилият турларидан бири бўлиб, кишининг педагогик фаолиятга яроқлилигини ва шу фаолият билан муваффақиятли шуғуллана олишини аниқлаб беради.

Узоқ йиллар олиб борилган тадқиқотлар, педагогик қобилиятлар мураккаб ва кўп қиррали психологик билимлардан иборатлигини кўрсатиб берди. Ана шу тадқиқот маълумотларидан фойдаланиб, педагогик қобилият тузилишида муҳим ўрин эгаллайдиган қатор компонентларни ажратиб кўрсатиш мумкин.

Дидактик қобилиятлар - бу болаларга ўқув материални аниқ ва равшан тушунтириб, осон қилиб етказиб бериш, болаларда фанга қизиқишуйғотиб, уларда мустақил фаол фикрлашни уйғота оладиган қобилиятдир. Дидактик қобилиятга эга бўлган ўқитувчи зарурат туғилганда қийин ўқув материални осонроқ мураккаброғини соддароқ тушуниши қийин бўлганини тушунарлироқ қилиб талабаларга мослаштириб бера олади.

Академик қобилиятлар - математика, физика, биология, она тили, адабиёт, тарих ва бошқа шу каби фанлар соҳасига хос қобилиятлардир. Қобилиятли ўқитувчи ўз фанини фақат курс ҳажмидагина эмас, балки атрофлича кенг, чуқур билиб бу соҳада эришилган ютуқлар ва кашфиётларни доимий равишда кузатиб бориб, ўқув материални мутлақо эркин эгаллаб унга катта қизиқиш билан қарайди, ҳамда озгина бўлсада тадқиқот ишларини олиб боради.

Кўпчилик тажрибали педагогларнинг айтишларича, ўқитувчи ўз фани бўйича бундай юксак билим савиясига эришиши бошқаларини қойил қилиб хайратда қолдириши, талабаларда катта қизиқиш уйғота олиш учун у юксак маданиятли ҳар томонлама кенг билимдон одам бўлиши лозим.

Перцептив қобилиятлар – бу талабанинг тарбияланувчининг ички дунёсига кира билиш, психологик кузатувчанлик, талаба шахсини вақтинчалик, психик ҳолатлари билан боғлиқ, нозик томонларини тушуна билишдан иборат қобилиятлардир.

Нутқ қобилияти - кишининг ўз туйғу ҳисларини нутқёрдамида шу билан бирга мимика ва пантомимика ёрдамида аниқ ва равшан қилиб ифодалаб бериш қобилияти.

Ташкилотчилик қобилияти -бу биринчидан. талабалар жамоасини уюштира билиш, унда жамоани жипслаштира олиш ва иккинчидан, ўзининг шахсий ишини тўғри ташкил қила олиш қобилияти

Авторитар қобилият - ўқитувчининг ростгўйлик, иродавий уддабуронлиги, ўзини тута билиши, фаросатлилиги, талабчанлилиги каби иродавий ҳислатлари ҳамда қатор шахсий ҳислатларга шу билан бирга талабаларнинг тарбиясида жавобгарликни ҳис этиш унинг эътиқоди, талабаларга маънавий ва маърифий эътиқодни сингдира олишга ишонч каби ҳислатлар.

Коммуникативлик қобилияти - болалар билан мулоқотда бўлишга талабаларга ёндошиш учун тўғри йўл топа билиш

Диққатни тақсимлай олиш қобилияти - бир вақтнинг ўзида диққатни бир қанча фаолиятга қарата олиш

Коммуникативлик – инсонларга юз тутиш, хайрихоҳлик, муомалалик;

Перцептив қобилиятлар – касбий етуклик, эмпатия, педагогик туйғу;

Шахс динамикаси – иродага таъсир эта олиш ва мантиқий ишонтира олиш қобилияти;

Ҳиссий барқарорлик - ўзини бошқара олиш;

Креативлик – ижодий иш қобилияти.

Миллий ғоя - ҳар бир шахс ва бутун жамиятга тегишли ғоя.

Миллий тарбия - ўзликни асраб-авайлаш ва сақлаб қолиш, демократия хусусиятларини намоён этиш тури.

Намунавий дастур-фан бўйича таянч [олий](#) таълим муассасаси томонидан тавсия қилинадиган ва шу йўналишдаги ОТМлар ишчи ўқув дастурлари, дарсликлар, ўқув қўлланмалари учун асос ҳисобланувчи ўқув дастури

Ишчи ўқув дастури- фан бўйича намунавий дастур асосида тузиладиган ва муайян [олий](#) таълим муассасасида амал қиладиган ўқув дастури

Мутахассислик йўналишлари-олий таълим тизими бакалаврият босқичи бўйича тайёрланадиган мутахассислик йўналишлари

Ихтисослик соҳалари – олий таълим тизими магистратура босқичи бўйича тайёрланадиган ихтисослик соҳалари

Олий малакали илмий-педагогик кадрлар – олий таълимдан кейинги босқичларда тайёрланадиган юқори малакали